

ТОҒАЙ МУРОД

ЮЛДУЗЛАР МАҲИТУ
ЁНАДИ

84
11.89

ТОҒАЙ МУРОД

ЮЛДУЗЛАР МАНТУ ЁНАДДИ

1300

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAYLIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAYLIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

«Sano-standard» нашриёти
Тошкент – 2018

no
shkell-
reklam
1916
ind

2011

19.12.21
1916-1910.22.

УЎК: 821.512.133-32
КБК: 84(5Ў)6

М 89

Мурод, Тоғай

Юлдузлар мангу ёнади. Қисса. – Т.: «Sano-standart» нашриёти, 2018, 144 бет.

Ушбу китобга Ўзбекистон халқ ёзувчиси, Давлат мукофоти совриндори Тоғай Муроднинг аллақачон китобхонлар эътиборини қозонган, ўзбек хонадонининг сеvimли китобига айланиб, эл орасида доврўт қозонган “Юлдузлар мангу ёнади” қиссаси киритилди.

Мазкур асар кўнглиларингизда мардона ҳислар – ватанпарварлик, меҳр-окибат, ва орият туйғуларини уйғотади. Сизни адабиёт аталмиш гўзаллик оламига олиб қиради.

УЎК: 821.512.133-32
КБК: 84(5Ў)6

ISBN: 978-9943-4999-7-3

© «Sano-standart», 2018
© Тоғай Мурод

ТОҒАЙ МУРОДНИНГ КЎШИКЛАРИ

Кечагина ёш ёзувчи, бошловчи ёзувчи, деб юрган қаламқашларимиз эндиликда насримизнинг етакчи ижодкорлари бўлиб қолдилар.

Тоғай Мурод ана шу ижодкор авлоднинг таланти вакилидир.

Тоғай Мурод адабиётга тутаб эмас, ёниб кирди. Тоғай Мурод қиссалари соф миллий ўзбек қиссалари. Тоғай Мурод қиссаларида тасвирланган одамларга бошқа халқ либосини кийдирсангиз ҳам ўзбеклиги билиниб туради. Уларнинг хулқ-атвори ҳам бошқа халққа асло ўхшамайди.

Шу вақтгача киёфаси ноаниқ, бир-биридан фарқ қилмайдиган, шапка кийдирсанг рус, коракул папах кийдирсанг озарбайжон, теплак кийдирсанг қозок, ёқасига кашта тикилган кўйлак кийдирсанг украин бўлиб кетаверадиган тахминий одамлар қиссаларимизнинг асосий қаҳрамонлари бўлиб келди. Бу ўз халқининг миллий урф-одатларини, ҳис-туйғуларини билмасликдан бўлди, сўқиркўнглилик, сўқиркўзликдан бўлди.

Биз Абдулла Қодирийни салкам етмиш йилдирки, бошимизга кўтариб келамиз. Бунга сабаб, Қодирий миллий қаҳрамонлар яратди. Отабек ҳам, Юсуфбек хожи ҳам, Офтоб ойим ҳам, Солиҳ маҳдум ҳам асло тақроланмас образлардир. Бу кишилар тўғрисида Қодирий таъкидламаса ҳам ўзбеклигини биламиз.

Тургенев, Гоголь, Толстой рус халқини бутун бор бўйи билан тасвирлаган буюк ижодкорлардир. Нехлюдовга дўшпи кийдирсанг, Каренинага паранжи ёпинтирсанг, ўзбек бўлиб қолмайди. Толстой улар-

ни кон-кони билан, ўй-хаёллари билан, гап-сўзлари билан рус килиб яратди.

Бундай асарлар яратиш учун адиб рассомдек ранглари бир-биридан фарк қиладиган, бастакордек товушларни тиник эшитадиган бўлиши керак.

Тоғай Мурод ана шундай рассом адибдир, ана шундай бастакор адибдир.

Мана, у "От кишнаган окшом" да отни қандай тасвирлайди:

"Биродарлар, ўзи, Бўз от қандай бўлади? Сурдай оппоқ бўлади. Бордиш аждодида бўлса, тўққузга тўлганда Тарлон бўлади. Тўққуз ёшида Бўзнинг бада-нида холдай-холдай қора доналар пайдо бўлади. Шундан бошлаб у Бўз эмас, Тарлон от бўлади. Тарлон – хол-хол от! Тарлон – отлар сараси.

Биродарлар, Тўриқ отнинг юздан бири яхши бўлади, Тарлон отнинг юздан бири ёмон бўлади!

Биродарлар, от танимассанг, Тарлон ол!..."

Талантли адиб қаламидан тўқилган ушбу сатрларни ўқирканман, хаёлимдан бир гап ўтди.

"Дом" да яшаб умрини ўтказган шаҳарликларни ўйладим. Инсон боласининг узоғини яқин, мушкулни осон қилган бу жониворни факат цирқда, кинода кўрган шаҳарлик укаларимизга адибнинг бу сўзлари қанчалик таъсир қилишини биламан. Шаҳар болаларининг табиатдан, жониворлардан қанчалик узоқлашиб қолганликларига ачиниб кетаман.

Тоғай Мурод отни шу қадар меҳр билан таърифлайдики, адиб кўшиқ айтаётибди, деб ўйлайсиз. Адиб кўнгли китобхон кўнглига кўчиб ўтади. От миниб адирларда елдай ўчгингиз, от ёлларини синлагингиз келади.

"Биродарлар, машина деганлари темир! Жони йўқ! Жони йўқ темир одамга эл бўлмайди! Темирнинг

юраги йўқ-да! От одамга эл бўлади! Боиси, отнинг жони бор, юраги бор-да!"

Тоғай Мурод тасвирлаган чавандозлар хиёнат кўчасига кирмаган, одамларга факат яхшиликни раво кўрадиган асл ўзбеклардир.

Тоғай Муроднинг Тарлони, Толстойнинг Холс-томери, Айтматовнинг Ёлсариси каторига келиб қўшилади.

Бу гапимга баъзи бир танқидчилар жиндек ғашлик қилар. На илож, олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ, дейдилар...

Тоғай Мурод ўз она тилини бениҳоя яхши биларди. Билгандаям бутун ранглари билан, оҳанглари билан биларди. Шу боис, соф ўзбекча битарди.

Тоғай Мурод ўзбек тилини қуйлатди. Ўзбек тилининг жами жилваларини офтобга солиб кўрсатди.

"Аё Тарлон, сен менинг акамсан. Ука деса дегулик менайин уканг бор, ака деса дегулик сендайин акам бор, нима фамилим бор?"

Аё Тарлон, сен менинг биродаримсан. Менинг биродарим сенсан.

Аё Тарлон, сен менинг биродаримсан, қиёматлик биродарим..."

Ушбу сатрларни ўқиб бўлгач, хаёлга толасиз. Ҳозиргина мунгли бир кўшиқ тинглагандек бўласиз. Бу кўшиқ олис йўл босиб, ўзбекистонимизнинг қайноқ, жануб Сурхонидан учиб келди.

Мен Тоғай Муроднинг «Юлдузлар мангу ёнади»

киссасида Бўри полвон, Тиловберди полвон, Абил полвонларнинг курашларини завқ-шавқ билан томоша қилдим. Сурхон полвонларининг ҳалолликлари, мард, тантиликларини кўриб ғурурланиб кетдим. Ана, ўзбек полвонлари, ана, дея ғурурландим.

Тоғай Мурод тасвирлаган Сурхон полвонлари чинакам ўзбек полвонларидир.

Шаркнинг буюк достонлари «Лайли ва Мажнун», «Фаҳод ва Ширин»лар, «Тоҳир ва Зухро»лар неча юз йиллардан бери яшаб келади. Уларда бир-бирига етишолмай, муҳаббат йўлида жон берган бахтсиз ошиқ-маъшуклар тасвирланади.

Тоғай Мурод ҳам достон ёзди. Отини «Ойдинда юрган одамлар» қўйди.

Кисса номини ўқишнингиз биланок сизни аллақандай сирли-сехрли ойдin кеча бағрига олади. Ичингизга ажиб бир нур ўрмалаб қиради. Дил-дилигизни ёритиб юборади.

Қиссада Қоллон билан Оймомо фарзанд илнжидан тунни тонгга, кунни ойда, ойни йилга улаб яшайди. Қоллон хотинини Момоси, деса, Оймомо эрини бобоси, деб чакиради. Улар йўқ боланинг бобоси, йўқ боланинг момоси бўлиб, йилларни йилларга улайди. Бир-бирига мўлтираб яшайди. Улар учрамаган доктор, улар кўринмаган табиб қолмайди. Аммо на доктордан, на табибдан наф кўради.

Тоғай Мурод чол-камшир ҳаётини ғоят нозик, ғоят шоирона тасвирлайди. Чол-камширнинг ўзаро меҳр-муҳаббатини қўшиқдек қуйлаб беради.

Тоғай Мурод бир-бирини бобоси, момоси, дея атаб умр ўтказаётган бир жуфт покиза инсонни ойдinдаги ой нурига ўраб тасвирлайди. Оқибат, ушбу жуфтнинг ўзи ҳам, сўзи ҳам, туриш-турмуши ҳам ойнинг кумуш нурларига йўғрилиб кетади.

Тоғай Муроднинг қуйиб, ёниб, ўртаниб битган, баъзан фарёд уриб битган «Ойдинда юрган одамлар» киссасини «Муҳаббат қўшиғи», деб атагим келди.

«Момо ер қўшиғи» бошқа киссалардан фарқ қилади. Тоғай Мурод бу киссасида бошқача йўлдан боради. Ўз йўлидан адашиб, оёғи ердан узилиб, ғарб адабиёти сояси бўлиб қолган ижодкорларнинг тишиқ образини яратади. Шу ижодкор образи туфайли киссага майда-чуйда тошлар отилди. Асар ютуқларидан кўз юмиб ўтилди. Ахир, қайси соя ижодкор ўзига ойна олиб қарайди дейсиз? Масалан, киссада оригинал бир образ бор, бадий бакувват бир образ бор. Мен сержант Орзикулов образини назарда тутайман. Сержант Орзикулов ўзбек адабиётида мутлақо янги образ.

Назаримда, Тоғай Мурод кисса битмайди, назаримда, бор овози билан қўшиқ айтди. Бу қўшиқда авж пардалар бор, нолишлар бор, савт бор.

**Саид Аҳмад, Ўзбекистон қаҳрамони,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси.**

ЮЛДУЗЛАР МАНГУ ЁНАДИ

I

—Одамлар-у одамлар, тоғда биттан бодомлар, эшитмадим деманглар! Бугун ха-а-амма Зулфикор полвонникига суннат тўйига, хе-е-е-ей! Чу, жонивор! Эгар кошига тўн солиб олмиш жарчи гузарма-гузар от ўйнатди. Хўжасоат кишлоғи аҳлини тўйга чорлади.

Хиёл ўтмади. Тўй бекаси отда эшикма-эшик юрди. Хонадонларни алоҳида-алоҳида айтди. Хонадон бекалари:

—Курук кетманг, — дея эгар кошига тўн илди. Тўй бекаси юзига фотиҳа тортди.

—Илойим, сизларни-да тўйга етказсин, — дея тилак тилади.

Кейин, Зулфикор полвон от минди.

Эл-юртни ўз номидан айтди.

Эл-юрт кўнгли нозик-да.

Тўй бекаси айтган бошқа, тўй хўжаси айтган бошқа.

II

Туш вақти аёллар бўғирсок, қатлама, ширгуруч кўтариб тўйлади. Эркалар кўй, тана етаклаб тўйлади. Том устида ёнбошлаб олмиш Наби оксокол тўй-хонадаги воқеалардан кўз-қулоқ бўлди, тегишли йўл-йўриқлар берди.

Айниқса, келажак меҳмонларни эътибордан четда қолдирмади. Меҳмонлар кўча бошида қора бериши биланок, Наби оксокол овоз берди:

—Келинглар, меҳмонлар, келаберинглар! — деди.

—Минтой байча¹, аёлларга пеншов чикиб, қўлларидан дастурхонни олинг! Қаранг, Зулфикор полвоннинг ошнаси Турдубой эчки етаклаб келяпти! Анави кўй етаклаб келаятган куёви Курбонмикин. Ха, шукан! Ашурбой, кўйларни ушлаб, оғилхонага қаманг!

Тўйхонада ўйнаб юрмиш болалар эшик олдига чопиб келди.

Тўйловчи аёллар сочкилар сочди: ёнғок, писта, майиз...

Болалар қўлларини чўзиб-чўзиб сапчиди. Сочкиларни илиб-илиб олди. Ерга тушганларини таллашиб-тортишиб қўйниларига солди.

Иккита бола юмалаб бораётган ёнғокни қувиб кетди.

Болалар тўда-тўда бўлиб, ёнғок, ошик, шумшак, қулоқчўзма ўйнади. Дўл, ғирбойди, чиллак, зувил-лагар ўйнади...

III

Холбой сурнайчи иккита доирачи билан мумтоз мусикалар тарона этди.

Тўйхонада олти дошқозон қатор осилди.

Хизматкорлар кур бўлиб ўтириб сабзи тўғради.

Дошўоклардан самога қоп-қора тутун ўрлади.

Дошқозонлардан зигир мойга коврилаётган

тўшт хиди келди.

Бир отлик тақимига бошсиз улоқ босиб тўйхонадан чикди.

—Одамлар, Оқжарда кўпкари бўлади! — деди Наби оксокол. — Ана, улоқни олиб кетди! Хоҳлаганлар борсин! Эсларингда бўлсин, кечаси олиш бўлади,

¹ Байча — хон, ой, тул маъносиди.

эртага яна кўпкари! Пиёда кўпкариси-да бор! Эрта-га пиёда пойгаам бўлади, ха!

Эркаклар кўпкаридан кунботарда келди. Кур бўлиб-кур бўлиб ўтирди.

Тобок-тобок пагов сүзилди.

Учовора бир тобок бўлди.

IV

Хуфтонда аёллар давра куриб гулхан ёкди.

Даврада чирсиллаб ёнаётган шувокдан буралиб-буралиб олов ўрлади. Шувок хиди димоғларни китиклади.

Болалар давра теваратида қуваллашиб ўйнади.

Беш-олти бола жам бўлди. Бир уй ичида ерни айлана қилиб чизди. Айланани гир, деб атади.

Болалар бир сонни белгилаб олди. Бирови болаларни уч айлантириб санади. Мўлжалдаги сонга тушмиш бола гирда қолди.

У гир ичида энгашди. Кўзларини кўллари билан яшириб турди.

Болалар ҳар тарафга сочилиб яширинди.

Гирда қолгани уларни излади. Гирдан-да огоҳ бўлди.

Кимда-ким унинг кўзини шамғалат қилиб, эгчиллик билан гирга чоғиб кирса, шу ғолиб саналади.

У аёллар орасида бир бола мўралаб турганини сезиб қолди. Шу болани давра айлантириб қувди.

Бола гирга қараб қочиб, кўлга тушди.

Бу орада бошқа болалар гирга тўпланди.

Энди кўлга тушган бола гирда қолди. Болаларни излади.

Бу, яшинмачок ўйини бўлди.

V

Аёллар дойрани елиб-елиб, халқачаларини шилдиратиб-шилдиратиб оловга тоблади. Даврада чангковуз бўзлади:

— Биёв-биёв-биёв!

Бир қиз олов гирдида бармоқларини кирсиллатиб-кирсиллатиб, чангковуз нағмаларига хиром этди.

Даврада иккита тўзал эшилиб-эшилиб ўйнади, тўлғаниб-тўлғаниб ўйнади: бири олов бўлди, бири қиз бўлди!

Аёллар нағмаларга ҳамоҳанг чапак чалди. Жўшиб-жўшиб қийкирди:

— Киштала-киш, киштала-киш, хай-ха-а-а-ай!

— Ҳа, бўйингдан момонт айлансин, ўйнай бер,

ўзим келин қиламан!

Ўйнаган ўйнаб, ўйнамаган тўн ёпди. Бўйдоқлар даврага ўғринча қараб, қайлиқ танлади.

VI

Тўйхона кунчиқаридаги қисирподя болалар икки тараф бўлди.

Бир тараф тескари ўтирилиб, кўзларини чирт юмиб турди.

Иккинчи тарафдан қулоччи каттароқ бола бир қаришча оппоқ мол суягини қулочкашлаб отиб юборди.

Суяк бориб тушмиш ердан чанг кўтарилди.

— Бўлди, бўлди! — деди.

Шундан кейин рақиблари ўтирилди. Ҳар тарафга ёйилди. Суяк излаб кетди.

Суяк отган болалар каторлашиб ўтирди. Ракибларини қаради.

Болалар суякни излаб-излаб, охири топиб келди. Борди-ю, тополмаса, суяк отган болаларнинг ўзлари топиб келади. Тагин суяк отади. Суяк ота бериб-суяк ота бериб, ракибларини сарсон қилади.

Энди суяк отиш гали уни топиб келганларда бўлди.

Бу, оксуяк ўйини бўлди.

VII

Тўйхона ёнидаги ховлида эркаклар давра қурди. Бу даврада олиш бўлади.

Давра узра симчироқлар осилди.

Полвонлар оёғига зах ўтмасин учун даврага сомон сепилди.

Давра четида ёниб бўлмиш олов чўғи яшнади.

Полвонлар совуқ қотса, ана шу чўкка исинади.

Тун совуқ бўлди. Совуқдан қор ҳиди келди.

Давра жунжикиб-жунжикиб:

– Ух-ух, қорнинг совуғи-я, – деди.

Дарҳикат, Қерағатоққа биринчи қор тушди. Қорли чўккилар ойдинда элас-элас оқариб кўринди. Тоғ ўнгирида телевизор станцияси чироти ёнди. Адоғроқдаги тўда чироқлар – Тўхтамиш, Чуқуробшир, Чинор, Лўкка, Зардакул, Бодаво дея аталмиш Вахшиворнинг кишлоқлари бўлди.

Ой кишлоқ узра осилиб қолди.

Юлдузлар гўж-гўж ёнди.

Давра айланасига гилам тўшалди, кўрпача тўшалди.

Меҳмонлар ҳали келмади.

тўрда ўтирган қолхоз раиси:

– Қулмат-ай! – деди. – Қўшхоналарга² бор-да, меҳмонларга хабар бер! Олиш бошланди, де! Чоп, зувиллаб бориб, зувиллаб кел!

Ҳиёл ўтмади, меҳмонлар-да келди.

Олам-жаҳон одам бўлди.

Давра лик тўлди.

Жойсиз қолмишлар тик турди. Давра сиртидаги машиналарга чикиб ўтирди.

Даврага қараш учун бўйи етмовчи болалар даррақт шохлари айрисига чикиб ўтирди, деворларга миниб ўтирди.

Қолхоз раиси бош бақовул бўлди.

Бақовул олдида турли-туман рўмол, гилам, қалиш, чопонлар бўлди.

Бақовул кетида тўй хизматқорлари ғунажин, қўй, эчки ушлаб турди.

Булар совринлар бўлди.

VIII

Давра сукутда бўлди.

Бош бақовул ўрнидан турди. Даврага мурожаат этди:

– Одамлар, узок-яқиндан келган азиз меҳмонлар! Мана, жамоа жам бўлди. Энди олиш-ни бошлашга бўла берар. Бутунги даврамизда воҳамизга донғи кетган бўри қолвон ўтирибди. Даврага бақовуллик қилишни шу қилишга топиш-сак, нима дейсизлар?

– Маъқул, қолвон бованинг суяклари даврада қотган! – деди давра.

– Қани, қолвон бова, даврага чиқинг!

2 Қўшхона – олистан келмишлар қўнган хонадон

Одамлар орасида ўтирган Бўри полвон ўрнидан турди. Қўлларини кўксига қўйди.

— Одамлар, шунчалик иззат қилдиларинг, кулжук! — деди. — Энди, биз қариб қолдик...

— Полвон бова, элнинг сўзини ташламанг! — Эл атайлаб сизга юз солди-я!

Бўри полвон чиқа бермади.

Шунда, раис ўзи бориб олиб келди.

Бўри полвонга Ҳотам полвон чиқди.

Улар бош баковул қаршисида чўккалаб ўтирди.

Баковул соврин айтди:

— Сизларга энг яхши тўн қўйилди, омин, Оллоҳу акбар!

Оқсоқол полвонлар гўё чипта-чиндан олишиб, даврани бошлаб беришлари лозим.

Бўри полвон қалишсини ечди. Махсичан бўлди. Қора чопони ўнгирларини қайириб, белбоғига кистирди. Телпагини бостириброк қийди.

Кент ҳам дўнг пешонасини, туртиб чиққан ёноқларини силади. Тақа соқолини силади. Кафтларини туфлаб-туфлаб ҳўллади.

Давра айланди.

Ҳотам полвонга қараб қулочини узун очди. Ҳотам полвон ёқасидан ушлади. Бир-икки силкиди. Авайлаб чил³ берди.

— Ё, пирим! — деди.

Давра қарияларга қараб жўшиб кетди.

— Ҳа-ҳа, бўш келманг, полвон бова! — деди.

— Э, бўлди-е, чарчаб қолдиларингиз!

— Полвон бова, ундай чил берманг-э. Ҳотам полвонга танисоғлик керак!

Оқсоқоллар бир-бирини қўйиб юборди. Бош баковул олдига келди.

3 Чил — қурашдаги усул номи

Баковул оқсоқоллар белига биттадан тўнлик бекасам бойлади.

— Бали, қуларингиз баробар экан! — деди.

Оқсоқоллар бўш келмади.

— Эб-эй, нималар деяписиз, раис бова? — деди Ҳотам полвон. — Ўнгимга келиб эди-ю, тагин, Бўри полвоннинг бирон ери лат емасин дедим-да!

— Нима-нима? — деди Бўри полвон. — Уккағар Ҳотам полвон-э! Сизга ўхшаганларни манави қиначоғим билан йикитаман, ҳа!

Шундай қилиб, ажодлар удуми бажо келтирилди. Ёшларга йўл очилди.

Ок йўл, ёшлар!

IX

Бўри полвон давра айланди.

Даврага муурожаат этди:

— Ҳалойик! — деди. — Даврада ҳалол олишиб, элга томоша кўрсатайлик! Ҳақ-ноҳақни мен — ўзим ажрим қиламан! Айтганим айтган, деганим деган! Даврадаги Бўри полвон сўзим: тарафқашлик, фирромлик, ошна-отайнигарчиликка йўл қўймайман!

Бўри полвон тевааракка аланглади. Бир бурчак-да қунишиб ўтирмиш беш-олти ёшли болани кўриб қолди.

Бола раиснинг ўғли бўлди.

Бўри полвон атайин шу болани етаклаб келди.

— Отингиз нимайди, полвон? — деди.

— Шукуй!

— Э, яшанг, Шуккур полвон! Болалар, манови Шукур полвон билан олишадиган мард бўлса ўртага чиксин!

Теплаги кулоқларини тушириб олмиш бир бола чиқиб келди.

Кетидан отаси овоз берди:

— Полвон бова, манови Эрмат полвонни бир си-
наб кўринг!

Бўри полвон Эрматнинг-да кўлидан ушлади.

— Эрмат полвон, — деди, — сиз манови Шуккур... э, астафидулло, Шуккур полвон билан олишасизми? Ўзи, юрак уратганими? Э, бади, гап бундай бўлти-да! Кани, юринглар. Раис бова, манави полвонларга дуо беринг. Дўржирик зот кўйинг, келбатидан иккови-ям катта полвонга ўхшашпти!

Полвончалар бош баковул рўпарасига чўккалади. Баковул дуо берди:

— Сизларга ўзларингиз боп бир тўн, бир сўм пул кўйилди, Оллоху акбар! Ўхширок олишсаларинг, яна бир зот кўшамиз! Ёчинмасдан олиша беринглар, кун совук!

Болалар давра айланди. Аммо... чаппа тарафдан айланди!

Давра турр этиб кулиб юборди. Бўри полвон бо-
лаларни ушлади.

— Эб-эй, эб-эй! — деди. — Манови тарафдан айла-
нинглар! Кулманг, халойиқ, полвонлар ғайратига
чидай олмай, шошиб қолди, хай! Полвон шўйтиб-
шўйтиб полвон бўлади-да!

X

Болалар даврани икки айланди. Кўл бериб
кўришди.

Шуккур полвон чопони ўнгиларини кайириб,
белбоғига кистирди. Энкайиб, ўнг кўлини олдинга
сермаб бора берди.

Эрмат полвон иштонини юқорига бир кўтариб
кўйди. Уям кулочини сермаб кела берди.

— Ха, кулочтинангдан, полвончалар! — деди дав-
ра.

Шуккур ўнг кўли билан Эрматнинг ёқасидан ушла-
ди, чап кўли билан билагидан ушлади. Икки оёғига
кўшиб чил берди.

Шуккур йиқитаётиб эди. Аммо ерга оғиш вақтида
ўзини эглай олмади.

Ожибат, иккови-да барабар йиқилди.

— Бекор, ит йиқилиш бўлди. Бошкатдан олишинг-
лар! — деди давра.

— Шуккур полвон, каттик-каттик чил беринг! Ким
айтади сизни раиснинг ули деб?

— Эрмат полвон, кўп шалтайманг, дадил бўлинг!
Шуккур йиқитдим, дея, бош баковул қошига ўтир-
ди.

Эрмат давра ўртасида чопонида илашмиш со-
монларни коқди. Шуккурга, кейин, Бўри полвонга
анграйиб қаради.

— Фирром, мен йиқилмадим, — деди.

Бўри полвон Шуккурнинг елкасига кўлини кўйди.

— Полвон, йиқитолмадингиз, бошкатдан оли-
шинг! — деди. — Елкангизни кўп ситаманг. Ё, отан-
гизга ишонармисизми? Отангиз идорага раис! Давра-
га Бўри полвон раис! Туринг!

Шуккур қобок-тумшук қилди. Отаси қабагига
ўтиб ўтирди.

Бўри полвон Шуккурни силаб-суйди. Чучук-чу-
чук сўзлар айтди:

— Шайтонга хай беринг, полвон, чиқинг энди.
Айланайин полвонимдан. Полвонимдан-да, полво-
нимдан-да!

Шуккур ийиб кетди. Тагин даврага кирди. Бу са-
фар Эрмат энкайиб-энкайиб келди. Шуккурнинг
кўлтиқлари остидан кириб кўтармоқчи бўлди.

Шуккур Эрматнинг бошини кўкраги остига қисди.
Кўлларини кўлтиғидан ўтказиб ушлади. Ётиботарга
олди: ўзи бирдан орқага ётиб қолиб, Эрматни усти-
дан ошириб отмоқчи бўлди.

Аmmo... ўзи остида қолди!

Бўлди кулги!

Шуккурга алам қилди. Эрматга кулини мушт
қилиб кўрсатди.

– Сен билан янаги тўйда олишаман! – деди.

Эрмат баковул рўпарасига ўтириши билан бир
талай бола чопиб келиб ёнига чўккалади.

Шуккурга тарафқаш болалар бир-бирига сўз бер-
май талашди, баковулга эланди:

– Бова, Эрмат полвон билан мени олиштиринг, у
калин ошнамни йикитди!

– Йўқ, Эрмат полвон билан мен олишаман. Шу-
кур холамнинг ули!

– Бова, Эрмат полвонга мени чиқаринг, Шуккур
бизнинг ҳамсоямиз!

Даврага тагин бир бола – Холёр келди. Холёр
Шуккурнинг бир ёш катта акаси бўлди. Хаяллаши бо-
иси, у тут шохида ўтириб эди. Ерга тушиб, даврага
киргунча вақт ўтди.

Масалани Бўри полвон хал этди.

– Раис бова, Холёр полвонга дуо беринг, укаси-
нинг ори учун олишин! Минг қилсам эмчақдош-
да! – деди.

XI

Зўрдан зўр чиқди. Олиш катталашди. Гал мактаб
ёни болаларга етди. Ундан ўсмирларга етди.

Бир полвон йикилса, орига ошнаси ё оғайниси
даврага чиқди. Қони торгди...

Ор-номус учун кураш болаликдан бошланади!
Кишлоқ одамлари олчин, тоғчи, паритўп,
комчин, тўрқов, юз... дея аталмиш уруғ-аймоқларга
бўлиниб олишади.

Борди-ю, четдан полвонлар келган бўлса-чи?
Унда, кишлоқ полвонлари бирлашиб, меҳмон пол-
вонлар билан курашади.

Одамлар киндик қонлари томмиш ер шон-ша-
рифи, орияти учун олишади.

Ватан – киндик қони томмиш ердан бошланади!
Бу даврада кишлоқнинг барча полвонлари бир
тараф бўлди.

Бойси, ўза туманлардан полвонлар кўп келди.
Полвоннинг тўйи-да! Кимсан – Зулфикор полвон
тўй қиляпти!

XII

Бўри полвон кўлларини орқасига қилиб давра
айланди. Четдан келмиш полвонларга назар солди.

«Манави ўтирганлар сариосиёликлар. Термиз-
ликлар-да бор. Булар ўзимизнинг Денов полвон-
лари. Пичирлашиб гаплашаётганлар ким бўлди?
Ха-а, жаркўрғонликлар. Манавилар эса шўрчилик-
лар. Ўртада чордана куриб ўтирган мўйлов – Рўзи
полвон. Яқинда бизнинг полвонлар уларни ўз уйла-
рида маглуб этиб келди. Кўриниб турибди, шўрчи-

ликлар аламзада. Демак, олиш зўр бўлади. Биринчи кимдан бошласин? Меҳмонларни бир-бирлари билан олиштирсамикин? Йў-э, давра ўзиники, эл берсин».

Шу вақт, девор узра рўмолли бошлар кора берди: аёллар даврага қарай берди.

Бўри полвон овозини кўтариб айтди:

– Ай, пошикасталар, девордан кўп бўйлай берма, полвонларнинг хаёлини бўласан! Бор, ўсманггни кўй!

Рўмолли бошлар ғойиб бўлди.

Бўри полвон ўйлаб қараса, воҳанинг даярли барча зўр полвонлари жам бўлибди. Кўринишидан, ўзларига эш бўлсин!

Хўш, барча меҳмонлар хўжасоатлик полвонлар билан олишадими ё туманлар ўзаро олишадими? Яхшиси, туманларни бир-бири билан олиштирган маъкул.

Турган гап, шўрчиликлар хўжасоатликлар билан олишади.

Хўжасоатлик полвонлар буни биладими?

Бўри полвон кишлоқ полвонларини излади. Улар ҳар ерда сочилиб ўтирди.

Бўри полвон зўр ачиниш билан шунги хис этди-ки... инсон қанчалик одил бўлсин, қанчалик тангти бўлсин, барибир... барибир ўз юрти, ўз элига тортар экан...

У даврадан чиқди. Оқсоқоллардан Амир полвонни тирсагидан четга тортди.

– Полвонларинг ҳар ерда ўтлаб юрибди, бу нима ўтириш? – деди. – Мента қара, зўр-зўрларини бир

ерга йиғ. Шўрчиликлар келти... Тўшундингми? Ўзинг бош бўл. Қурга тартиб билан чиқар. Шошма, етти ўлчаб, бир кес. Шўрчиликларинг ўнги чапига элтибор қил. Қайтариб айтаман, фақат шўрчиликларга кўз тикинглар. Бинойими?

– Бинойи, полвон бова, бинойи.

– Бир-иккита дадироғи билан бизнинг Тилов-бердини давра охирига асра. Йўғон чўзилиб, интичка узилганда қунимизга ярайди. Яна ким бор?

– Шу, Бакирбойнинг Самарқандда ўқиётган Жонибек ули келган. Яхши олиши бор-да. Ўтган йили келганда Сарисоёни мом⁴ қилиб эди.

– Унинг келганини кўпчилик билмайдими? Маъкул. Айт, том устига чиқиб, ўзини яшириб ўтирсин.

– Хай.

XIII

Бўри полвон даврага кирди.

Ана, Максим полвон, Алимардон, Шоди...

Бўри полвон беихтиёр оёқ илди.

Жуда таниш бир юзга кўзи тушди. Бу ким бўлди, эслолмади. Хайрон бўлиб тағин қаради. Бармоқларай билан кўзларини укалаб тикилди.

“Ё тавба, – дея пичирлади. – Худди Насимга ўшайди-я. Ё чини билан Насиммикин? Йў-э, у кўп-қарида отдан йиқилиб, бир кўзи ожиз бўп қолган, деб эшיתיб эдим. Бунинг икки кўзиям... Тағин бир қарайин-чи...”

Ха, бу Насим полвон бўлди!

Насим полвон даврага қараяптими ё олисларга назар соляптими, билиб бўлмади. Бошини

⁴ Мом – даврани лол қилган ғойиб.

тик тутиб, кўзи ожизларга хос ўтирди, шоирона ўтирди.

Бўри полвоннинг кўнгли уюшиб-уюшиб кетди, Насим полвонга жуда-жуда раҳми келди. Кулочини кенг очиб: «Насим ошна!» – дегиси келди.

Аmmo кўнгли туб-тубиди яшириниб ётмиш нимадир.. нимадир, бу истагини рад этди.

Бўри полвон мавъос бош эгди. Изига бурилди. Бир-икки қадам босди. Тағин елкаси оша қаради.

Даврадаги овозларни эшитмай қолди, одамларни деярли кўрмай қолди.

Кенг елкаларидан бир нима босди. Нима бўлса-да, жуда оғир бўлди. Зилдай оғир бўлди.

Мадори қуриди, кўзи тинди. Қур четида чўк тушди. Хиёдан кейин кабатидаги одамга ўтирилди.

– Тўра оксоқол, – деди – Насим полвоннинг кўзи... – Бечора отдан ёмон йиқилган экан, зарбидан бу кўзиyam оқиб тушибди.

– Ё пирим-э, эшитмаган эканман, туф-туф-туф... – Фалокат-да.

Бўри полвон ўнг кафтини тиззасига қўйди. Чирок ёруғида йилтираётган сомонга тикилиб қолди.

Беғубор болалик, бебош ёшлик яқин олисларда... яқин олисларда – сочларнинг оқи, юзларнинг бужури, кўзларнинг нури, кўнглининг туб-тубиди қолди...

1

Олам кўм-кўк. Фалак зангори. Қишлоқ этагиданги подаётқ тумонат одам. Пода йўлига чиқмиш эр-кақлар тўда-тўда бўлиб гурунглашди.

Тошларга чўнкайиб ўтирмиш момолар урчук йитирди.

Аёллар – аёллар ғийбатини қилди. Ҳасмилар давра қуриб қураш тушди.

Болалар кўнглиларига ёккан ўйин ўйнади.

Бир гуруҳ бола мояк уриштирди.

– Тут нишини, тут! – деди бир бола.

– Сен тут-да, ютдинг-ку! – деди иккинчи бола.

Бўри кўйнидан мояк олди. Тишига уриб-уриб

эшитиб кўрди: тик-тик-тик...

Йўк, бунинг жони йўк, деди. Бошқа биттасини тишига уриб эшитди. О, буниси зўр экан, деди.

Бўри моякни ўнг кафтида юмди. Бош бармоғи билан кўрсаткич бармоғи орасидан нишини кўрсатиб тутди.

Болта мояк ниши билан унга урди. Болтаники зўр экан, Бўрининг моятини ёрди. Бўри ёрилган моятини Болтага берди.

Бордию Болтаники ёрилганда, унда, мояк Бўриники бўларди.

Бўри бир мояк поянанини – йўғон тарафини эшитиб кўрди. Поянани зўрдай бўлди. Дарров Болтага юзланди:

– Тут поянанингни! – деди. – Ана, сеники ёрилди, чўз бўёкка! Бўлди, энди сен билан уриштирмайман.

Насим, моятининг белини тут! Беқор, поянанинг билан урдинг! Шу ғиромлигинг учун поянанингни тут, мен ниш билан ураман. Ана, ёрилди, чўз бўёкка! Адир тарафдан келаётган кўй-эчкилар мавраши билан чўпонлар овози тобора ёркинроқ эшитилди.

Адир устида шохдор серка кўринди. Йўлбошчи серка коматини ғоз тутди. Олға қараб турди. Изидан тизилишиб турмиш кўй-эчкилар шохдор серка йўли бошлашини кутди.

Пода адирдан энди.

Одамлар эрмакларини бўлди қилиб, подага пеш-
воз чиқди.

Чимзорни одамлар овози билан кўй-кўзлар
маъраши босди.

Улоқлар тошдан-тошга сакраб чопди.

Кўй-эчкилар туёғи кўм-кўк ўтда кўкариб кетди.
Қоп-қора тумшуклари йилт-йилт этди.

Бахор подасидан сут ҳиди анкиди.

Насим кўйларини бўриникига кўшиб ҳайдади.

Бўриларникига етиб, кўйлар айрилди. Бўрилар-
ники дарвозага кирди. Насимларники йўлида да-
вом этди.

Насим кўлидаги хивични кўйлари кетидан отиб
юборди.

– Ўзларинг бора қолинглар, уйни биласизлар, –
деди.

Ўзи Бўриларникида қолди. Бўридан айрилгиси
келмади.

Бўрининг онаси кўй-эчкиларни кўтанлади. Би-
ровини бўйнидан етаклаб, саёз чуқурча устига олиб
келди.

Бўри эчкини қучоқлаб турди, Насим улоқни
қучоқлаб турди.

Бўрининг онаси қаддини чуқурчага яхшилаб жой-
лаштириб қўйди. Улоғи эмиб кўймасин учун эчки
елинига қийдириб қўйган доқа халтани олди. Тир-
силлаб турмиш елинни укалади.

Насим энгашиб, елинга қаради. Кейин, Бўрига
қараб қулиб қўйди.

Бўрининг онаси Насимга имо қилди.

Насим улоқни эчкига искатди.

Бўрининг онаси димоғида қўйлаб-қўйлаб эчки
соғди

Эсли молим, оқилим, чурия-чур-эй,
Елкамдаги қоқилим, чурия-чур-эй,
Шунча молнинг ичиди, чурия-чур-эй,
Богда очилган гулим, чурия-чур-эй.

Насим юзини улоқ пешонасига қўйди. Илжайди.

Маъна қилди!

Тоғларда бор гулхайр, чурия-чур-эй,
Оқ сутингни қил хайр, чурия-чур-эй,
Келар йили туққанинг, чурия-чур-эй,
Бўйсин – да Зухра – Тохир, чурия-чур-эй.

Шу вақт дарвоза тарафдан:

– Ойҳол хола-ю, хув-в Ойҳол хола! – демиш овоз
келди.

Қўйлаб соғар Бўрининг онаси миқ этмади. На-
сим бир сесканиб тушди: қакираётган онаси бўлди.

Бўри ҳудди онасига тақлид қилиб овоз берди:

– Хув-в!

– Ит қопмайдими?

– Қопмайди, кела беринг. Ит боғлоғлик, – деди
Бўрининг онаси ўғлининг тақлидидан мийиғида қу-
либ-қулиб соға берди.

Турткиласам иясан, чурия-чур-эй,
Бир қадди сут берасан, чурия-чур-эй,
Яшириб қолган сутингни, чурия-чур-эй,
Хай, бир қимта берасан, чурия-чур-эй.

Бўрининг онаси қаддини кўтарди, жойидан тур-

ди.

Насим улоқни қўйиб юборди.

Улоқ диққиллаб чопди, улоқ диққиллаб чопди.
Чопқиллаб бориб, елинни миқ-миқ эмди.

Дарвозадан Насимнинг онаси кириб келди.

– Кўрглигинг кўп бўлур, бу бола бўлмади, куй-диргилик бўлди! – деди. – Уйда мояк қолдирмади! Подата юборса, кўйларнинг ўзи келади! Каёкка кетди у? Юр, уйга!

– Қўверинг, уёқда ётди нима, буюқда ётди нима, – деди Бўрининг онаси.

Онаси Насимни қарғай-қарғай кетди.

Бўри билан Насим кечаси уйқулари келгунча бир-бирини китиклаб ўйнади.

– Сента бир нима айтийинми, Насим ошна? Энам сомонхонага мояк яшириб қўйбди. Тонг отсин, сента ўғирлаб бераман...

2

Ўтовда ушши-томирлар, ҳамсоя-қўллар жам бўлди.

Дастурхонда турфа ноз-неъмаглар, палов-нишолда, ҳолва... бўлди.

Кун кийм бўлди.

Ўтов чанғароғидан дастурхонга тафтли нур тушди.

Суюн оксокол эшикка овоз берди:

– Бўрикул, чанғароқни ёп-э, офтоб тушиб қолди! Бўри чанғароқ ипини тортиб ёпди.

Ўтов ичи қорайиб қолди.

Насим ўтов чипталарини йиғиб қўйди.

Ўтов тагин ёришди.

– Сув олиб келинглар, қўлни чайкайлик, – деди Суюн оксокол.

Бўри елкасига сочик ташлади. Обтовада одамлар қўлига сув қўйди.

Дастурхонга алоҳида, паловга алоҳида фотиҳа ўқилди.

– Ойхол момо дейман, олиб келинг энди атаганингизни!

Суюн оксокол шундай дед, қабатида ўтирмиш Мамат бобо тиззасига кафт қўйди. Қироат билан гап бошлади:

– Бир ибратомуз хикоят эшитганим бор...

– Ҳа-а, қани-қани, – деди Мамат бобо.

Дивнатги замонларда манави Бўрикул билан Насимга ўхшаган икки бўзбола туз-намак бўлиб, тун ёпишиб ошна бўлибди. Икковиям ёлғиз фарзанд экан. Алқисса, икковиям бир кориндан талаббон чиккан эмчақдошдан-да иннок, меҳрибон бўлиб юрганларида уларнинг юртида ўғри пайдо бўлибди. Подшо ўғрилари кидиртира бошлабди. Икки ошнанинг ҳаминқадар қалинлигини кўрган айроқчилар уларни ўғри тумон қилиб, подшога чакибдилар. Подшо уларни оёғини ерга теккиздирмай келтириб, тергай бошлабди. Улар айбларини бўйниларига олмасди. Асли-да йўқ айбни қандай қилиб бўйинга олиб бўлади дейсиз.

– Шундай, шундай.

– Алқисса, подшонинг қаҳри келиб, уларнинг ўжарроғини дорга осмоқчи бўлибди. Шунда иккинчиси: “Йўк, мениям кўшиб осинг”, дебди. Подшо бўлса: «Бор-э, мендан нима кетди», деб икковиянни осмоқчи бўлибди. Бировини дор остига олиб келиб, бўйнига сиртмоқ солибди. Шунда, унисси келиб подшонинг оёғига йикилиб: “Эй, подшои олам, авил мени осинг”, деб ёлворибди. Подшо: “Нимага ундай дейсан, фарқи нима?” – дебди. У бўлса: “Йўк, қаҳратим, биринчи мени осинг, мен ошнамининг ўли-

мини кўрмайин", дебди. Подшо: "Ҳа, майли. Мени барибир", деб кўл силтабди. Уни кўйиб юборишни лар. Энди халигина озод қилингани келиб подшога ёлворибди: "Аввал мени осинг, биринчи мен ўлайин", дебди. Подшо ажабланиб: "Сенинг муддаонг нима?" – дебди. У: "Ҳазратим, мен ошнамнинг ўлимини кўриб қандай чидаб тура оламан? Ундан кўра биринчи мени осинг", дебди.

– Ҳай-хай! Каранг, ана каранг! – дея кўзларини катта-катта очди Мамат бобо.

– Алқисса, жаллодлар дор остига унисини олиб борса, буниси подшога ёлворармиш: "Аввал мени осинг", дермиш. Бунисини олиб борса, униси... Жам шо икки ошнага-да қойил бўлибди. Ҳар икковини-да озод қилиб юборибди.

– Офарин, офарин! – дея, бошини сарак-сарак қилди Мамат бобо.

– Қиссадан хисса шулки, Бўрикул билан Насим ҳам шу кундан эътиборан худди ўша икковидай қиёматли дўст бўлсин...

Бўрининг онаси Насимнинг елкасига бекасамдан тўн ёпди. Пешонасидан чўлп-чўлп ўлди:

– Энди сен ҳам менинг улим бўлдинг! – деди.

Бўри-да Насимларникида шундай тўн қийиб эди. Насим онаси-да Бўрига шундай дея, пешонасидан ўпиб эди.

XIV

Бўри полвон бош кўтарди. Насимга қаради.

“Қарибди, жуда қарибди, – дея ҳаёлланди. – Ё, мен ҳам шундай қаридимми? Йў-э, одамлар, юзларингиздан қон томади, дейишади-ку...”

Бўри полвон руҳида илиқ кайфият пайдо бўлди. Тагин ҳаёлга чўмди...

1

Тик кир.

Ёлғизоёқ йўл.

Қирга ўрлаб бораётган ханти чарчади. Қулоқлари ости терлади.

Юк оғир-да: эгаси бўлди, хуржунда икки кўзача сув, икки боғ киёк ўт бўлди.

Бўри хангини ерга тушиб хайдади.

Ханти бўйинини чўзди. Бор кучи билан ўрга ўрлади.

Нихоят, Ҳолвачининг қирига чиқдилар.

Ханти ўрқачларда арқонланмиш эшакларга тумшугини чўзиб-чўзиб хангради.

Иккита хўкиз кўшиғлик чиғана бўғдой дасталари оралаб юрди. Чаначи паншаха билан дасталарни чиғанага ортди.

Қизлар ўрқачларда сочиллиб-сочиллиб бўғдой ўрди.

Бир қиз кўшиқ айтди. У, Момокиз бўлди.

Офтоб қирни қиздирди. Ҳавода бир нима кўзни камаштирди. Жимир-жимир мавжланди.

Бу – хил бўлди.

Олтин бошоқлар тўлғонди.

Бўғдойзор чайқалди, бўғдойзор шовуллади. Ўғиллаб қизлар Момокизга жўр бўлди:

Ғужмоки бўғдой,
Донгинанг тўқай,
Тўп бўл, ўрайик,
Хўлда кўрайик.

2

Ҳолвачининг қирларидан бўғдой хиди келди. Тагин ғола чумчуқлар ўрқачма-ўрқач учиб донлади.

Қизлар Бўрини ўзлари тарафга имлади.

– Бўри, берман хайда! – деди.

Бўри хангини Момокиз тарафга хайдади.

Қизлар шу ёкка қараб чопди.

Бўри киёкни қизларга гартдак-гартдакдан берди, Момокизга мўлроқ берди.

Қизлар Бўрини кунгилаб-кунгилаб кетди.

– Ҳасис, Бўри хасис! – деди.

– Эгачим элакли бўлди, элаги тилакли бўлди! – деди.

– Бўридан ит ҳам барақа топмайди! – деди.

Бўри сувни чайлага туширди. Хангини арқонлаб кетди.

Момокиз бўғдойбоғ соясида ўтирди. Ўроғини ерга қадаб кўйди. Рўмолини бошига елвагай қилиб ўрди. Бир учини қайириб оёзига тишлади. Чўп билан ер чизди. Энсиз қошлари, киприклари хиёл эгилди... Бўридан нимадир кутди.

Бўри иягини қашиди. Турди-турди, чайлага қараб юрди. Ярим йўлда елкаси оша қаради. Дарров кўзини олди. Қараганларига пушаймон бўлди.

Бойси, Момокиз-да Бўрига қараётган эди!
Бўри чайлада ухлаётган Насимни туртди.
Насим ғудурлаб, у ёнига ағдарилди.

Бўри Насим кўлидан тортди.
Насим эснади. Нима дейсан, дегандай Бўрига қаради.

– Насим ошна, бир гап айтсам, бировга айтмайсанми? Ошна, Момокиз яхши, эшитяпсанми, у яхши... – деди Бўри.

Насим сергак бўлди. Бўрига синовчан тикилди. Бўри кўзларини пирпиратди. Гапида давом этди:

– Насим ошна, сен Момокизга айт, Бўри сени тушларида кўради, де. Сента киёкни дўржирок бершида гап бор, де.

– Ўзинг айта бер.

– Мен? Бор-э, қайтиб айтаман?

– Ўзинг биласан.

– Кўрқаман-да, Насим ошна. Сен билмайсан, неча марталаб айтаман дедим, бўлмади. Кўзига кўзим тушса... гарант бўл қоламан. Ҳалиям айтаман деб бориб, нима дейшимни билмай қайтиб келдим. Насим ошна, сен менинг киёматли ошнамансан-ку, сен айт.

– Кўрамиз.

Бўри Насимни бағрита босди. Кувончидан, халигина олиб келмиш сувдан бир коса куйиб берди.

3

Кош қорайди.

Қизлар қаторасига тўшак солиб ётди.
Ёз чигирткалари чириллади.
Эшаклар тарсиллатиб ер тепинди.

Гўлкан мигтирамиш олис камардан дўмбира
сезиб келди, элас-элас кўшиқ келди.
Семонда ой балқиди.

Насим қизлар тарафга юрди.

“Ҳозир чакириб келса-я?” – ўйлади Бўри.

Бўри кўржанидан эшаклар ётган ёкка кетди.

Эшак жабдуғига чўнкайиб ўтирди.

“Чакиргани билан барибир бормайман. Ошнам

бўрча, ўзи айтсин”, – кўнглидан ўтказди.

Ўтирди-ўтирди, тагин қайтиб келди. Чалқанча

ёганин Насим олдида чўккалади. Кўлини ушлади.

– Насим ошна, у нима деди-я? – дея сўради. – Кўзининг очиб айт, нима деди? Ё, уялиб индамадимми?

Насим Бўрига ўтирилди.

– Бўри, мен гапларингни оқизмай-томизмай

айтаман. Бўри ошнамага сенсиз кундуз ҳам қоронғи,

дедим.

– Ух, бормисан, ошна! У нима деди?

– Жўра, у, бети курсин, деб кўл силтати. Сента кўн-

гон аўқ экан, жўра. Ишонамапсанми? Мана, қиблага

қариб айтаман: агар ёлгон айтсам, кўр бўлайин!

Бўрининг дили хуфтон бўлди. Бир маҳалгача

кўзиниб ётди.

Азонда кўрпа-тўшагини ханги устига ташлаб

ётибди.

Насим ханги ёлидан ушлади. Бўрини йўлдан

қайтармоқчи бўлди.

Бўри бош силқиди. Кўнглидан шундай гаплар

ўтди:

“Э, кўй, ошна, кетаман. Қизлардан қачон ёруғлик

чикоиб эди-да, энди чиқади. Мен уларни одам деб,

киёк ташиб юрибман-а”.

Насимнинг бўрни терлади. Тиник юзлари қизарди.

— Бўри, ўлай атар, хундисан, хунди! — деди, Ичимдагини топ, деб безрайиб тура берасан! Ёнр Момокиз учун шунчами? Ана, кир тўла киз!

Бўри ханги яғридан кўзини олмади.

“Насим ошна, ҳеч бўлмаса индамай кўйсин эди, — деди ичиди. — Э, бўлди, кўрмайин ҳам, куймайин ҳам...”

Бўри хирмонга йўл олди.

4

Хирмончи чоллар Бўрига талатов⁵ хайдаттир мади.

Авваламбор, хўкизлар Бўрига ўртанмоғи лозим бўлади. Бўлмаса, бегонасирайди, юрмайди.

У майда-чуйда юмушларни бажариб юрди.

Бир кунни офтоб қайтиб, хўкизларни сузлатиб келди. Ўнг кафтини пешонасига соябон қилиб, кир га қаради.

У... Момокизни кўртиси келди!

Хангини кирга бурди. Сой ёкалаб бораётиб эди, эшакли Насим қирдан эниб кела берди.

Бўри изига қайтмоқчи бўлди, аммо сир бой бер мади. Йўлида давом этди.

Юзма-юз бўлиб тўхтади.

Гарчи Насим сўрамаса-да, Бўри боши билан кирга ишора қилди.

— Шу ёқда... Хирмончилар бир иш билан юбориб эди, — деди.

— Юр, чайлага, — деди Насим.

— Йўқ, ишим зарил.

Насим айёрона илжайди. Хушрўй кўзлари ўйна-ди. Тишлари орасидан “чирт” эгиб тупурди.

⁵ Хўкизларни матаб хирмон янчиш.

Момокизининг олдигадир-да? — деди.

Бўри ловиллаб кетди.

— Ха, Момокизининг олдига, ха! — деди. — Сенга шу гап керакмиди?

— Э, бор, менга деса, оёғига йиқил!

— Инкиламан! Мен шундай оёқости одамман! — Инкиламан! Пойига йиқилиб, Момокиз, мен сенга нима ёмонлик қилиб эдим, дейман! Бўлдимми?

Бўри хангига ҳодачўп урди.

Насим таҳликага тушди. Изидан етиб келиб, йў-нига кўндаланг бўлди.

Бўри хансиради.

— Қоч йўлдан, қоч! Мен Момокизга ёлворгани нингман! — деди.

— Бўри, борма!

— Негга хукм қиласан? Нима, ҳосилотмисан?!

— Бўри, мени жўрам десанг бормаёсан.

— Сенга нима?!

— Бўри, мен... сени алдаб эдим.

Бўри-бирига тикилди.

Насим кўзларини олиб қочди. Сўқмоқ четигаги турнақатор қумурскаларга тикилиб қолди...

5

Боғли тун.

Чўпонлар гулхани.

Энас-элас кўшиқ.

— Айг айтгичингни, Насим, кизлар ёмон хаёлга боради.

— Момокиз, Бўри сенга бир гап айтаман, деб юрибди.

— Биламан, айтолмапти.

–Момокиз, у менга кўнглини ёрди, тайин айт, деди.

–Ўзимга айтишга уялган гапни сента асло айтмас.

–Айтишга бет чидамайдиган гап-да, Момокиз, Айтайинми, нима деди? Момокиз билан... ўйнатим келяпти... кўйнига кираман, деди.

–Ё пирим, чини билан шундай дедими?

–Алдасам, кўр бўлайин!

–Унда, Бўрининг бетига карамаганим бўлсин! Бетини мурдашуй кўрсин!

–Тагин, унга айтиб юрма, ошна деган отимин бор...

6

Бўри хангини олға кимтиди.

Ёнларидан одам бўйи куюн чарх уриб утди.

–Айт, нима деб алдадинг?

–Айтмайман.

–Мен сента гапиряпман!

–Бўри жўра, урсанг ур, барибир айтмайман.

–Айт деяпман!

–Бўри, жўра, Момокиз менгаям ёқади... Бўри изига буриди. Хирмонга келди.

Коронғи тушгач, супага тўшак ташлаб ётди.

Чоллар уйкулари кела бермагач, чўпчак айтди,

матал айтди.

Бўри бошини кўрпа остига яширди. Кўзларини юмди...

Бўрининг кўнглида ўз достони бўлди. Бу достон хали куйланмади. Достонни уч одам билди: Момокиз, Насим, ўзи билди. Достон давом этди...

XV

Аёз зўрайди.

Полвоилар оғзидан чиқмиш буё куюқдан-куюк бўлиб...

Олинш кизигандан-кизиди.

Полвоилар, ўйнаб-ўйнаб олишинглар! – деди

давра,

–Ха-ха-а-а, гарджам!

–Э, кўйма!

–Омон полвон, чил бер!

–Шу, Бобокул билан Мамат полвон жуда ланж экан, нима дедингиз, Бўри полвон?

–Э, сиз сўраманг, мен айтмайин! – деди Бўри полвон. – Мағзава, ланж ҳам гапми, мағзава!

Калоник, кўрдиларинг, Бобокул полвон билан Мамат полвон не вақтдан буён олишиб, на йикитади, на йикилади! Ерга қараб суяшиб юргани юрган! Мен уларни кўрдан хайдаб юбораман, майлингизми?

–Давранинг фикриям шу!

–Бўлмаганга бўлишма деган!

–Бобокул, кўп чакчайма, Бўри полвон тўғри кимитти!

–Олиш – санъат, ха!

–Минглаб одам уйкудан қолиб сента қараб ўтирибди! Шундай экан, санъатингни кўрсат-да, баччагар!

XVI

–Халойик, – деди Бўри полвон, – манави икки полвон даврага гаплашиб чиқибди экан! Бирови-

миз астагина йикилиб, олган кўйни сўйиб ейман,
деб келишибдилар. А? Бўни мента айроқчилар ет-
казди! Қолаберса, олишлариям кўрсатиб туриб-
ди! Халойик, мен буларниям даврадан бадарга
киламан!

У-у, ола желак, ундан кўра бўйнингга тўрри
осиб тиланчилик кил!

– Ўл-э, шу кунингга-эй!

– Кўй ейсан-а, кўй ейсан, захаримни е!

Полвонлар кўрдан бош эгиб, курук чикиб кетди.
Жума полвон Шер полвон ичидан чил берди.
Шер эса уни белидан маҳкам кучоқлаб турди. Бор-
ди-ю, Жуманинг оёғи чикиб кетса, Шер полвон уни
кўтариб, оркага кайириб уради.

– Шер полвон, кўтар осмонга, кўтар!

– Ё-ё-ё!

Жума полвоннинг оёғи илондай чирмашган
экан, чили чикмади.

– Шер полвон, бу кўтаришинг бекор! Даст кўта-
риш керак, даст!

– Кўржма, йикилсанг изингдан ўзим чикаман!

– Кўтараётганингда оркага кўп чалкайма, бу
хавфли! Кўта-а-ар!

– Ё-ё-ё!

– Чилини чиқариб юбор, чилини!

– Ё-ё-ё!

– Баги-баги-и-и!

Гурс!

– Баракалла, Шер полвон, бундан зиёд йикитиб
бўлмайди!

– Тўнни тўрдаги чолларга бериб кет, олжайди!.

– Намоз полвон, ерни тавоф қил, кўллайди! Али-
мардон полвон...

...
Нали, полвон, баги! Менинг кўлим эмас, отам-
нинг кўли, деб олиш, ҳа!

– Полвон, пирингги хамиша ёд эт, мадад беради!

1

Бўри уйғониб, тевааракка аланглади.

Тонг отди.

Хўкизлар мудраб-мудраб, вазмин-вазмин кавш
каттарди.

Тўртай ханги яғирига кўниб чулдиради.
Файзиёб еллар елди.

Бўри эрталабки таътиддан кейин уч хўкизни
бир бирита бўйнидан матаб, галаговга кўшди.
Толхивични олиб, хирмон-
га борди.

Хирмончи чол паншаха билан ёйлиб кетаётган
хомонларни хўкизлар оёғи остига ташлаб турди.

Хўкизлар хирмон янча бериб ўрганиб қолди.

Хамиша бир йўлдан юрди.

Хўкизларга эргашиб юрган Бўрининг чориклари
хомонга кўмилиб-кўмилиб кетди.

Хирмончи чол:

– Хай баракалла! Майдалаб хайда, майдалаб! –
деди.

Бўри чолга қараб кулиб кўйди. Томоғини кирди.
Боботоғ чуққиклари ёришди.

Кирга ўрлаб кетадиган сўқмоқда бир эшакли
борди. У Насим бўлди. Насим ўроқчиларга кийк
олиб борди.

Бўри тишларини-тишларига каттиқ босди.

Паврон билан хўкизлар сағрисиға сўқди. Бор ово-
н билан кўшиқ бошлади:

йўртиб-йўртиб хайдагин-а, майда-ё, майда-ё
Дон сомондан арисин-а, майда-ё, майда-ё,
Айни сахар бўлганда-ё, майда-ё,
Хўжайи Хизир дорисин-а, майда-ё, майда-ё.

Хўжизлар қадамидан чуқур из қолди. Сомон та-
гидаги бугдой ғижир-ғижир этди. Бўрининг овози
дардди бўлди:

Айри-айри туёгинг, майда-ё, майда-ё,
Олмос бўлсин жонивор-а, майда-ё, майда-ё,
Сени боккан дехконлар-а, майда-ё, майда-ё,
Сармаст бўлсин жонивор-э, майда-ё, майда-ё.

Жонивор, анови кетётган эшаклини кўрап-
санми?

У менинг қиёматли ошнам Насим.

Жонивор, менинг на отам, на ака-укаларим бор.
Ёлғиз ўғилман. Отам ҳам, ака-укаларим ҳам ана шу
ошнам...

Хайда, жонивор, хайда, темир туёгим, хайда!

Мўл хирмондан олдим сомон, майда-ё, майда-ё,
Ошикка коронгидан ойдин ёмон, майда-ё, майда-ё,
Ошиклар муродини берсин ҳудо, майда-ё, майда-ё,
Кечалар ёмғир ётар, кундуз туман, майда-ё, майда-ё.

Бировга айтма, жонивор, хай анави кирда бир
киз бор, шу киз менинг кўнглим эди.

Қиёматли ошнам кўнглимга чанг солди! Ух, кўр-
гиллик!

Мен ошнамга ишониб эдим, жонивор. У ишон-
чимни оёқ ости қилди.

Қиёматли ошнангдан шу иш келгандан кейин
ўзгалардан нима умиду нима хайр?

Бировга айтма, жонивор, айтгиллиги йўк...
Яна-тагин қасам ичди, жонивор, эшитясанми,
киблага қараб қасам ичди! Қасам ёмон, жонивор,
ёмон...

Хайда, жонивор, йўртиб-йўртиб хайда!
Во ажаб, бу қандай дунё бўлди, жонивор?
Ўртада бурун бўлмаса, у кўз бу кўзни уйиб олади
шекиллиғ?...
Момо ўзи яхши киз, майда-ё, майда-ё,
Майда билан тўқмиз биз, майда-ё, майда-ё.
Бугдой кирса омборга, майда-ё, майда-ё,
Тўй қилардик эрта куз, майда-ё, майда-ё.

Ўзинг ўйла, жонивор, Насим кўриб-билиб ту-
риб, Момокизга кўз олайтирди-я! Жондай ошнаси
суйганига-я?..

Жонивор, мен Насимнинг онасини онам, деб
эдим. Онаси кўлларидадан туз еб эдим...

Оналаримиз, ўла-ўлгулча содиқ дўст бўлинглар,
дея, бизга оқ фотиҳа бериб эди...

Бўз-бўзига-бўзига, майда-ё, майда-ё,
Кўйлар келар кўзига, майда-ё, майда-ё.
Эркак хазил қиларми, майда-ё, майда-ё,
Ошнаси суйганига, майда-ё, майда-ё!..

Ошик бўлдим, арпанинг сомонига, майда-ё, майда-ё,
Ўлим берсин, қизларнинг ёмонига, майда-ё, майда-ё!..
Жонивор, бўлди, мен энди Насим билан юз кў-
ришмайман.

Бўлди, мен энди Насим билан бир умр гап
кўшмайман...

XVII

Тун яримлади.

Полвонлар сийраклади.

Карим пўстак билан Раҳмат полвон қолди.

Карим пўстак? Ойдинким, пўстакни қаёққа отиб юборса, ерга, албатта, тескариси билан бориб тушади.

Каримни ҳам қаёққа отиб юборса, ерга тескариси – кўжрақлари билан бориб тушади.

Эл Каримни пўстак дейишининг боиси ана шунда.

Карим пўстак Раҳматни кўл чилга олди: ўн кўлини унинг кўлтиғидан ўтказиб, ёқасидан ушлади.

Раҳмат полвоннинг чап кўли кетига қайрилди. Давра қичкириб юборди:

– Ай-ай, Пўстак, кўйиб юбор!

– Кўйиб юбор деса!

Карим пўстак кўйиб юборди.

Қайтадан олишгандарида тағин кўл чилга олди. Бўри полвон уларни ажратиб қўйди.

– Халойик! – деди. – Карим полвон кўл чилга олиб номардлик қилди! Унинг кўнгида ёвузлик боракан! Мен уни даврадан бадарга қилмоқчиман, сиз нима дейсиз?

– Тўғри-тўғри!

– Бундайчикин полвонни яна қайтиб даврага ёноштирмаслик керак!

– Карим пўстакнинг кўнгли кир экан!

Бўри полвон Карим пўстакка юзланди.

– Ана, эшитдингми? – деди. – Халқ ҳукми – Ҳақ ҳукми! Чик! Э, садкаи давра кет! Қани, раис бова,

Раҳмат полвонга ҳақини беринг! Карим пўстакни йиғиб, деб ҳисоблайман!

Кўл чил азал-азалдан ман этилади. Бойси, кўл чилга олинишиш кўл ё чикиб кетади, ё синиб кетади.

Кўл лат етгач, кўл ўйнама бўлиб қолади. Окмабат, полвоннинг яна қайтиб даврага чиқиши йиғимаҳол бўлиб қолади.

Бўри полвон даврада йиллаб олишди. Аммо бирин марта-да кўл чилга олмади.

Ҳа, дарвоқе...

I

Бу, Қобил шўронинг тўйида бўлди.

Қолхоз катталари шўронинг иззати учун хизматда бўлди.

Катталар орасида Бўри полвон-да бўлди.

У яқинда бригадир бўлди.

Бригадирликка тайинланиши қизиқ бўлди: қол-қол раиси бир неча полвон билан кўшни Ретар туманига тўйга шайланди.

Бўри полвонга-да одам юборди.

Аслида, бормаслиги боиси бошқа ёқда бўлди. Бўри полвон раисни ёмон кўрди. Бўри полвон раисдан қазар қилди.

Ҳазар боиси, раис бузуғуёқ бўлди...

Шу боис, Бўри полвон раис билан тўй-маррака-марга юрмади.

Бўри полвон раис билан ош-қатик, бўлмади.

“Наҳс босган одам билан бир ёққа юриб бўлади-ми? Бўлмайди! Тагин, йўлда бирор-бир фалоқат юз беради-да баримиз жувонмарг бўлиб кетамиз...”

Бўри полвон ана шундай ўйлади!
Бўри полвон, раисимиз ўзи келиб колмасидан
ёв дея, бошини сочик билан ўраб-ўраб олди. Кўрни
тўшак қилиб ётди.

Дарҳақиқат, раис бир бригадир билан келди. Де
вордан йўталиб-йўталиб бўйлади. Қабагидаги брн
гадирдан:

– Кампирнинг оти нима эди? – дея сўради.

– Ойхол момо, – жавоб берди бригадир.

– Э, ҳа, Ойхол момо... Ойхол момо! О, Ойхол
момо! – дея чақирди раис.

Бўри полвон миқ этмади. Дераза пардаси бурчн
дан бир кўзлаб қараб ётди.

Бўри полвон онаси молхонадан чикиб келди.
Онаси кўллари... Коп-қора таппи юки бўлди!
Раис афтини Бўриштирди. Юзини четга ўтирди.

– Тфу! – дея тушурди. – Кўлингизни нарёкка қи
линг-е, кампир! Фаҳм-фаросат борми ўзи!..

– Тирикчилик, иним, тирикчилик, – деди онаси.

– Тирикчилик бўлса, одамга ўхшаб ўтин олинг,
кўмир олинг!..

– Кўмирни пулга беради-да, иним. Нафақани
оширсаларингиз экан, кўмир олсак.

– Қиладиган касбингиз таппи ёпиш бўлса, нафа
қангизни ошириб бўладими! Бу... полвон қани?

Онаси Бўри полвон тайинламиш таппи айтди:
– Кўчага чикиб кетиб эди, – деди.

Раис алам билан деворга тушурди:

– Тфу! – деди. – Ҳозиргина уйда дейишди-ку?
– Чин, уйда эди. Бонагина дўхтирга бораман,
деб кетди.

Раис елкасидан нафас олди.

– Уф-ф! – дея, тагин тушурди.

Ранс пешонаси тиришди. Раис кўзлари қисилди.
Ранс довлари чўчайди.

Ранс аламини Бўри полвон онасидан олди:

– Неш кунлигингиз борми-йўқми, нафақани ни
на наласиз! – дея жўнади.

– Ҳе, энагар нахс... – дея сўқди Бўри полвон.

2

Бўри полвон бормеган Ретар давраси катта бўл-

Даврада Тожикистон бир тараф бўлди, Сурхон-
дарё бир тараф бўлди.

Даврага Денов тумани катталари-да келди.

Сурхондарё полвонлари Денов катталарини қора
тортиб, катталар теварагида жам бўлди.

Катталар Сурхондарё шон-шарафи учун тала-
нинг-тортишди!

Ҳай, бир катталар бор эди-да! Ор-номус учун
куйиб-пишарди, шон-шараф учун куйиб-пишарди!

Эндиги катталар мажбурият билан мажлисдан
бонка нарсани билмайдил!

Барибир, сурхондарёликлар йиқилди! Ёппасига!
Ретардан ўтан полвон деган чикиб, Сурхондарё-
нинг суянган тоғларигача териб ташлади!

Баковул Денов катталарига қараб илжайди.

– Бўлганларингиз шуми, оқун? – деди.

Катталар улай-булай изза бўлмади! Ижрокўм ра-
нен кетига ўтирилди.

– Бўри полвон қани? – дея дўқлади.

– Мазаси йўқроқ экан, келолмади, – жавоб берди
колхоз раиси.

Ижрокўм раиси афсусли кўл силтади.

—Э-э-э! — дея ижирғанди.
Катталар даврага дуо берилмасданок этақлари-
ни кокиб туриб кетди.
Изидан полвонлар жўнади.

3

Алмазада катталар Ретардаги яна бир даврага
Бўри полвонни олиб борди.

Давра охирида уша Ўтан полвон деганига
чакиртирилди.

Денов катталари Бўри полвонни даврага тушир-
ди.

Курашни асл зўр полвонларга чикарган-да! Ё
йикитади, ё йикилади! Чўзиб ўтирмайди!

Ўтан полвон биринчи кўлдаёқ, Бўри полвоннинг
ичидан чил солди.

Бўри полвон Ўтан полвонни чўнкаймага олиб
урди! Сурхондарёнинг шон-шарафини кўтарди!

Катталарнинг оғзи кулоғига етди.

Деновда Бўри полвон шарафига зиёфатлар бер-
ди. Совға-саломлар берди.

Бўри полвонни бригадирликка куйди.

Шу-шу, туман катталари давраларга Бўри пол-
вонсиз бормайдиган бўлди.

4

Шўроннинг тўйида Насим полвоннинг омади келди.
У тоғчи уруғидан икки полвон билан олишди.
Икковиниям биринчи кўлдаёқ йикитди.

Ўзга полвонлар писиб-писиб колди.

Насим полвон Баковул рўпарасида ўтирди. Нав-
батдаги полвонни кутди.

Баковул даврага чорлади:

— Насим полвонга талабгор бўлса чиксин!

Бўри полвон жойидан бир кўзгагиб олди: у бор
даврада хали бирон марта-да бундайин чакирик
эшитилмаб эди-да...

Отир вазият бўлди!

Боси, даврада ғолибдан-да зўр полвон ўтириб-
ди! Бўри полвон ўтирибди!

Баковул полвонлар кўнглига кўл солди — кўл,
солди, фавкулдда хатоликка йўл кўйди.

— Отангга раҳмат, Насим полвон! — деди тан-
танавор. — Бўгги, кета бер, сендан зўр полвон йўқ
экан!

Бўри полвонга ботиб-ботиб кетди!

Бўри полвон пешонаси тиришди. Баковулга
ўқрайди. Ичида мана бундай деди:

“Хе, уйкағар лоппи! Насим хаммани қойил
килди? Насимдан зўр полвон йўқ? У ўзи ким?”

Бўри полвон ўзининг даврада ўтирганини бил-
дириш учун қириниб-қириниб йўталди.

Қабатида ўтирмиш Сана полвонга зўрма-зўраки
бош ирғаб қаради. Зўрма-зўраки илжайиб қаради.
Бу бош ирғашда, бу илжайишда манави киноя бўл-
ди:

“Қаранг-а, Сана полвон, шундай зўр полвон бор
экан, биз билмабмиз-да...”

У, Сана полвон Баковулга бориб, мана бундай
дейди, дея умид килди:

“Баковул, гапингизни қайтиб олинг. Гапингиз
Бўри полвонга ботиб кетди”.

Аммо Сана полвонни тушмагур, Бўри полвон
кўнглидагини уқиб ололмади.

Бўри полвон ичини ит тирнади.

“Хе, каллант курсин, сендайчикин Сана полвонинг! – деди ичиди. – Бу полвон эмас, говкалла! Сана говкалла!”

Бўри полвон Сана полвондан юз ўтирди. Чап оёғига кайрилиб ўтирди.

Давра четида лов-лов ёнмиш машъалата қараб ўтирди.

Ерга суқиглик одам бўйи темир учиди лўпчик лов-лов ёниб турди.

Бир бола лўпчикка ермойи сепиб турди.

Бўри полвон қобок-тумшук қилиб ўтирди-ўтирди... Энди, ўзини-ўзи овутди:

“Бақовул лақилласа лақиллай беради-да! – деди ичидан – Насим менинг олдимида ўзининг ҳеч ким эмаслигини яхши билади!”

Аммо Насим полвон қурдан чиқа-чика, даврага шундай ғолибона қаради, шундай ғолибона қаради!

“Барингни қойил қилдимми!” – дегандай бўлди! Бўри полвон сабр-тоқати тоқ бўлди! Бўри полвонни полвонлик қони кўзғайди!

– Э, шошма! – дея, сапчиб даврага кирди.

Бўри кутмаган бақовул доддираб қолди.

– Сизни ошнаси деб ўйлаб... – дея тавалло қилди.

Бўри полвон – Бўри полвонлигини қилди! Азалдан полвон халқида сал... камроқ бўлади, деган гап бор.

Йўқ, полвонларда кам бўлмайди! Полвонлар вужудидида ховур бўлади! Полвонлар кўпқарига боқилмиш отдай асов бўлади!

Полвонлар мисоли оғир тош бўлади. Оғир тош унча-мунчага кўчмайди. Борди-ю, фалоқат босиб кўчса, ёмон кўчади! Оғир тош кўчса, ёмон бўлади!

Ана, кўчди, ғир тош кўчди! Бўри полвон давра айланди. Алп-алп одимлар отди.

Насим-да давралади.

Бўри полвон изидан юрди.

Боғги дағдағалар қаёқда! Елкалар қисқ бўлди, қадамлар омонат бўлди...

Зўрдан зўр чиқса, оёғи типир-типир!

Бўри полвон Насим юзига қарамади.

Даврада қимдир саросима билан деди:

– Икки ошна-я. Охир замон бўлаётгани дейман.

– Ошна бўлгани билан иккови гапиришмайди.

– Бирор гап ўтгандир-да.

– Ким билади дейсиз...

Бўри полвонга алам қилди.

“Ух, қизбет! – деди. – Ақалли бир оғиз чиқмайман, демади-я!”

Жуда-жуда алам қилди.

“Қизбет! Итдан бўлган, қурбонликка ярамас! Қараб тур, сен қизбетни даврага қайтиб чиқмайдиган қилмасам кўрасан».

Бўри полвон тўхтади. Иштонини тиззасига чалипта урди. Кўкрақларини очди. Ёвуз ниёт қилди:

“Қизбетни бирдан қўл қилга оламан”.

У ваҳоҳат билан Насим полвонга қараб юрди.

Насим полвон ваҳоҳати-да ундан кам бўлмади...

Бу, Бўри полвон ўз ниятини амалга ошириш учун бўлган иштіёқини янада зўрайтирди.

“Бақовул сезиб қолиб қичқирса-да, барибир қўл қил қиламан! Ўзимни эшитмасликка оламан”.

Шундай қилиб, тагин бир неча дақиқадан кейин Насим полвон қўли ё чиқади, ё синади!

Бўри полвон ўйнаб-ўйнаб, узил-кесил ҳамлага ўтди. Қўл узатиб олға талпинди.

Насим полвон чакконлик билан ўзини орқани олди.

Худди шу дақиқада кўзлар учрашиб қолди! Бўри полвонга ўша коп-қора кўзлар тик-тик бонди.

Ўша маъноси кўзлар, ўша без кўзлар Бўри полвон учун қанчалик жирканчли бўлса, шунчалик қадрдон-да эди!

Қадрдон кўзлар Бўри полвон қалбида кўптириб тошаётган қаҳрни сўндириб юборди.

Бўри полвон беихтиёр бўшабди. Кўзларини тўширди.

—Ҳақини беринглар, у зўр экан! — деди-да, даврдан чиқди-кетди.

Давра пичир-пичир қилди.

—Бўри полвоннинг бир жойида оғрик турди, — деди.

—Бўри полвон кўрқди... — деди.

5

“Бўри ошна, ёмон бўлди, жуда ёмон бўлди. Бошингга ёмон кунлар солдим. Мен буни олишда кўзларингдан билдим.

Кўзларинг тўла дард бўлди, кўзларинг тўла ўпкагина бўлди.

Ошна, сен мени юрүвсиз қилдинг! Бундай зўр бўлгандан кўра ўлганим яхши эди! Одам деб дардингни менга айтдинг-а! Ошна, сенга раҳмим келарди...

Момокиз мента-да ёққани чин. Лекин мен барибир Момокизни деб сенчалик қайғурмайман, дард чекмайман.

Ошна, менга бир оғиз, ақалли бир оғиз қаттиқ келтирмадинг. Менинг қимлигимни билсанг-да, менга айтиб солмадинг.

Момокизга-да айтмадинг!

Ошна, буни биров эшитмасин. Эшитилиги йўқ... Мен ўзим бор гапни Момокизга айтман. Майли, мени даънатласин, мenden нафратлансин.

Сен қиёматли ошнам бўлмаганингга ҳам сендай одам учун шундай қилардим.

Ошна, Момокизнинг олдига бор. Кўнглингни тўқ қил. Момокиз олдида юзинг ёруғ.

Ошна, мени фақат бир нима қийнайди: энди, неқилангнинг юзларингга қандай қарайман? Энди, мenden бир умр юз ўгириб кетарсизлар?

Йўқ, ошна, мен сендан айрилиб қолгим келмай-ди, бўлмаса, нима қилайинг билмайман, ошна, билмайман...”

Бўри полвон Насимдан шу гапларни умид қилди! “Насим ўрнида мен бўлсам, шундай қилардим, — ўйлади Бўри полвон. —Келиб, шундай дердим”.

6

Бўри полвон интиқ бўлиб яшарди.

Момокиз олдига боришга юраги бетламади.

Фавкуллода Насим Момокизга... одам кўйди!

Нон синдирилди! Буни эшитган Бўри полвон яра-синга тиг теккан бемордай сесканиб, инграб юборди!

7

Насим полвон яшашни билди.

У Момокиз билан бошқа бригадага ўтиб кетди.

Олча гуллаётганда тўйлари бўлди.

Насим Бўри полвонларни-да тўйга айтди.

Тўйга Бўри полвоннинг онаси борди.

Бўри полвон:

– Мажлис бор эди... – дея, туман кетди.

8

Насим полвон янги бригадага эл бўлмади.

Бригадир билан ади-бадидан боши чикмади.

Тағин бошқа бригадага ўтди. Нимагадир, бунисига-да сизмади.

Бугдойпояда ўқарик казйшдан эрта кайтди.

Белбоғини останада серрайиб турмиш Момокиз кўлига отиб юборди.

– Биламан, бунинг хаммаси Бўрининг иши! – деди. – Насим қаерга борса кун берманглар, деб айтиб қўйган! Ундан яхшилик чикмайди! Ичи қора унинг! Қовоғидан қор ёғиб юришимам айтиб турибди! Ранг кўр, ҳол сўр, деган! У бизни қўймайди! Кетамиз, дунёнинг колхози битта эмас! Э, сендай жўрамнинг...

Насим полвонлар кўчди.

Насимлар кўчиб кетишини эшитмиш Бўри полвон том устида олисларга термулиб-термулиб ўтирди. Хўрсиниб-хўрсиниб ўтирди.

Кўч-кўрон ортмиш уловлар қишлоқдан чиқиб, Шўрчи йўл олди.

Бўри полвон кўнгли ўртаниб-ўртаниб қолди, талпиниб-талпиниб қолди.

Кўнгли яқинлари Бўри полвондан тобора олислаб-олислаб кетди...

9

Шундан кейин Насимларни қишлоқдаги уруғаймоқлари тўй-маъракасида кўрди.

Бўри полвон Насимдан ўзини олиб қочди. Насим билан юзма-юз бўлмади.

Момокизни бўлса, кўрмади. Аммо... кўргиси келди!

Бир тўйда ўзини қоронғига олди.

Олов теваригида давра бўлиб ўйин қилмиш аёлларга назар солди. Диккат билан назар солди... Момокизни излади!

Билди, шу қатор аёллар орасида Момокиз бўлди. Билди, Момокиз-да чакагини рўмол билан ўраб, оловга қараб турди.

Ана, Момокиз-да даврага кирди!

Қулочини омонат очди. Рўмолини юзига пардалар қилиб-қилиб ўйнади.

Ўзи уйнаб, ўзи кўшиқ айтди:

Яхши қизнинг нозини
Ким кўтаради-ё,
Текжани қобил бўлса
Шул кўтаради-ё.

Бўри полвон бир энтиқди!

Тағин бир тўйда Момокизни олисдан кўрди.

Кундүз кунни бўлди.

Момокиз бағрига бола босиб турди.

Боласи Момокиз рўмолини тортқилаб-тортқилаб турди...

Бўри полвон икки энтиқди!

Ох – юракдан, ёш – кўздан бўлди...

Шу-шу, Момокизни ўйласа, кўнгли туб-тубида парокандалик кечар бўлди. Дунё кўзига тор кўри-
нар бўлди. Кўнгли ўжир бўлди.

Оқибат, Момокизни ўйламас бўлди. Момокизни эсламас бўлди.

Момокиз тилга олинса, эшитмас бўлди. Инда-май туриб кетар бўлди.

Бошқа нима-да қилсин, Момокиз энди бировлар аёли бўлди!

ХVІІІ

Бўри полвон даврадан хурсанд: жанжал-араз йўқ. Полвонлар сени менга бормай олишяпти. Ўзини ойнага солмай олишяпти. Ўзини тарозига солмай олишяпти.

Ана, хўжасоатлик Садир полвон шўрчилик Рўзи полвонни елкасидан ошириб урди.

Рўзи полвон орига Максим полвон деган чиқди.

Садир полвон:

—Э, у спорт мастери, чикмайман, — дея туриб кетди.

Максим полвон самбо кураши бўйича спорт устаси экани чин бўлди. Баковул рўпарасида талаб қилиб ўтириб-ўтириб кетди.

Бўри полвон хўжасоатликларга оғиз солди:

—Чиқинглар-да энди! — деди.

Уёқдан Амир полвон:

—Полвон бова, Садирнинг кўли лат ебди! — деди.

Бу шунчаки бахона бўлди.

Шўрчиликлар пичинг қилди:

—Нимага бир полвонни йикита солиб қочасиз-лар!.. Сизга, даврага чиқингизлар-да! — деди.

Илкис пичинг Садир полвон бахона бутун давра эгаларига карата айтилди.

Бўри полвон “ялт” этиб шўрчиликлар тўдасига қаради.

Кейин, Амир полвонга юзланди.

—Ундай бўлса, бошқасини чиқар! — деди.

Амир полвон:

—Э, полвон бова, мастер спортга тенг кеп бўладими? — деди.

Бўри полвон меҳмонлар олдида изза бўлди. Хивич учи билан чироқда йилтирамиш сомонларни титкилади.

Шунда, даврага ёши ўтиб қолмиш Нормурод полвон чиқиб келди. У дуч келмиш одам рўпарасига чўкди. Кўларини кетига тиради. Орқасига қалқайиб, оёғини узатди.

—Махсини торт, торт махсини! — деди.

Торта бермагач, Нормурод полвоннинг ўзи махсиларини тортиб-тортиб суғурди. Пайтаваларини чувалатиб-чувалатиб ташлади.

Жойидан сагчиб турди. Ўз полвонларига қаҳр билан кўлини шоп қилди.

—Чикмайсанми-а, чикмайсанми? — деди. —Элга эшиттириб айт! Чикмайман, де! Кўлингни кўтариб айт! Унда, мана мен чикаман!

Нормурод полвон баковул рўпарасига бориб чўккалади. Шўрчиликларга кўлини силкиб айтди:

—Қани, мастер спортингни берман юбор! — деди.

Аммо шўрчиликлар Максим полвонни даврага туширмади. Боиси, Нормурод полвоннинг соқоли оппоқ эди...

Шўрчиликлар тўпидан овоз келди:

—Сизга қойил бўлди, Нормурод полвон, бизга анави полвонларингизни чиқаринг!

Нормурод полвон давра айлана берди.

—Бизда полвон йўқ, бўлса чиқарди! — деди.

Бўри полвон домангир бўлди:

—Полвон, кўтарилма, кўп кўтарилма! — деди.

Нормурод полвон Бўри полвон кўлидан юлқиниб чиқди. Яна даврага айланди.

–Э, мастер спорт тугул, дев бўлсам чикаман!– деди.

Бўри полвон Нормурод полвон тирсагидан маҳкам ушлади, даврадан етаклаб чиқди.

Нормурод полвон тагин даврага талпинди:

–Нормурод полвоннинг кўзи очик бўп туриб, унинг эли ерга қарайдими? – деди. – Ушламанг мени, полвон бова, ушламанг! Э, ерга киргизиб юборсам чикаман!

Бўри полвон қалбини-да айни шундай туйғулар тирнади. Аммо кексаларга хос вазминлик билан ўзини босиб турди.

Даврага кириб, хўжасоатликларга овоз берди:

–Амир, Тиловбердини берман юбор! Тиловберди, мунда кел! – деди.

Шунда, даврага Бўри полвоннинг ўғли Тиловберди чикиб келди. Бўри полвон ўғлини тирсагидан етаклаб, баковул рўпарасига ўтиргизди. Шўрчиликлар кўнишга кўнди-ю, Максим полвон рози бўлмади.

–Тиловбердининг вазни оғир, чиқмайман, – деди.

Бўри полвоннинг зардаси кайнади.

–Нима, энди даврага-да тарозига тортиб чикарайликми? – деди. – Кўриб турибсан, бўйи баста сендан зиёд эмас, чиқа бер-да! Чик-э, ота-бовамиз тарозисиз олишган!

–Э, чик-е, Максим-э, йикилсанг ер кўтаради-да! – деди шўрчиликлар.

Полвонлар фотиҳа олиб кетди.

XIX

Бўри полвон ич-ичидан зил кетди. Ўзи билан ўзи гапиришди.

“Биз полвонлик мактабида ўқимадик. Полвонлик бизга отамерос. Пуштдан-пушта, кондан-конга ўтиб келяпти.

Полвонлиكنинг кўзга кўринмас, тил билан тупштириб бўлмас шундай сирлари борки, буни факат томирида полвонлик кони борларгина биледи. Биз биламиз!

Бу сирлар ҳеч бир китобда йўқ!

Мана, менинг ўзим. Сурхон воҳасида мenden йикилмаган полвоннинг ўзи йўқ! Ўша мактаб кўртан спорт мастерларим ағринимдан ошиб кетди!

Халқ нимаси билан халқ?

Ўзининг урф-одатлари билан халқ! Ота-бобоосидан қолган миллий анъаналари билан халқ!

Кўп урф-одатларимизни бировлар... бировлар ўзиники қилиб олди! Биз кўлимизни бурнимизга тикиб қолдик.

Шундай кета берсак, ҳадемай... ўзимизни-да бой бериб қўямиз!

Буёғи камдай, не-не нималаримизни эскилик саркити деб йўқ қилдик. Хиёл бўлмаса, халқнинг ўзини-да... эскилик саркитига чиқариб юборайин, дедик! Бугун буни йўқота берсак, эртага уни йўқота берсак, адирдаги... подадан нима фарқимиз қолади?... Биз ҳадемай бу дунёдан кетамиз. Ўзимиз кетсак-ку, гўўрга-я. Ўзимиз билан... Бунни раис билади-ми?...”

Бўри полвон раисга қараб-қараб қўйди.

Тагин нималардир... нималардир йўқолиб борапти...

Бўри полвон ўйлади-ўйлади... Ўйлаб ўйига етди...
“Авлодлар алмашган сайин... ё, тири-э, туф-
туф-туф... авлодлар алмашган сайин... юрак йўқолиб
борапти!

Жасад бор! Ак! бор!

Юрак йўк!..

Тўрт мучал бор! Куч-куват бор!

Юрак йўк!

Кўракда жон бор!

Юрак йўк, юрак!..

Фарзандлар ҳаётга бепарво қарайди. Мусибат
билан хурсандчилик фарқи бормайди.

Фарзандлар ўзлари минаётган машинага ўх-
шайди! Одам ким, машина ким, билгиб бўлма-
й қолпти”...

XX

Максим полвон енгисиз, ёқасиз желак кийиб чиқ-
ди. Бўри полвон, бармоқлари учи билан желатидан
ушлади.

—Эб-эй, эб-эй, Максим иним, бу қандай либос?
Мабодо майкамасми? — деди.

Максим полвон ўзича тушунтирган бўлди, Бўри
полвоннинг энсаси қотди.

—Шу тапингта номаяқулнинг нонини ебсан! —
деди. — Ўзингни иззат қилмасанг ҳам даврани из-
зат қил! Бор, ўзимизнинг кийимдан кийиб чиқ. Бу-
нингни на ёқаси бор, на енгги бор, қаеридан ушлаб
бўлади? Манави бренжангни қара... Иштонбоғиям
резинкадандир-да? Тортганда узилиб кетса нима
бўлади? Э, бор, қалинроқ иштон кийиб чиқ! Попук-
ли иштонбоғ бойла, белни ушлайди!

Максим полвон олифтачилик қилди.
—Мусобақаларда шундай кийиниб олишад! —
деди.

—Ай, Максим-ай, Максими тушмагур-ай! — деди
Бўри полвон. — Кўп катта янглик айтдинг-да! Шу
янглигинг учун суюнчисига иштонимни ечиб бе-
раинми?

Давра кийкириб-кийкириб кулди!

Максим полвон-да оғзини ушлаб-ушлаб кулди.

—Ай, Максим полвон! — деди Бўри полвон. — Сен
Бўри полвон билан ўрлашма! Қайтариб айтаман,
кўп ўрлашма! Ўша самбонг-да да енгги желак кийиб
олишад! Бўри полвонни билмайди дема! Бўри пол-
вон...

Бўри полвон ўз даврида турли мусобақаларда
катнашди. Кубоклар олди...

Кубокни умрида биринчи бор кўриб, айлантириб
қаради-қаради...

—Хушрўй самовар экан, — деди ўзича. — Яхши
бўлди, чой қайнатиб ичамиз...

Ўйига келиб, сўраб-суриштирди. Билдиганлар:
—Йўк, бу самовар эмас, бу кубок, Бўри полвон,
кубок! — деди.

—Эбо-эй, эбо-эй! — деди Бўри полвон. — Унда, бу-
ни нима қиламан-ай?

—Сандикка солиб кўйинг.

—Сандикка сиғмайди-да,

—Унда, шкаф устига кўйинг.

Бўри полвон кубокни шкаф устига кўйди.

Бўри полвон кубокни кунда кўриб турди. Лекин
кубок номини эслаб қололмади. Борди-ю, эсласа,
кубок номини яхши айтолмади. Кубок сўзи тилига
ўтирмади.

Шу-шу, кубокни самовар дейдиган бўлди.

— Бўри полвон катта мусобакаларда олишиб, самовар олган! — деди Бўри полвон. — Иккита, ҳа, иккита! Ишонмасанг ана, уйга бориб кўр — шкафнинг устида турибди!

Давра турр-турр кулди!

Бўри полвон ўзи-да даврага кўшилиб кулгиси келди! Аммо тентакка ўхшаб, ўзим гапириб, ўзим кулмайин, деди-да, мийғида кулиб кўя қолди.

— Хай, уккағар полвонлар-е, куласан-а, куласан! — деди.

Максим полвон даврага мос кийиниб келди. Бўри полвон разм солди-разм солди-да:

— Ҳа, бали, бу бошқа гап! — деди.

Кейин, собит кадамлар билан давра айланиб жар солди:

— Халойик, сўзимни эшитинг! Болалар, кўп талатўп қилма, гапни гапга кўш! Халойик... Ай, Хумор момонинг невараси, тек ўтир дейман, бўлмаса... кесиб оламан! Халойик, манави тик желак кийган хўжасоати Тиловберди полвон! Буниси шўрчилик Максим полвон! Айтиб қўйганим яхши, Максим полвон мастер спорт! Самовар ҳам олганмисиз, полвон? Эшитдингиз-а, халойик? Максим полвоннинг самовари йўқ экан! Бу икки полвонга бир гўсам серка, бир жуфт улчамчи калиш, беш сўм пул қўйилди! Тиловберди полвон одати бўйича белбоғини бўйнига ташлаб давра айланди.

Бўри полвон ўғлини зимдан кузатди. Бирон-бир нуксон тополмади.

Хотири жам бўлиб, бош баковул олдиға утирди.

— Бир пиёла чой беринг, — деди.

Ўғлига тикилиб қолди...

1

Сариосиё бир давра Тўполон дарёси ёқасида бўлди.

Дарё ўз оти ўзи билан шовкин солиб оқиб турди. Тўполон билан оқиб турди.

Бўри полвон ўшанда умрида биринчи бор фарғонача кураш кўрди.

Давра эгаларининг кўпчилиги Фарғона водийсидан эди-да. Улар Сурхон воҳасида қолхоз тузиш учун йўлдош Охунбобоев ташаббуси билан кўчиб келиб эди-да.

Водийликлар олишни кураш, деди.

Водийликлар-да ўз курашларини намоён қилди: икки полвон бир-бирлари белидан кўларини ўтказиб ўшлаб, сузиш юра берди..

Бу орада воҳа полвонларидан бирови оёғи осмондан келиб ерга тушди. Бирови рақибини елкадан ошириб олди.

Давра турсиллаб турди, давра хайкириб турди!

Бўри полвон водийликларга қаради.

Водийликлар ҳамон сузиш юрди!

Бўри полвон ҳафсаласи пир бўлди.

Водийликларга эътибор бермай қўйди.

2

“Ўзи улар муллоким халқ-да, — деди Бўри полвон ўзича. — Жуда мулоким. Олишларим ўз табиатидан кеп чиқади. Мана, биз ўлгудай кўпол элмиз. Олишмиздаги мардоналик-да, ботирик-да шундан. Хай, майли. Халқ турли-туман бўлса яхши. Бу — улканлик, улғулик аломати бўлади. Мана, фарғонача ку-

раш. Буюм ўзимизники! Демак, иккита курашимиз бор экан! Қандай яхши! Бойлик, бойлик!

Аммо-лекин уйкағар водийликлар кўп ашулачи халқ бўлади-да! Худо ашулани водийликлар учун яратган-да! Халиги... биттаси бор эди-ку, оти нима эди...

Бўри полвон ўйлади-ўйлади, тополмади. Раиста ўтирибди.

– Қайси бир йили Сталин колхозидан бир бола ашула айтиб чиқиб эди, оти нима эди? – деди.

– Қайси? – деди раис.

– Халиги... бир дехкон бола бор эди-ку, асли кўжони? Қайси бир йили раҳматлик Маъмуржон Узоков кеп, Тошкентга эргаштириб кетди-ку?

– Ҳа-а, Ҳасан Султонов денг. Ашула айтиб юрибди, нима эди?

– “Фигонким, гардиши даврон...” Во уйкағар, ана ашула! Одамнинг кўнглини бузиб юборади-я!

– Ҳа, полвон бова-е, Ҳасан Султонов полвон бўлганда отини эсдан чиқармасдингиз-а...

Бўри полвон мийиғида кулди.

3

Дарҳақиқат, Бўри полвон умрида жуда кўп одам кўрди. Мулоқотда бўлди.

Аммо жуда оз одам отини билди. Фақат полвонлар отини тўлиқ айта олди.

Боици, Бўри полвон даврага чиқиб курашмаган эркакни... эркак демади!

Бирор одам ҳақида гап бўлса, Бўри полвон;

– Полвонми-йўкми? – дея сўради.

Йўк, жавобини эшитса, кўл силтади.

– Эркакнинг султони олишади, ха! – деди. – Ана, Хидир полвон, кези келганда даврани турсиллатиб олишиб кета беради. Мен раисман, деб ўтирмайди. Бўлмаса кимсан – Ботиров-а! Арбоб, Ҳа, арбоб! Ана уни чин эркак деса бўлади! Чунки ота-бовасининг хунарини ерда қолдирмапти!

Борди-ю, одамлар эътироз билдирса, Бўри полвон гапни чўрт кесди:

– Нима десанг, де, мен ўйинни билмаган аёлни – аёл демайман, даврада олишмаган эркакни – эркак демайман!

Бўри полвон бешикдаги чакалоқдан тортиб, нуроний чолгача барча-барчаси исмига полвон сўзини кўшиб айтди. Даврада курашганми-йўкми, барибир – айта берди.

Айтганда-да, оғзини тўлдириб айтди, ғурур билан айтди!

Ҳамсоялариникига олисдан меҳмон келди.

Ҳамсоялар Бўри полвонни-да чакирди.

Бўри полвон меҳмон билан бир кўллаб кўришди. Иримига хол-ахвол сўради.

Бегонасираб ўтирди.

Шунда меҳмон курашдан гап очди.

Ана шунда Бўри полвон яйраб кетди!

– Э, баки! Ўзимизнинг одам экансиз-ку! – деди.

Меҳмон олдига силжиброк ўтирди. Кайта бошдан кўшкўллаб-кўшкўллаб кўришди.

Куюк-куюк сўрашди.

Бўлиб ўтмиш давралардан гапирди. Қандай қилиб самовар олганларидан гапирди.

– Ўйнаб бориб, уйкағарнинг полвонини мана бундай ушладим... – деди. – Қаранг-қаранг, кўлимга эътибор беринг, кўлимга!...

– Биз-да олишиб эдик... – деди меҳмон.
Бўри полвон гапни илиб кетди.

– Самовар-да олганмисиз? – деди.

– Ҳа-да!..

Бўри полвон меҳмон бўлмиш тиззасига тапилла-тиб бир урди.

– Э, бормисиз! – деди. – Отангизга раҳмат! Пол-воннинг хўрози самовар олади, ҳа!

4

Сариосиёдаги ўша даврада Бўри полвонга тенг топилиши қийин бўлди.

Давра эгалари талвасада қолди.

Борди-ю, Бўри полвонга талабгор бўлмаса, сари-осиёликлар деновликлардан қойил бўлди, бўлади.

Ўз уйида қойил бўлиш, магтуб бўлишдан-да ёмон бўлади!

Шунда, даврага ёшгина бир йигит чиқиб келди. Бўри полвонга талабгор бўлди Давра эгалари шун-дагина енгил нафас олди.

Бўри полвон ёш полвонга менсимай-менсимай қаради.

“Лайлакнинг юришини қиламан деб, чумчуқнинг пути йиртилган экан! – дея уйлади Бўри полвон. – Бу ёш бола-ку! Ўйлаб иш қилгитимиз ё, қайфи бор-ми?”

Бир ёш бола Бўри полвон шон-шавкатини назар-га илмай қурга югуриб чиқиши, Бўри полвон иззат-нафсига тегди.

Бўри полвон дарғазаб бўлиб даврага кирди.
Бош бақовул олдига ғоз юриш қилиб борди. Дав-ра одати бўйича талабгор ёш полвон қабаатига бориб ўтириши лозим бўлди.

Аммо Бўри полвон давра қок ўртасига бориб чўк тушди. Бўри полвон бу билан ўзини анави ёш бола ёнида ёнма-ён ўтиришга ор қилишини бил-дирди.

Анави ёш болага, кўрпангга қараб оёқ узатсанг-чи, деган қараш қилди.

Бўри полвон билан Исмоил отли бу ёш полвонга бир ғунажин, яна бир қанча майда зотлар қўйилди.

Бўри полвон Исмоилни кўзга илмай-қузга илмай давра айланди.

“Тайёр ош-ку”... – дея ўзидан кетди.

Оқибат... Бўри полвон... Полвон номини олган-дан буён умрида биринчи марта елкаси ер кўрди!

Қандай йиқилди – ўзи-да билмади!

Кўзларини очса... осмон тўла юлдуз бўлди!..

Охиста-охиста жойидан турди. Бош эгиб-бош эгиб даврадан чиқди.

Ҳамроҳлари ҳамдард бўлиш учун қўлтиғидан ушлади.

Бўри полвон ҳамроҳлари қўлини зарда билан силтаб-силтаб ташлади.

Чопонига чўнкайиб ўтирди. Тиззаларини қучоқлади. Пешонасини билаклари устига қўйди...

Хўнг-хўнг йиғлаб қўя берди!

Ҳамроҳларига жавдираб-жавдираб қаради.

– Чиниминан йиқилдимми-а, чиниминанми-а?..

– деди.

Сел-себор йиғлаб қўя берди...

Бўри полвон елкаси ерга теккани элга ёйилди.

Бўри полвон номи билан ғурурланиб юрмишлар ичи ачий-ачий бош чайқади.

– Ёмон бўлти-да... – деди.

Давраларда Бўри полвон дастидан рўшнолик кўролмай юрмишлар хушвакт-хушвакт бош ирғади.

– Бўри полвон-да тамом бўлти... – деди.

Бўри полвон эл орасида бош кўтаролмай қолди. Уйдан кўчага чиқмай қолди.

Кейин, ўша ёш полвонни тавкиб этиб бошлади. Каерда тўй бўлса, пойлаб борди.

Аммо ёш полвон Бўри полвон номини эшитибок, рад қила берди.

Исмоил отли бу ёш полвон доврўғи бутун воҳага ёйилди.

Кимсан – Бўри полвон елкасини ерга теккизган Исмоил полвон!

Исмоил полвон бу номни умрбод сақлаб қолмоқчи бўлди. Шу боис, Бўри полвон даврага келибди, деса бўлди, индамай кетиб қола берди.

6

Шўрчида-да шундай бўлди.

Бўри полвон бошлиқ хўжасоатлик полвонлар Шермат мерган деганникита жўнади.

Тўйхонадан меҳмонлар улуши келди. Дастурхон тўжин бўлди.

Уй хўжаси ўзининг мерганлик саргузаштларидан гурунг берди. Шўрчилик полвонларга таъриф берди. Абил полвонни улуғлади.

– Насим полвоннинг бўйнига чипкон чиққан, бу даврада олишмаса кераг-ов, – деди.

Уй хўжаси бирдан сергак торгди.

– Айттандай, – деди. – Насим полвон асли хўжасоатлик-а? Чакириб келайинми? Гурунглашиб ўтирамиз?

Бўри полвон безовта бўлди. Бир кимирлаб олди.

– Йўқ, мерган, овора бўлманг, ўтиринг, – деди.

– Ҳа, майли, ихтиёрларингиз. Лекин кўнглиларингизга олмангизлар-у... айта берсам майлими? Шу, Насим кўрғур ҳеч кўнглимга ўтирмайди-да. Ўта шум! Кўзингизни лўқ қилиб, фириб беради! Билмайман, ўзидан бошқани нодон деб ўйлайдими. Шунинг учун у билан ош-катик бўлгим келмайди. Ўзи, у қимлардан? Э, ҳа, бўлди-бўлди, гап тамом. Мерган жўра, дейишдан билиб эдим-а... Асли қонида бор экан-да...

– Ўзи яхши одам... – деди Бўри полвон.

Насим полвон бўйнига чипкон чиққани чин бўлди. Ушбу даврада олишмади.

Бўри полвонга шўрчилик Абил полвон чиқди.

Бўри полвон Абил полвонни яхши билади. Абилнинг чўнкайма усули бор.

Кейин... жини бор! Даврага кирса, тутиб қолади... Шу боис, эл Абил полвонни Абил тентак, дейди.

Бўри полвон давра айланаётиб, Насим полвон Абил тентакни гиж-гижлаётганини эшитди.

– Дадил бора бер, юраги йўқ, – деди Насим полвон. – Қайси бир йили менга ўзи талаб қилиб, кўрққанидан қойил бўлиб эди...

Абил тентак гўё давра торлик қилаётганидай хурпайиб-хурпайиб юрди.

Бош баковул олдидаги сатилдан ховучлаб-ховучлаб сув олди. Билақларини сувлади. Оғзига сув тўлдирди. Юлдузларга қараб, ғарғара қилди.

Кўлларини ўйнатиб, жойида бир-икки ирғиш-лади. Бошини сарак-сарак қилиб айқирди:

– Буввв! Буввв! Ҳа, кишта! – деди.

Абил тентак Бўри полвон авзойида тарикдай бўлса-да, хайкиш кўрса бўлди, дарҳол ҳамлага ўтади.

Аммо хайкиш кўрмади.

Бўри полвон дағдағалардан хайкиш тутул, миж-жа коқмади. Аксинча, ўйнаб кела берди.

Абил тентак лалми-лалми дағдағалари ўтмага-нини билди. Диркиллаб-диркиллаб ўйнаб, яна давра айланди.

Абил тентакни энди кўраётганлар хайратдан кўзлари олайди. Биров бош чайқади. Биров лабини бурди.

– Ё пирим-э, уриб кетган тентак, – дея кулди.

– Жайраҳонадан⁶ қочган, – дея кулди.

Икки зўр тўқнашса, чакмок чиқади...

Бўри полвон ўнг кўли билан Абил тентак ёқасидан ушлади. Чап кўли билан эса биллагидан сиқиб ушлади. Шиддат билан ичидан чил берди.

Абил тентак чўнкаймага олди: ғоят тезликда ўнг кўли билан Бўри полвон ёқасини ғижимлаб, ҳаққумига тикиб борди. Чап кўли билан эса Бўри полвон яғрини усти желлагидан буклаб ушлади. Ўзи орқага хиёл чалқайди. Бўри полвонни даст кўтарди-да, зарб билан орқага отиб юборди.

– А-а-а-а! – дея айқирди.

Бўри полвон ерга ёнбоши билан турсиллаб тушди.

Абил тентак-да шундай йиқилди.

– Бекор, ёнбош йиқилди! – деди давра.

– Бир баҳя етмади!

Чўнкайма ғоят нозик санъат: борди-ю, полвон чўнкайма қилишни эплай олмаса, ўзи мағлۇб бўлади.

⁶ Жайраҳона – Термиздаги жинниларни даволайдиган дароҳ.

Чўнкайма ғоят қалтис санъат: борди-ю, чўнкаймага олинмиш полвон чили чиқиб кетса, ерга... хароммағизи билан бориб тушади.

Чўнкайманинг қалтис тарафлари тағин кўп...

7

Хўш, Бўри полвон нега хароммағизи билан эмас, ёнбоши билан тушди?

Бойси, чўнкаймага олмиш Абил тентак катта хатоликка йўл кўйди.

Абил тентак ерга оғаётиб-ерга оғаётиб, ўз гавдасини ўзи ўнглаб олиши, йўл-йўлакай Бўри полвон устига ўзини ташлаши лозим эди.

Абил тентак шошдимми ё довдираб қолдимми, ишқилиб, бунинг улдасидан чиқолмади...

Хатоси эвазига Бўри полвон остида қолайин-қолайин деди.

Бўни ўзи-да билди шекилли, ердан тура-тура, шукрона-шукрона бош чайқади.

8

Давра полвонларга хайбарақаллачилик қилди:

– Чакқон-чакқон олишинглар!

– Ў, Бўри полвон, белбоғингни яхшилаб бойла, бўшаб кетяпти!

– Абил тентак, эҳтиёт бўл-ов!

Эндиги олишув аввалгисидан-да шитобли бўлди.

Бўри полвон Абил тентакка имконияти борича холисроқдан чил берди. Кўлларини чўзиб ушлаб, Абил тентакни ўзидан холис тутди.

Абил тентак тагин чўнкаймага олиш учун чоғланди: тўё анойилик қилиб, чап оёғини Бўри полвонга яқин тутди. Ичидан чил беришга имкон яратди.

Бўри полвон Абил тентак макрига учмайдди. Кармоқдан ўзини олиб қочди.

Қураш ланж бўлди.

Полвонлар бир-бирини таъқиб этиб юра берди.

Полвонлар бирови бўшроқ бўлса-ку яхши, йиқилмаганига шуккур қилиб юра беради. Борди-ю, иккови-да ғолибликка баб-баробар даъвогар бўлса-чи? Унда... асаблар олишади!

Бўри полвон-да, Абил тентак-да асабийлаша бошлади. Асабий чил беришиб, бир-бирини мақсадсиз силқилай берди.

Хўп олишдилар!

Бўри полвон кўллларини ёнларига кенг ёйди: мен олишаётганим йўқ, ишорасини билдирди.

Бу ҳолатда полвонга ҳамла қилиш қатъиян ман этилади!

Абил тентак бўлса, Бўри полвонни икки оёғига кўшиб тепиб, ерга урди!

Абил тентак йиқитдим, дая ўйнаб-ўйнаб, баковул қошига бориб ўтирди.

Бўри полвон ўзидан беш-олти одим олисга бориб тушмиш дўпписини олди. Кафтларига тарс-тарс уриб қоқди. Асабий-асабий қоқди.

Хўжасоатликлар бакира кетди:

– Бўри полвон кўлини кўйиб юбориб эди, бекор!

– Абил тентакнинг эси жойидами ўзи?

– Баковулнинг олдида бориб ўтиришини қаранг!

– Юз бўлмагандан кейин шу-да!

Шўрчиликлар-да хўжасоатликлардан қолишмади. Насим полвон бошини чиқкон чиқкан ёғига қийшайтириб ўрнидан турди. Баковулга кўлини шоп қилиб шанғиллади:

– Кўлини кўйиб юбормасдан олдин йиқитди!

Абил тентакка хаки берилсин! Ух-ух, вой бўйним-э...

Бўри полвон Насимга ўқрайиб-ўқрайиб ерга ту-пурди.

Баковул жанжални ҳал этиш учун ўнг кўлини кўтарди.

– Биродарлар, жим! – деди. – Яхшиси, ана, даврда бетараф меҳмонлар ўтирибди. Шулардан сўраймиз. Маъқулми? Сарисийликлар, қани, сиз ҳолисангилло гапиринг!

Сарисийликлар тўпидан овозлар келди:

– Ғирром-э, ғирром! Бўри полвон кўлини кўйиб юбориб эди!

– Абил тентак номардлик қилди!

– Яна-тагин Насим полвоннинг жириллаши қимнинг газатига дори денг!

– У-ку бир қасами, худодан нўхтасини юлган...

Насим полвон музтар бўлиб қолди.

9

Бўри полвон даврани полвона-полвона айланди!

Бўри полвон қизиди! Тентакка ёмон-ёмон қаради!

Бўри полвон Абил тентак ёқасидан ушлаб, ўзига тортди. Оёғи учини тентак чап, тўпиғига илдириб тортди кўтарди.

Абил тентак оғирлигини оёғи кўтарилаётган та-рафга ташлади. Кўтарилаётган оёғини бор қучи билан кетига тортди.

Айнан шуни анғиб турмиш Бўри полвон тентак оёғини бирдан кўйиб юборди. Тентакнинг бирдан кўйиб юборилган оёғи кейинга силкинди.

Бўри полвон товони билан тентакнинг кейинга силкинмиш оёғи ичидан тепиб юборди.

Абил тентак бир айланиб тушди!

Бўри полвон Абил тентак кўксига тиззасини тиради.

— Йикитиш мана бундай бўлади, полвон! — деди. Бу, полвон зоти учун энг оғир хўрлик бўлди!

10

Бўри полвон Исмоилни тинмай таъкиб эта берди.

Бўри полвон давраларга ўзига хос дабдаба билан борди.

Яна-тагин, элбуртудан борди.

Окибат, Исмоил полвон Бўри полвонни кўрди. Даврага чиқмади.

Бўри полвон ўйлаб қаради: бундайин дабдабали юришлари билан ўз ниятига етиши амримаҳол бўлди.

У энди муғамбирлик йўлига ўтди.

Термизда бўлмиш бир тўйга жуда кеч борди. Машина кабинасида даврага қараб ўтирди.

Давра охирида баковуллар бошқа катта полвон йўқ дейишиб, кимсан, Бўри полвондай полвон елкасини ерга теккизган Исмоил полвонга жар солди.

Исмоил полвон даврани бир айланиб, ўзини кўрсатди. Худди шу вазиятни икки ойдан буюн анғиб юрмиш Бўри полвон кабинадан сакраб тушиб, даврага кирди.

Бўри полвон худди осмондан тушгандай фавкуллода пайдо бўлиши, барча-барчани хайрон қолдирди.

Ўзаро шивир-шивир бўлиб, давра гап нимада эканини билди.

Исмоил полвон аросатда қолди.

Чикайин деса — Бўри полвон, чиқмайин деса — баковул жар солиб бўлди.

Исмоил полвон чиқишга мажбур бўлди.

Бўри полвон важоҳати барча-барчани сескантириб юборди.

Бўри полвон ғалабага ташна бўлди!

Ғалаба қозониш эса ҳамиша қийин! Айниқса бутун! Негаки, Бўри полвон факат зафар қозониш учун

олишади!

Факат, факат ғалаба учун қурашилса, ғалабага етиш жуда-жуда мушкул бўлади! Баъзан, етиб бўлмайди!

Йўқ, полвон зафарни эмас, зафар полвонни қидирсин! Зафар полвонни топсин!

Полвон хоҳиш-ирода билан олишса, ўзининг нималарга қодирлигини намойиш этса, санъатини намойиш этса, зафар ўз-ўзидан келади!

Полвон ўз қурашидан ўзи завқланса, зафар ўз-ўзидан ёр бўлади!

11

Олис олишдилар.

Бўри полвон-да, Исмоил полвон-да кўйиб юборди.

Бўри полвон даммини олиш учун даврадан чиқди. Хамрохлари уюшиб қолмиш билакларини уқалади.

Бўри полвон маглуб бўлишини тасодиф деб юриб эди. Ўзини юкори олиб, Исмоил полвонни писанд қилмаганлигида, деб юриб эди.

Йўк, Исмоил полвон хакикатан ҳам зўр экан!

Бўри полвон ўзидан бўлак зўр бўлишини хаёлига-да келтирмади! Зўр факат битта – у, мен, ўзим-ман, деб юрди!

Ўғил бола гап... ўзидан бўлак зўр чиқишини хоҳламади!

Йўк, Бўри полвон хоҳлагандай бўлмади!

Вакт, вақт!

Шафкатсиз вақт ҳар даврнинг ўз зўрларини яратди! Инсон буни хоҳлайдими-йўкми, вақт учун барибир – ярата беради!

Ана, вақт ўзининг кенжа зўрини яратди! Ана, кенжа зўр, ана!

Кенжа зўр даврада ўз мавқеини талаб қилипти, кенжа зўр даврада ўз шон-шўхратини талаб қилипти!

12

Бўри полвон ўпкасини босолмади. Оғзи капта-капта очилди. Хансираб-хансираб нафас олди.

Ўз аждоқларидан мадад сўради. Отасининг пирига сиғинди...

“Отагинам, мен ҳамиша сизнинг насихатларингизга амал қилиб келдим. Сиз айтар эдингиз: полвон ўзини уч бағодан асрасин, энг биринчиси – аёлбозлик, дердингиз.

Отагинам, ёшим ўттизга етибдики, оёғимни қийшиқ босмадим. Ҳаром-ҳариш йўлларга юрмадим. Ҳали уйланмадим ҳам!

Иккинчиси – ичкиликбозлик, дердингиз.

Отагинам, мен ҳалигача оғзимга арок олмадим, арокдан ҳазар қиламан!

Учинчиси – полвон ўзини нафс балосидан асрасин, дегувчи эдингиз.

Отагинам, мен, мол-дунё учун олишмадим. Мол-дунё хирсидан ўзимни ҳамиша сақлаб келдим.

Бўлмаса, нимага бундай бўляпти, отагинам? Гуноҳимни айтинг, гуноҳимни?

Мен Исмоил полвондан оримни олмоқчи эдим. Бўлмапти, отагинам, бўлмапти...

Ушлаган бармоқларим бўшашиб кетяпти. Оёғимда дармон йўк. Ўпкам оғзимга тикилиб қоляпти...

Бу қандай кўргилик бўлди, отагинам? Ё... қаридимми-а?...

Уҳ, қисмат, қисмат, зулминг қурсин, қисмат!... Отагинам, мен энди давраларни маглуб бўлиб

тарк этаманми-а? Келиб-келиб, Исмоил деган бир япалоқ боладан-а? Йўк, отагинам, йўк, мен давраларда ҳамиша зўр эдим – давраларни зўрларча тарк этаман!

Отагинам, охириги даврамда мени бир қўланг! Сўнгги, сўнгги бор қўланг, отагинам!...”

13

Бўри полвон даврага кирди.

Исмоил полвон-да сакраб даврага тушди.

Исмоил полвон юриш-туриши, авзойидан осонликча жон берадиганга ўхшамади!

Бўри полвон Исмоилга етудай-етудай хўмрайиб қаради.

Исмоил полвон курашни нложи борича чўзиш пайида бўлди.

Шунда, Бўри полвон нафаси қайтади. Бўри полвон ҳолдан тояди. Ёш – ёшлигини, қари – қарилгини қилади...

Бўри полвон Исмоил полвон ниятини пайкаб қолди.

Ижирғаниб-ижирғаниб, бир-икки телба-тесқари чиллар берди. Кам куч сарфлаб, кўп таҳдид қилиш йўлига ўтди.

Бўри полвон нимаики қилмоқчи бўлса, Исмоил полвон худди билиб тургандай, ниятларини чип-пакка чиқара берди.

Бўри полвон ана шунда кўзга яқин, ягона зўрга жуда-жуذا қийин эканлигини билди.

Боиси, ҳамма хавас билан қарайди. Зўрнинг санъатини, ўнги чапини миридан-сиритача синчиклаб ўрганади. Зўрга тақдид қилиб, ўшандай зўр бўлгилари келади!

Зўр-чи? Зўр ўзгаларни билмайди. Айникса, ўзидан кучсизларни билмайди!

Билгиси-да келмайди! Боиси, кўзга илмайди! Зўрнинг тагин бир фожиаси – зўр мағлубият аламини кам тотади.

Зафар кетидан зафар... Зўр – зафар оғушида яшайди!

Йўк, зўр мағлубиятлар аламинини-да тотиб туриши лозим!

Ана шунда ўзи ҳақида ўйлаб кўради! Ана шунда сергаклик билан яшайди! Зўр учун мағлубият зафари катори баб-баравар зарур!

Айникса, ўзига ишонган зўрга! Мағрур зўрга! Бўри полвон ана шундай зўр бўлди!

Бўри полвон бундай олишувни фойдасизлигини билди. Шундай олиша берса, Исмоил полвон кўймиш қопконга тушишини билди.

Бўри полвон олиш давомида Исмоил полвон чап тарафи билан деярли олиша олмаслигини сезиб қолди.

Шу боис, энди Исмоил полвон учун бегона бўлмиш кураш бошлади: Исмоил полвон чап тарафидан бориб олишди.

Чиндан-да Исмоил полвон боши берк кўчага тушиб қолмиш одамдайин довлдираб қолди. Нима қилишини билмайин эсанкираб қолди.

Шундай бўлса-да, Бўри полвон ўнгидан – яғринга олишидан эҳтиёт бўлди!

Бўри полвон билди: яғриндан умид йўк.

У энди Исмоил полвон учун фавкулудда бир хунарини қўлламоқчи бўлди.

Ҳа, ҳар бир полвонда зўр хунаридан бўлак тагин бир яхши хунари бўлади. Полвон бу хунарини ўзининг зўр хунаричалик зўр бажара олмаса-да, ҳар ҳолда яхши билади.

Бўри полвоннинг бу хунари – бир оёғини тўғоноқ қилиб тўшаб, ғаниминини орқага сермаб юбориш бўлди.

Бу, ғоятда қалтис хунар бўлди.

Боиси, бир оёғини ёнига тўшаганда бор оғирлиги ғанимига яқинроқ бўлмиш оёғига тушади. Ғаниминан ана шу оёғига қокиб юборса... Бўри полвон сўзсиз юлдуз санайди!

Майли! Ё, жон чиксин, ё, ном чиксин!

Бўри полвон давра айланди-айланди, ниятини қандай қилиб амалга ошириш қўлини ўйлади.

Ушлашиб, Исмоил полвоннинг тоҳ ўнг, тоҳ чап сонига ошириб-ошириб тепди. Исмоил полвонни забт билан елкага олмоқчи бўлди.

Шунда, Бўри полвонни Худо бир асради!

Исмоил полвон айти шу вазиятни анғиб турмишдай, Бўри полвонни забт билан кетига қайириб отиб юборди.

Бўри полвон ерга кўкраклари билан бориб тушди.

Бўри полвон зўр, Исмоил полвон ундан-да зўр бўлди!

15

“Хўш, кучи-ку, камайиб қолибди, – умид билан ўйлади Бўри полвон. – Нахотки, куруқ кучига ишонаётган шў ёш боланинг бирор корини қилиб бўлмаса?”

Хаёлига ўзига маъкул бир фикр келди...

Қўлларини сермаб, Исмоил полвонга қараб юрди.

Исмоил полвон кетига тисланди. Ўзини тоҳ чапга олиб қочди, тоҳ ўнгга олиб қочди. Бўри полвон мўлжалига бормади.

“Фақат кўйиб юбор деғунча қиладиган ишни қилиш керак, – ўйлади Бўри полвон, – бўлмаса ғиром бўлади”.

Бўри полвон Исмоил полвонга қаради.

Исмоил полвон елкасидан нафас ола-ола давра айланди. Демак, Исмоил полвон-да чарчади!

Ана, Исмоил полвон машъала яқинига бориб қолди.

Бўри полвон бўлса, давра бу четида боряпти. У ўзинча мўлжал қилди: “Хозир олишмоқчи бўлиб ўтирилади. Исмоил-да олишмоқчи бўлиб ўтирилади.

Исмоил-да олишмоқчи бўлиб тайёрлана-тайёрлана олов олдига келиб қолади”.

Бўри полвон ўртага қараб юрди.

Исмоил полвон бир-икки қадам ташлаб, олов олдида тўхтади. Ёнига ўтирилди. Ўртага – Бўри полвонга қараб юрди.

Исмоил полвон елкалари узра машъала ловуллаб-ловуллаб турди. Машъалага тесқарилити сабабли юзлари қорайиб-қорайиб турди.

Полвонлар бир-бирига қулоч отиб кела берди!

Бўри полвон Исмоил полвон ёқасидан ушлаб, ичидан чил берди. Жон-жаҳди билан кетига бурди. Шундай шиддат билан сурдики, Исмоил полвон ўзини ўнгга-да, чапта-да ололмади. Тикка машъала устига селтанглаб–селтанглаб борди.

– Э-э-э, олов, оло-в! Олов бор! – деди овозлар.

Исмоил полвон олов тафтини олди. Таққа тўхтади. Кетига чалқайди. Оловга йикилмаслик учун гавдасини олдинга ташлади.

Яъни... яъни, гавдасини Бўри полвонга бериб қўйди! Бўри полвон ғоятда тезлик билан чилини чиқариб олди. Чап оёғини ёнига тўшди. Исмоил полвонни давра ўртасига сермаб юборди.

– Ё, отам!... – дея айқирди.

Исмоил полвон Бўри полвон тўғонок оёғи устидан ошиб, давра ўртасига чалканча тушди!

Исмоил полвон юлдуз санади!...

Хай-хай-хай! Ёшлик – ёшлигини, кўпни кўрганлик – кўпни кўрганлигини қилди! Тажриба! Тажриба зафар қозонди!

Бўри полвон қўлларини кўтариб, даврани айланиб чопди. Оёқларини осмон қилиб дорбоз

бўлди, Дорбоз бўлиб-дорбоз бўлиб давра айланди.

Даврадан чопиб чикиб, ҳамроқларини битта-битталаб бағрига босди. Ҳамроқларини кучоқлаб кучоқлаб ўлди.

– Кўрдингми мени? Кўриб кўй!.. – деди.

Кулаётган ёноқларидан мунчоқ-мунчоқ ёшлар оқди.

16

Эртаси уйида ҳўкиз сўйди.

Ғапга етар одамларни чакирди. Хеш-таборларни, ҳамсоёларни чакирди.

Даврани тарк этажagini айтди. Уйланажagini айтди.

– Ҳали-ҳозир уйланмай туринг энди, Бўри полвон, – деди ғапга етарлар. – Ҳар юртнинг ўз кўзга суртар полвони бўлади. Бизнинг кўзга суртар полвонимиз сизсиз...

– Йўк, бўлди! – чўрт кесди Бўри полвон.

Ғапга етарлар насиҳат қилди. Насиҳатлар зое кетди.

Бўри полвон ўз билганидан қолмади.

Бригадасида Сулув дегич қиз бўлди.

Бўри полвон ана шу қизни кўз остига олди.

Сулув Бўри полвон кўнглига ўтириб қолди.

Кўнглига ўтиргани – Сулув эркак зоти кўзига тик қарамади.

Сулув ўз оти ўзи билан сулув бўлди.

Сулув юзлар ақл ибоси билан шоиста бўлди.

Ўроқ ўришда, узум узишда Сулувдан ўтадигани бўлмади.

Бўри полвон Сулувни бетона қилмади.

17

Раиснинг суюғоеклиги элга жория бўлди.

Қолхоз мироби сув ёкалаб тоққа чикиб кетди.

Қуллоқларда ҳафталаб оч-наҳор ётди. Қишлоқ сувсиз қолмасин, деди.

Бир тун яримдан окканда мироб кўнглига ғулғула тушди. Кўнгли безовта бўлди, кўнгли ҳадик олди!

Отланиб, уйига йўл олди.

Келса, дарвоза ичидан қулф бўлди.

Мироб девордан ошиб ўтди.

Уй эшигини тортиб-тортиб овоз берди. Жавоб бўлмади. Аччиқ билан тортиб эди, эшик зулфи узилиб очилди.

Остонадан энди хатлаб эди, бўғзидан занжирдай бир нима қисиб олди.

Мироб жон талвасада кўлидаги камчи дастаси билан солди. Даста бир нимага “тарс” этиб тегди.

Бўғзидаги занжир узилди.

Мироб кўрқув ҳам ваҳима билан шошиб бориб чирокни ёқди.

Остонада кип-яланғоч бир одам сулайиб ётди.

Манглайидан қон оқиб-оқиб турди..

Бу одам... қолхоз раиси бўлди!

Мироб кўрпа четини кўтариб қаради.

Кўрпа остида яланғоч аёли ғужанак бўлиб ётди!

Мироб аёлини тепиб-тепиб, чалажон қилиб ташлади.

Аёлини нақд уч талок кўйди!

Танача кўзини сузмаса, букача ипини узмайди!

Кейин, раисни ташқари судради. Оёқ-қўлини та-насига тортиб-тортиб бойлади.

Отда Бўри полвонни чакириб борди. Уйқудан уйғотиб, шундай-шундай, деди.

— Мен бир бригадир бўлсам, менга нима дейсан?
— деди Бўри полвон.

Мироб жони халқумига келди.

— Бўри полвон! — деди. — Энангни қози... до-
дингни кимга айтасан, дейди! Юрт сўрайдиган раи-
си шу бўлгач, фуқаро додини кимга айтади?! Бри-
гадирига айтади-да!

Бўри полвон кўтарилиб-кўтарилиб кетди: эл Бў-
ри полвонни қора тортиб келди!

Бўри полвон ҳаволаниб-ҳаволаниб кетди: эл Бў-
ри полвонни қатта деб келди!

Бўри полвон ичкаридан давраларда кийиб олиш-
миш желанини кийиб келди.

— Ундайчикин наҳс раисни ерпарчин қиламан! —
деди.

Даврага шайланмишдайин, билақларини турди.
Чап-чаккон бўлди.

— Номахрам аёл кўйнига қирадиган ундайчикин
наҳсни тапшидай ерга ёпаман, тапшидай!

— Оёк-қўлини бойлаб келдим, — деди мироб.

Бўри полвон ўйлаб қолди: унда бориб нима
қилади? Оёк-қўли бойланмиш одамни ерга ёпада-
ми?

— Унда мен бормайман, — деди Бўри полвон. —
Наҳслар юзини кўрмайман! Касофати уради!

— Бўлмаса, раисни нима қилайин, чуқур қовлаб,
қўмиб ташлай берайинми?

— Йўқ, ундай қилма. Бундай қил: наҳсни район
олиб бор! Катталарга кўрсат! Бошқа наҳсларини-да
айтиб-айтиб ташла!

Мироб раисни шу алфозда отга ўнгариб, туман
олиб жўнади.

Раис йўлда ўзига келди. Нима гапигини
пайкади. Ҳўнг-ҳўнг йиғлаб қўя берди.

Раис ялиниб-ёлворди. Дунё ваъда қилди.
— Эшигимда “Волга” турибди. Бор-у, миниб

кет... — деди.

Мироб раис вовайлосини эшитмайин дея, оғзига
от яғирига кўядиган пахта тикиб қўйди.

Тонг таги оқара бериб-оқара бериб, туман
ижрокўми олдига етиб келди.

Раисни идора олди симёғочга танғиб боғлади.
Тонг ёришди.

Идорадан қоровул уйқусираб чиқиб келди. Эр-
талабдан пайдо бўлмиш отлик ким эканини билиш
учун миробга гап қўшди:

— Қани, чавандоз, Будённийга ўхшаб отда
қаккайиб турибсиз? — деди.

Мироб мик этмади.
Қоровул раисни кўрди. Қўзларига ишонамади.

Эсанкираб қолди. Раисни бўшагмоқчи бўлди.
Аммо мироб йўл бермади.

Бирин-кетин хизматчилар келди. Бир аёл раиста
қўзи тушиб, чаппа бурилиб қочди. Бир аёл юзлари-
ни чангаллаб, ўтириб қолди.

Бир-икки одам раисни бўшагмоқчи бўлди.
Мироб қамчи кўтариб, дардага қилди.

— Қўлларингни тортинглар, бўлмаса уриб синди-
раман! — деди.

— Ҳеч бўлмаса иштон кийгизиб қўяйлик, инсон-
ниям шунча ҳўрлайдимми? — деди одамлар.

—У инсон эмас! Ол, кўлингни! — деди мироб.

Ижрокўм раиси келди. Симёочга боғлоқлик раисни кўрди. Бирдан тескари бурилди.

Мироб узангига оёк тираб, от устида тикка турди. Қамчи учи билан раисни кўрсатди.

—Ай, ижрокўм! — деди, — анави симёочдаги жонивор, Холиқулни Термизга ўқишга юбориб, ўзи унинг аёли билан ўйнади! Худди шу жонивор, Ҳамидни қаёққадир иш билан юбориб, ўзи унинг аёли билан ўйнади! Колхозни наҳс босди, ижрокўм, элни наҳс босди! Катта бўлсанг, кара-да, уйкағарнинг ижрокўми! Ана, тагин, ишонмайди деб, наҳс қандай бўлса, шундайлигича отга ўнгариб келдим!

Мироб отига қамчи босди.

Раис урилиб кетди.

19

Идора олдида улкан мажлис бўлди.

Мажлисда раис сайла-сайла бўлди.

Тўртта эътиборли одам номзоди айтилди.

Жумладан, Бўри полвон номи-да айтилди.

Кўл кўтар-кўтар бўлди.

Кўл санар-санар бўлди.

Эл Бўри полвон учун кўл кўтарди.

Бўри полвон колхоз раиси бўлди.

Раис бўлиб иш буюриш осон, йўл-йўриқлар бе-

риш осон, қоғозларга кўл кўйиш осон!

Ижро! Ижро этиш қийин!

Бўри полвон раис бўлиб, ана шундай хулосага келди!

20

Ўлим кош билан қобок орасида бўлади!

Бўри полвон фавқулодда онасини бериб кўйди.

Ай, мансаб ўлсин-а мансаблари ўлибгина кетсин-а!

Ким вафот этди? Раисимиз волидаи мухта-рамалари вафот этди! Ким казо қилди? Раисимиз оналари казо қилди!

Шундай одам йиғилди, шундай одам йиғилди! Бўри полвон ҳовлиси юзида оёк босар ер қолмади! Ҳовлига кириб бўлмади! Бўри полвон кўчаси одамга лик тўлди! Кўчадан ўтиб бўлмай қолди!

Тобут кетидан тизилмиш машиналар бир учи Бўри полвон уйида бўлди, бир учи қабристонда бўлди!

Бўри полвон тонг саҳарлари онаси қабрига борди. Онаси олдида ўтириб-ўтириб келди.

Орадан бир ҳафтача ўтказиб борди.

Шунда, онаси қабри бошида... оппоқ мрамар са-ғана кўрди!

Мрамар сағананда онаси исми шарифи билан таваллудди битиклик бўлди. Онаси исми шарифи бармоқдай-бармоқдай коп-қора чизик билан ўраб кўйилди.

Бўри полвон ҳайрондан-ҳайрон бўлди. Мрамар сағана чапидан ўтиб қаради, ўнгидан ўтиб қаради. Кўзларига ишонмай, сағанани ушлаб-ушлаб кўрди, силаб-силаб кўрди.

Кишлоққа қайтиб келиб, оға-иниларига назар солди. Оға-инилари юзида бирор ўзгариш кўрмади. Бўри полвон икки қафтадан кейин тагин келди.

Бу сафар хаминкадар хайрон бўлди!
Онаси қабри теварати... мармар тоштахта бўлди!

Мармар тоштахта тўшалимиш жой бир уй ичида келди! Мармар тоштахта офтобда ялт-ялт этди!

Бўри полвон ялтироқ мармар тоштахта узра оёқ, бошичини-да билмади, босмасини-да билмади. Босайин деса, мармар тоштахтани кўзи қиймади. Босмайин деса, онаси қабри мармар тоштахта қок ўртасида бўлди.

Бўри полвон этикларини ерга тепиб-тепиб қокди. Мармар тоштахта узра оёқ учида юрди. Омонат-омонат юрди. Тагин, кир қилиб қўймадимми, демишдай, изига қараб-қараб юрди.

Бир амаллаб, онаси қабрига етиб борди. Қабр бошида тиззалаб ўтириб, фотиҳа ўқиди. Оёқлари остида тўшалимаш мармар тоштахтани силади.

Онаси раҳматлик бир умр лой томда яшадди. Бир умр тулпоқ ерда яшадди. Энди эса... бош-адоғи мармар бўлди!

Бўри полвон ўйлаб ўйига етолмади: бу ишни ким қилди? Онаси раҳматликнинг Бўри полвондан ўзига ўғли-да бўлмади, қизи-да бўлмади.

Мармар сағанани бўлса, фақат фарзанд кўяди! Чан, оғайин-жамолари бор, хеш-ақраболари бор. Аммо хеш-ақраболари мармар сағана қўядими? Қўймайди, қўймайди!

Ахир, ўғил тирик турибди! Кимсан, Бўри полвон! Бўри полвон теварак-бошга аланглади: бутун қабристонда битта хашамдор мазор бўлди. Уям мазорлар ичра алоҳида ажралиб турди.

Бўри полвон хеш-ақраболари олдидан ўтди. Кўнгил яқинлари олдидан ўтди. Ким бўлса-да, ўзи ай-

та-ди, дея ўйлади. Жула бўлмаса, бирор-бир ишора билдиради, дея умидланди.

Аммо биров-да садо бермади! Биров-да юз ифодаси бермади!

Бўри полвон ўзи сўрайин, деди. Аммо сўрашга тили бормади, нима деб сўрайди?

“Бизнинг онамиз қабрига сиз мармар сағана қўйдингизми?” – дейдими?

Идорага кўнгил яқин одамларини чақирди. Яқинларига бир-бир тикилди. Қандай қилиб сўрайди?

“Ким бизнинг онамиз қабрига мармар сағана қўйган бўлса, қўлини кўтарсин!” дейдими?

Бўри полвон дарди ичида бўлди. Бу борада мик етолмади, оғиз очолмади.

Унча-мунча одам бундайчикин қимматбаҳо мармар сағана қўёлмайдди. Мармар сағана қўёлса-да, бир уй ичида келмиш жойга мармар тоштахта тўшаш қўлидан келмайдди.

Бойси қишлоқда мармар зоти йўқ бўлди. Мармар тоштахта туман марказида бўлди. Катта-катта идоралар олдидан бўлди.

Бу ишни ким қилса-да, ўзига тўқ одам қилибди! Қўли узун одам қилибди! “Ким бўлди бу одам?”

Бўри полвон қурилиш бригадирини чақирди. Билдирмай, оморда нима бор-йўқлигини сўради. Бригадир юз-кўзларига синчиклаб-синчиклаб қаради. Бригадир юзидан бирор нима билолмади.

“Ё тавба! – деди Бўри полвон. – Мармарлар осмондан тушдими, нима баҳо...”

Бу вақт, курбон хайит келиб қолди.

Бўри полвон хайит арафа кунлари онасини йўқлаб борди.

Бўри полвон олисдан қабр бошида бир қора соғ юрминини кўрди.

“Тоғаларим бўлса бордир, – дея ўйлади Бўри полвон. – Хайит арафада йўқлаб келибди-да”.

Қорасоя қабр бошида юрди-юрди, кейин ўтирди. Бўри полвон қабристон оралаб юрди. Бошини ҳам қилиб юрди. Сағаналарда битилмиш битикларни ўқиб-ўқиб юрди. Кўнтил яқин қабрлар бошида оёқ илиб, фотиҳа ўқиб-ўқиб юрди.

Бўри полвон кўнгли увишиб-увишиб кетди: шу ётмиш бандалар яқин-яқинларда тирик эди, эсон-омон эди: Энди эса йўқ...

Бўри полвон қабрлар бошида фотиҳа ўқиб-ўқиб, онаси қабрига келиб қолди. Мармар тоштахта олди-да ердан бош кўтарди.

Мармар тоштахта пойида иккита қалиш жуфт бўлиб турди. Қалиш эгаси Бўри полвон онаси қабри бошида бўлди. Қалиш эгаси тиззалаб ўтирди. Бош эгиб ўтирди. Минғир-минғир дуо ўқиб ўтирди.

Бўри полвон қалиш эгасини дарров таниди!

Шундай бўлса-да, қалиш эгаси юзига бир чап та-рафидан қаради, бир ўнг тарафидан қаради.

Бўри полвон ўз кўзларига ўзи ишонмади!

Қалиш эгаси фотиҳа ўқиб бўлгунча сабр қилиб турди.

Нихоят, қалиш эгаси дуосини ўқиб бўлди. Оҳиста жойидан кўзғолди. Кетига Бурилди. Бўри полвонни

кўриб, кўлларини кўксига қўйди. Бош ирғаб салом берди. Мармар тоштахта четида турмиш қалишга қараб юрди. Қалишини оёғига илиб, қишлоқда ра-вона бўлди.

Бўри полвон қалиш эгаси кетидан қараб турди-турди... бирдан ўзига келди. Қалиш эгаси кетидан юрди. Етиб ололмай, лўкиллаб-лўкиллаб юрди. Қалиш эгаси кетидан овоз берди:

– Ай... раис бова, тўхтанг-ай, бир гап бериб кетинг-ай! – деди.

Эски раис оёқ илди. Кетига бурилиб турди. Кўнлари кўксига бўлди.

Бўри полвон эски раис кетидан етиб борди. Бош ирғашиб салом-алиқ қилди.

– Қани, бундайгина юрибсиз, раис бова? – деди Бўри полвон.

Эски раис бош ирғади.

– Азачилик, Бўри полвон, азачилик, – деди. – Шу, полидан мухтарамамизни йўқлаб келиб эдик...

Бўри полвон эски раисга тикилиб-тикилиб ўйлади. Эски раиснинг кими қазо қилди, қачон қазо қилди, эслай олмади.

“Тавба, – деди Бўри полвон, – унда, эски раис кимни йўқлаб келди?”

Шундай бўлса-да, Бўри полвон сир бермади.

– Биноий-да, биноий... – деди Бўри полвон. Эски раис боши билан қабристонга ишора қилди.

– Волидаи мухтарамамиз кўзи очиклигида қадрига етолмадик, – деди эски раис. – Энди, хурматини қилмасак бўлмас. Одамзот шу-да, Бўри полвон одамзот шу-да. Одамзотнинг кўзи вақт ўт-гандан кейин очилади...

– Ҳа-а-а... – деди Бўри полвон.

– Энди, ўтган ишга салавот, Бўри полвон, – деди эски раис. – Ҳеч бўлмагандан кейин кеч бўлсам бўла беради. Ана...

Эски раис боши билан Бўри полвон онаси қабрига ишора қилди.

– Ана, – деди. – Волидаи мухтарамамиз маконини серҳашамгина қилиб қўйдик. Ана энди, кимсан, колхоз раиси Бўри полвон волидаи меҳрибони қабри экани шундайгина билиниб турадиган бўлди...

Бўри полвон раис боши билан ишора қилмиш тарафга қаради. Анграийб қолди.

“Ё тавба! – деди Бўри полвон. – Раис бизнинг онамизни айтгандай дейман...”

Бўри полвон анграймиш оғзини ёполмади.

– Ҳа-а-а... – деди.

Бўри полвон нима дейишни билмади. Бир онаси қабрига қаради, бир эски раисга қаради.

“Раис бова, у менинг онам-ку!” – дейин-дейин, деди.

Яна-тагин, сир бой бермади.

– Ҳа-а-а... – дея тура берди,

Эски раис бош ирғаб-бош ирғаб ичини тортди.

– Уф-ф-ф, дунё шу экан-да... – деди.

Шунда, Бўри полвон ҳаёлидан... онаси чиқди-кетди!

Бўри полвон эси дарди эски раисда бўлди-қолди. Бўри полвон икки кўзи эски раисга тикилди-қолди.

Эски раис уст-боши жулдур-йиртиқ бўлди. Эски раис соч-соқоли пахмоқ-пахмоқ бўлди. Эски раис каллишлари йиртиқ-тешиқ бўлди...

Бўри полвон эски раисга ичи ачиб-ачиб кетди!
– Ҳа-а... ҳозир нима иш қилаяписиз, раис бова? – деди Бўри полвон.

Эски раис каллиши йиртиғидан кўз узмади.

– Биз бечоралар нимаям иш қилардик, Бўри полвон, – деди. – Ётибмиз-да, дуои фотиҳа қилиб. Мана шундайчикин увол-савоб ишлар қилиб...

– Бирон жойда қимирлаб турсангиз бўларди.

Бола-чака дегандай...

– Чин, Бўри полвон, чин, ўзимизни ўйламасак ҳам, бола-бақрани ўйлаб, қимирлаб турсак бўларди.

Лекин бизни ким ҳам ишга оларди, Бўри полвон...

– Ишлайман десангиз, иш кўп, раис бова, иш кўп. Эски раис каллиши йиртиғидан кўз узмади.

– Қани эди, иш бўлса, ишлар эдик, – деди. – Шунча яхши ичиди битта ёмон ишласа ишлабди-да!...

Ана шу ерда Бўри полвон жуда-жуда таъсирланиб кетди!

– Нима иш берайин, айтинг! – деб юборди.

Эски раис худди шу гапни анғиб туриб эди! Бирдан бошини адл кўтарди!

– Бизга шу... ферма мудирликми, обор мудирликми... бўлса бўлади, – дея минғирлади.

– Бўлди! – деди Бўри полвон. – Садкаи суханингиз!

Бўри полвон гапиди турди.

Эски раис ферма мудир бўлди.

Эл-юрт эса, норози бўлди.

Ана шунда Бўри полвон эси жойига келди!

Бир окшом кетмон кўтариб, кабристон йўл олди. Мармар тоштагаларни кўпориб-кўпориб ташламоқчи бўлди. Мармар сағана бўладими илиб-илиб отмоқчи бўлди.

Ё, алҳазар! Кабристонга кўл теккизиб бўладими? Кабрни бузиб бўладими?

Бўри полвон онаси кабрига тикилиб турди-турди... ниятидан кайтди.

“Бўлар иш бўлди, – деди. – Уккағар нахс боллади. Боллаганда-да, улай-булай болламади. Энди, бировга айтиб қўймаса бўлди”...

23

Бўри полвон уйдан одам аримади.

Ёш-қари фотиҳага келиб-келиб турди. Олис-олислардан фотиҳага келди.

Бўри полвон идорада иши билан бўлди. Бир сафар уйдан чопар келди.

– Олисдан одам келди, борар эмишсиз, – деди. Бўри полвон уйига йўл олди.

Дарвозадан хатлаб, остонада серрайиб қолди. Супада Насим полвон ўтирди!

Бўри полвон ичкари киришини-да билмади, кирмасини-да, билмади. Бир кўнгли, изига кайтиб кетайин деди. Яна-тагин ниятидан кайтди.

Боиси, Насим полвон кабатига тагин иккита меҳмон бўлди.

“Бу қизбет онамиз казосини қаердан билибди экан?” – дея ўйлади Бўри полвон.

Бўри полвон иложсиз ичкарилади. Супага қараб юрди.

Меҳмонлар кўришиш учун жойларидан қўзғолди.

Ана шунда Бўри полвон ёмон вазиятда қолди! Кўришайин деса, Насим полвон бўлди! Кўришмайин деса, иккита меҳмон жойидан турди. Қўллари қўксида, мўлт-мўлт қараб турди!

Бўри полвон бир кўнгли, шу иккита меҳмон билан кўришиб қўя қолайин, деди.

Аммо бўлмади!

Насим полвон қучоғини катта очиб, Бўри полвонга қараб кела берди.

Бўри полвон юзини ерга олди. Ўзини кўрмасликка солди. Ер сингалаб-ер сингалаб, супа четига бориб ўтирди.

– Кўрганимиз кўришганимиз... – деди.

Меҳмонлар жой-жойига кайтиб ўтирди. Бир меҳмон дуо ўқиб бошлади:

– Аузу биллахи минаш шайтонир-рожим.

Бисмиллаҳир-роҳманир-роҳим...

Юзларга фотиҳа тортилди.

Бўри полвон меҳмонлар билан битта-битталаб ҳол-аҳвол сўрашди. Гал Насим полвонга келди.

Бўри полвон Насим полвондан ҳол сўрамади! Насим полвон бетига қайрилиб-да қарамади!

Бўри полвон юзини уй тарафга ўтирди.

– Ай, дастурхон олиб келинглар-ай! – деди.

Бўри полвон гўё, дастурхон йўлини қараб турмишдай, Насим полвондан юзини тесқари буриб ўтира берди.

Кенжаси дастурхон олиб келди.

Бўри полвон учун энди дастурхон баҳона бўлди. Дастурхонга тикилиб ўтирди.

–Кани, хуш кўрдик, – деди Бўри полвон. Меҳмонлар бири кўйиб, бири таъзия билдирди:

–Бандалик, Бўри полвон, бандалик.

–Биз беҳабар қолибмиз.

–Насим полвон айтиб қолди.

–Мен ҳам билмай қолибман. Газетадан кўзим тушиб қолди, – деди Насим полвон.

Бўри полвон бирдан сергак тортди. Дастурхондан бошини кўтарди. Меҳмонларга аланг-жаланг бўлиб қаради.

–Газетадан? – деди. – Қандай газетадан?

Насим полвон кўйнидан рўзнома олиб узатди.

–Мана! – деди.

Бўри полвон рўзномага кўл узатмади! Индамай қараб тура берди!

Шунда, қабатида ўтирмиш меҳмон рўзномага узалди. Олиб, Бўри полвонга берди.

Бўри полвон рўзномага сер солди. Таъзия битилмиш жойни ҳадеганда топа бермади.

Шунда, қабатида ўтирмиш меҳмон бармоғи билан нуқиб-нуқиб кўрсатди.

–Ҳайла, хайла! – деди.

Бўри полвон бармоқ нуқилмиш жойни ўқиди: “...Ойхол Курбон кизи...”

Бўри полвон кўлидаги рўзнома дастурхонга тушди..

Бўри полвон тўртбурчак чизикка тикилиб қолди. Чизиклар коп-қора бўлди. Чизиклар ўқловдай-ўқловдай бўлди. Чизиклар онаси раҳматлик исми шарифини ўраб-чирмаб турди!

Бўри полвон коп-қора чизикларга ўроғлик онаси исми шарифига қараб ўтирди-ўтирди...

онаси сағанасидаги коп-қора тўртбурчак эсига келди.

“Ё, бунда эски раис қилдимикин? – дея ўйлади Бўри полвон. – Ундан келади. Бўлмаса, газета қаердан билади”.

Меҳмонлар, Бўри полвон кўнгли бузилди, дея ўйлади.

Меҳмонларда Бўри полвондай музтар бўлиб ўтирди.

Насим полвон кўйнидан кўлрўмолчасини олди.

Пик-пик йиғлаб кўя берди.

–Бечора момо, ўзимнинг энамдай кўрар эдим...– дея йиғлади.

Бўри полвон ич-ичидан ижирғанди.

“Ифлос! – деди. – Сен нимага йиғлапсан? Ўлган бўлса, менинг онам ўлган, сента нима!”

Бўри полвон дастурхондан рўзномани олди. Қабатида ўтирмиш меҳмонга юз солди.

–Энамиз бандалик қилганини бу газета қаердан билибди? – деди.

Насим полвон юз-кўзларини арга-арта:

–Билади-да, газета билмаса ким билади, – деди. Бўри полвон қабатида ўтирмиш меҳмондан сўради:

–Ўзи... бу уққағар газета нимага бундай қилади?

Тагин Насим полвон жавоб берди:

–Дўст-душман билсин деган-да...

Бўри полвон қабатидаги меҳмондан кўз олмади. Насим полвонга қайрилиб-да қарамади!

“Ўчир-е, қизбет! – деди ичиди. – Сендан ким сўрапти!”

Бўри полвон кабатига ўтирмиш меҳмон тиззасига кўлини кўйди. Атайин шундай қилди! Насим полвон гапига тумшугини тикмасин, деди!

– Ўзи... шу газета каерда? – деди Бўри полвон. – Аммо тагин Насим полвон жавоб берди.

– Каерда бўларди, Деновда-да, – деди.

“Ўчир-е, итдан бўлган...”

Бўри полвон ичида шундай дея, тагин уйи тарафга юзини бурди.

– Ай, чой-пой олиб келинглар-ай! – дея овоз берди.

Чой йўлини қараб турмишдай, Насим полвондан юз ўтириб ўтирди.

Меҳмонлар нималарнидир фахмлади. Кетамиз-кетамизга тушди.

Бўри полвон айнан шунни кутиб турмишдай, жойидан кўзғолди.

– Эса, хўш денгизлар! – деди. – Бизни иззат қилиб келибсизлар, сизларни Худо иззат қилсин! Меҳмонлар жойидан кўзғолди.

24

Бўри полвон рўзномами йиртиб-йиртиб отди.

Шунда-да ховуридан тушмади.

Рўзнома бўлақларини териб-териб, кўйнига солди.

Денов йўл олди.

Умрида илк бор рўзномага иши тушиши бўлди. Шу боис, сўраб-сўраб топти.

Рўзноначилар жойларидан ирғиб турди. Келинг-келинг, қилди.

Бўри полвон қобок уюб ўтирди. Гапни нимадан бошлашни билмади.

Шунда, рўзноначилар ўзи гап очди.

– Чуқур таъзия билдирамиз... – дейишди.

Бўри полвон мақсадга ўтди.

– Энамиз бандалик қилганили каердан билдиларинг? – деди.

Рўзноначилар бир-бирларига қараб олди.

– Райком айтди, – дейишди.

Бўри полвон нима дейишини билмади. Хийл ховуридан тушди.

– Райком айтса, айта беради-да... – деди.

Бўри полвон кўйнидан рўзнома бўлақларини олиб, столга кўйди.

– Райком айтди деб, бировнинг қора кўнини дунёга дўмбира қилиб чала бера экан-да? – деди.

Рўзноначилар хайрон бўлди.

– Нима бўлти, раис бова? – дейишди.

– Ичларинг кир экан! – деди Бўри полвон. – Энамиз пошикастани Худо яратиб эди, Худонинг ўзи олди-кетди. Энди шунни бутун дунёга ёйиш керак-миди?

– Таъзия бу, раис бова, таъзия. Мағоран бўлса, таъзия бу, раис бова. Бу хурмат-да, хурмат.

– Таъзия бўлса, уйга боради, газетга ёзди-ми?

Ёзаман десаларинг, ана, хуш-хушвақт кўнларимдан ёзинглар!

– Ҳаммагам бундай таъзия бера бермаймиз,

раис бова. Бу хурмат-да, хурмат.

– Хурмат деб, келиб-келиб қора кўнимни ёзасизларми? Уят-е, уят!

– Раис бова...

– Кўйинглар-е, Бўри полвоннинг қора кунни тўй-мидики, оламга айтувчилик қиласизлар? Айтиб қўяйин, қора кунларимни яна-тагин шундай дўм-бира қилиб чалсаларинг, мендан ўпкалаб юрманглар!

Бўри полвон даст туриб кетди. Бир кўнгли, фирка кўмитасига-да борайин, деди. Фирка ўз-оти ўзи билан фирка-да, юраги дов бермади.

“Газетачилар билан айтишдим, шу бўлади, – деди Бўри полвон. – Энди, райком айтса-да, газетачилар исми шарифимни қорага ўраб, дунёга дўмбира қилиб чалмайди. Райком айтса-да, газетачилар қора кунларимни ғанимларимга овоза қилмайди...”

25

Сут билан кирган, жон билан чиқади!

Бўри полвон энди ўзи билан ўзи олиша бошлади. Давраларга қараб ўтириб, бирдан чиқиб олишгиси келди.

Айниқса ланж полвонлар олишини кўрса, Бўри полвонга бир бўлак кун туғди. Ўтиролмай, ўрнидан туриб кетди. Қўлларини орқасига қилиб, давра сиртида асабий юрди.

– Кўғирчоқ! Полвон эмас булар, кўғирчоқ! – деди. Ўз кишлоғи полвонлари мағлуб бўлса, бутун вужудини қалтироқ тутди. Полвонлик қони кўзгади, даврага чорлади. Чик-чик, деди.

Начора, дард бору дармон йўқ...

Бўри полвонсиз давралар файзсиз бўлиб қолди. Бўри полвон ўрни жуда-жуда билинди. Эл Бўри полвон курашини кўмсади.

– Кураш Бўри полвонга ҳалол эди-да, – деди. Эл тагин ёруғ юлдузни – Бўри полвондай бир ўрни қаради!

Мардона ўйинларда ёруғ юлдуз бўлса! Ёруғ юлдуз давраларга ҳамиша кўрк беради, салобат беради! Теварақдаги рангсиз юлдузлар, митти юлдузлар хиралитини билдирмайди!

Бўри полвон-да давраларга интиқ бўлиб қаради. Бўри полвон ўзини излади!

Йўқ, Бўри полвон йўқ!

Аксига олиб, аёли тоғгани-да қиз бўлди! Тўртинчи фарзанд кўрди – тагин қиз бўлди!

Бўри полвон пешонаси тиришиб-тиришиб тўнгилди:

– Уёкка қарасанг-да қиз, буюкка қарасанг-да қиз... ҳаммаёқ қиз! – деди.

Бешик тебратётган аёли мийғида қулди. Имомқин гап отди:

– Яхши ният қилинг... – деди.

– Яхши ният қилмай нима қилишман?

– Қуруқ ниятнинг ўзи қифов қилмайди...

– Бўлди-е, уққатарнинг аёли!...

Шундай қилиб, Бўри полвон аёли билан ҳар ўн

саккиз кунда бир марта ётадиган бўлди...

Яратганнинг ўзидан давраларни гурсиллатиб-гурсиллатиб олишадиган ўғил тилади.

Ҳартугул, бешинчи фарзанди ўғил бўлди!

Тилаб-тилаб тоғганим дей, отини Тилоберди қўйди.

Бўри полвон энди оғзу билан овунди: ўғли Тилоберди балоғатга етгипти – от ўрнини той босади...

Ёлғиз ўғил Тилоберди тез етилди. Уни кўриб қиладиғанлар кўпайди. Айримлар тилга бориб айтди.

Аммо Бўри полвон рози бўлмади. Кампири кистаса-да, кўнмади.

— Полвон ўзини уш бағодан асрасагина полвон бўлади. Биринчиси — аёлдан ўзини тийиш! Шошмасин, хали ёш, — деди.

Бўри полвон ўғлини тарбия қила берди. Ўғлини нахорда уйқудан уйғотди. Тухум ютирди...

...қўли билангина еди-ичаётот нўз, дини билангина...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

...нўт диниқот-диниқот нўношот новлоп нўз...

XXI

Бўри полвон ўғлига каради-каради, хайрат ҳам қувонч билан кулимсиради. Тавба, худди отасидай олишади-я! айниқса, ўйнаб-ўйнаб олишиши, хайкириб-хайкириб чил бериши, отасининг ўзгичаси бўлди!

Алп – отадан, зот – онадан-да!
Отамисан – ўғлинг бўлсин экан!

XXII

Давра айланаётган Тиловберди чўккалади. Ерни тавоф килди; икки кафтини ерга суйкаб, юзларига тортди.

Давра тўрида ўтирган чоллар рўпарасига тиз чўкди.

Чоллар кафтларини баравар очди.

– Омин, белингга қувват, билегингга куч, юрагингга ўт берсин, Оллоҳу акбар! – дея дуо килди.

Полвонлар давра айланди. Қўл бериб кўришди. Тиловберди полвон давра четида бирдан бурилди. Желаклари этагини кетига сурди. Қўлларини туфлаб-туфлаб хўллади. Ўнг оёгини лапанглатиб-лапанглатиб олға ташлади. Қўлларини боши узра кўтарди. Бармоқларини ўйнатиб-ўйнатиб, Максим полвонга караб борди.

– Ҳа, баракалла, ота ўғли! – деди давра. – Ўйна, отангга ўхшаб ўйна!

Бармоқлар мардона ўйнади, чаккон ўйнади. Давра жўшиб-жўшиб кийкирди:

– Ҳа-ҳа-а-а!
– Отасининг ули-да!

Бармоқ ўйини – полвонлар санъати! Бу санъатни ҳеч ким полвончалик ижро этолмайди!

– Ҳа, дў-ў-ўст!

Тиловберди полвон Максимнинг ичидан чил бериб чапга, сўнг, ўнгга кўтарди. Шиддат билан келинганга сурди. Тағин бўлмади.

Максим полвон орқасига тенгсаритиб-тенгсаритиб, жойида туриб қолди.

Полвонлар кўйиб юборишиб, яна давра айланди.

XXIII

Давра бир зум жимжит бўлиб, тағин жонланди. Давра полвонлар курашини гапиришиб ўтирди:

– Шу, Максим полвон жуда совук, олишар экан, нима дедингиз?

– Спортчи-да, секцияда тарбия топган. Улар китобда нима ёзилган бўлса шуни қилади.

– Телевизорда Монреаль олимпиадасини кўрдиларингизми? Классик курашни олиб кўрсатди. Бир совуғ-э, шуям олиш бўлди-ю.

– Ҳм, жуда ланж олиш. Классик курашда оёқ билан чил бериш деган гап йўқ.

– Яна – тағин жаҳон спорти эмиш денг.

– У французларники-а?

– Шу, французларга қойилман, ўзининг олишини бутун жаҳонга ёйган.

– Мўмин муаллим, мана, сиз ўқимишли одам-сиз, уйингизда китобингиз кўп, деб эшитаман. Сиз айтинг, нега энди бир ланж классик кураш бутун жаҳон спорти бўлади-ю, ўзимизнинг олишни факат тўйда ё “Ҳосил байрами” да кўрагимиз? Ё, олишимиз спорт эмасми?

— Спорт ҳам гапми, санъат! Кўрапсизми, Тилов бердининг ўйнаб олишувини. Бўни ҳеч қайси тренер, секция ҳам ўргатолмади.

— Баги! Узоқларга қараб яшаймизу, оёғимиз остидаги гавҳарни кўрмаймиз.

— Отангизга рақмат! Яқинда Москвада ўқиётган Жаббор бир олим ошнасини олиб келди. Олиш-ни томоша қилдирди. Ошnasi хайрон бўлиб, нима деди дент, булар жисмоний тарбия мактабини битирганми, деди.

— Э, ха-ха-ха! Жаббор нима деди?

— Йўқ, биз ўзи шундай халқ, деди.

— Мен яқинда самбо олиши ҳақидаги китобни кўрдим. Ҳамма чилларнинг расми бор. Хох ишонинг, хох ишонманг, оёқдан олишдан бошқа ҳаммаси ўзимизнинг олишда бор экан-э.

— Менбой калнинг гапида жон бор. Китоблик Сайфиддин Ходиев бор-ку, яқинда ўша билан ўтириб қолдим. Тренерлар мени жаҳон чемпиони қилиб етиштирдим, деб сўюнади, билмайдиларки, мен болалигимдан тўйларда олишиб юрган тайёр полвон эдим, дейди.

— Айтгандай, шу бола икки марта жаҳон чемпиони бўлди-я.

— Ҳа-да, Мўғулистонда қандай қилиб жаҳон чемпиони бўлганини гапириб берди. Олиш вақти туғашта бир неча секунд қолганда ёнбошта олиб уриб очко олдим, дейди. Бундай хунар бошқа бирор олишда йўқ, фақат бизнинг олишимизда бор, дейди.

— Ота-бовамизнинг хунарини маҳкам ушласак, жаҳоннинг энг зўр полвони биз бўламизку-я, нима дедингиз, шўро бова?

— Кўп ношукрлик қила берманглар, ҳалиям зўрмиз. Ана, жаҳон чемпионлари Сайфиддин, Собир Курбонов...

— Э-э, бўтам, улар ўзимизнинг олишдан чиққани билан самбо бўйича чемпион бўлган-да.

— Сизга қандай керак?

— Шу, ўзимизнинг олиш бўйича жаҳон чемпиони бўлса экан.

— Гапигизга тушунмадим, Нурмат тоғчи.

— Нима бало, қаланг шамолда қолганми дейман. Масалан, дунёдаги кўпгина халқлар ўзларининг ҳеч бўлмаганда, битта спортини жаҳон миқёсига кўтарган. Биздан эса жаҳонга кўтарилган биттаам спорт тури йўқ...

— Бу ўзимизга боғлиқ...

XXIV

Тиловберди полвон бу сафар шиддат билан бо-риб туя чилга олди: Максим полвонни ёқасидан кўш қўллаб ушлади, ўнг оёғини орқасидан илдириб ўради, зарб билан кетига сурди.

— Ё-ё-ё! — дея айқирди.

— Су-у-ур! — дея жўр бўлди давра.

Максим полвон заранг таёқдай экан — қайрилмади!

Аксинча, Тиловбердининг ўзини кетига товлаб юборди.

Тиловберди ўмгани билан бориб ерга тушди. Қўлларини кенг ёйди. Мен қўйиб юбордим, сиз ҳам қўйиб юборинг, деган ишорани билдирди.

Аммо Максим полвон қўйиб юбормади. Тиловбердини қайириб, қалқанча босмоқчи бўлди.

Худди самбо олишидагидай судради, ерга пийнадади.

– Ҳай-хай, судрама! – деди давра.

– Бу канақа полвон ўзи!

– Калласи борми бунинг, ётган одамниям судрайдими!

Бўри полвон, Тиловберди жойидан туриб, Макс полвон билан ёкалашиб кетади, деб ўйлади.

Йўқ, ўғли вазмин йигит бўлибди. Жойидан тура-тура, Максим полвонга ўқрайиб-ўқрайиб қаради. Шу билан бўлди қилди.

Бўри полвон даврата юзланди.

– Ҳалойиқ, кўрдиларингиз, шўрчиликлар олишимизга бирмунча шак келтирди! – деди. – Би-классик кураш, дзюдо деганидаям, барча-барчасида полвон дустаман⁷, ё ёнбош йиқилса, ё тиззалаб ўти-полвонни судраб, ерга тийпалайди. Ё бўлмаса, бирор жойини қайиради. Ерга юмалаб ётган одамни судрайди-я! Ё пирим-э, ё пирим-э... Бу эркакнинг иши эмас! Эркакмисан – оёғида тик турган эркак билан олиш!

Тиловберди полвон шиддат билан олишувни, иложи бўлса Максим полвонга ўзини ушлатмаслиги лозим. Ушлатса, Максим полвон, албатта, бирор химоя йўлини қўйлайди. Тиловбердини қимирлатмай қўяди. Бойси, самбода химоя ўргатилади!

Бизнинг олишимизда эса химоя ҳақида тап бўлиши-да лозим эмас! Фақат ҳамла, ҳамла!

Шундай экан, Тиловберди полвон шундай тезлик билан олишувни керакки, Максим полвон ўйлашга-да улгуролмай қолсин!

⁷ Дустаман – юзгубан.

Бу фикр кўпчиликнинг, жумладан, Бўри полвоннинг-да ҳаёлига келди. Ўғлига айтмоқчи бўлди... Яна-тагин фикридан қайтди.

“Шашти баланд, шундай олишса кераг-ов, – деди ўзича. – Менинг ўғлим бўлса, шундай олишадди”.

Бўри полвон Максимга ўғирилди.

– Ҳа, айтгандай, полвон, – деди, – мавриди келганда айтиб қўй, зинхор-базинхор тиззадан пастдан ушлама! Буям бизнинг рисоламизга тўғри келмайди!

Тиловберди полвон шитоб билан ўйнаб борди. Ўнг қўлини Максимнинг иштонбоғидан ўтказиб ушлади. Чап қўли билан ўнг тирсагидан ўраб ушладиди-да, уччога олди.

– Ё-ё-ё!...

Диккат, Максим полвон Тиловбердининг уччо-сидан ошяпти! Каранг-каранг, Максимнинг боши ерга эгилди. Оёқлари Тиловбердининг боши узра кўтарилди. Қок яғрини билан ерга учиб келди!

Айкирик-да ниҳоясига етди:

– ...Отамнинг пир!

Турс!

СССР спорт устаси Максим полвон юлдуз санади!

– Ҳало-о-ол!

– Э, яша, отасининг ули!

Тиловберди Максим полвонни жойидан турғазиб қўйди. Елкасига ёпишган сомонларни қокди. Қўл бериб хайрлашди.

XXV

Тиловберди учога олаётганда Максим полвон нима килди?

У самбо олишдаги вазиятни кўллади: гавдасини хийл олға эгди. Ўнг оёғини бир қадам олдинга босди. Тиззасини бўкди, кулочини олдинга ёйди.

Эътибор беринг, биринчидан – ўнг оёғини, иккинчидан – гавдасини, учинчидан – гўё марҳамат қилаётгандай, ўнг кўлини бериб кўйди!

Яна-тагин кимирламай, ҳамлани кутди!

Тиловбердидай аёжир полвон учун бу юз фоизлик имконият деган сўз бўлди!

Баковул Тиловберди полвон елкасига тўн ёпди. – Серкани тўйхонадан оласиз, – деди. Бойси, давра учун олиб келинган моллар совуққа чидаёлмай қочиб кета берди. Хизматчилар жонига тегди. Оқибат, яна тўйхонага олиб бориб қамаб қўйди.

XXVI

Бўри полвон тотли-тотли кулимсиди.

“Во уккағарнинг ўғли-е, отамнинг пири деди-я! – дея хаёлланди. – Шундай демаганда, йикитолмасди-ям-да! Уни менинг пирим кўллади, ха! Э, баги, ўғлим-е, баги!”

Бўри полвон ўғли эмас, гўё ўзи голиб бўлмишдай керилди. Теваракка керилиб-керилиб қаради.

Шўрчиликлар, Максим полвон йиқилади, деб ўйламади. Хаёлига-да келтирмади. Шу бойс, ханг-

манг бўлиб қолди. Даврага энди қайси полвонларини чиқаришларини билмади.

Шунда, шўрчиликлар оксоқоли:

– Тиловберди полвон бир майдон дамини олсин, биз унгача кимни чиқаришни кенгашиб оламиз! – деди.

Тиловберди полвон тўнни фотиҳа берган чоллар олдига кўйди.

Даврадан чикиб турди.

XXVII

Бўри полвон давра айланди.

Ёнига бир полвон гурсиллаб тушди: Темир полвон Берди полвонни итчилга олиб йикитди.

Берди полвон орига ўрта ёшлардаги бир полвон чикди.

Темир полвон талабгор юз-кўзига қаради. Кейин ўзига-ўзи фотиҳа ўқиди. Гап йўқ, сўз йўқ, даврадан чикди-кетди.

Давра хайрон бўлди.

Бўри полвон бориб, тапиришиб келди.

Юзларида табассум ўйнади. Овози тўла фахр бўлди, овози тўла ғурур бўлди:

– Халойик! – деди. – Мен Темир полвон билан тапиришдим, ха! Уккағар, койилман дегпти! Нимага дейсизми? Манави талабгор Чори полвон ўз вақтида Темир полвонга бош-қош бўп, тўйларга олиб борган, ўзининг хунарларидан унга-да ўргатган экан! Шунга, Темир полвон айтптики, у киши мента устоз бўладилар, мен устозимнинг ёқасидан ушламайман, дегпти! Сиз нима дейсиз, халойик!

—Отасига раҳмат ўша полвоннинг!
—Асл полвон экан!

—Шундай фарзандларнинг умри узок бўлсин!
—Туф-туф-туф, кўз тегмасин-э, асл ўзимизга тортибди!

Бўри полвон кўзлари олма терди. Охири гапни айтмиш одамни излади. Аммо тополмади.

“Бали! Бизнинг аслимиз ана шундай эди! — Бўри полвон ҳаёлан шу гапни айтмиш одам билан гапиришди. — Инчунун, ўз аслига тортмаган, ўз аслини унутган одам — одам ҳам эмас!”

XXVIII

Полвонлар ўзларини орқага ташлади.
Давра совиб қолди.

Бўри полвон жар солди:

—Ҳалойик, узок-якиндан келган меҳмонлар! Зулфикор полвоннинг бу даврага атаганлари кўп, ҳа! Мен сизга айтсам, тўйга элиқдан кўп тўёна мол тушган! Зулфикор полвон шунинг ярмини полвонларга ажратган! Оғилда чори кўй, панжи кўй, манғи кўйлар куйруғини кўтаролмай ётибди! Тортинмай даврага чикиб, элга томоша кўрсатинг!

Сукунат бўлди.

Бўри полвон билди: полвонлар ҳал этувчи вазиятни — тобоқ кўйилишини кутяпти.

—Полвонлар, биламан, баринг тобоқ ташлашимни ангилапсан! — деди. — Уккағар писмиқлар-э! Олдиндан айтиб кўайин, тобоқни оз ташлайман! Кўп бўлса, иккита! Даврага чикиб олиш, бўлмаса, армонда коласан!

Бўри полвон, боя шўрчиликлар тор вазиятда қолганини билмади.

Шўрчиликларда ҳали олишмаган ё битта, ё иккита зўр полвон қолди. Борди-ю, улар-да Тиловбердидан йикилса, унда, давра охирида олишадиган бошқа полвонлари қолмайди.

Шу боис, шўрчиликлар оксоқоли тобоқ ташлаш-гача вақтни чўзиш учун муғамбирлик қилди.

Тобоқ нима? Бир вақтлар қовурдоқ тўшглик тобоқлар давра ўртасига қаторлаштириб қўйилди. Ҳар бир тобоқ бир совринни билдирди.

Ҳозир бир оз ўзгача...

Шу вақт, чирок икки марта ўчиб ёнди.

Одатда чирокчи тўйдан бирон нима умидвор бўлса, ана шундай ҳазиллашди!

Бўри полвон тўйхонадагиларга қичкирди:

—Ай, нима бор! Анави Николай чироқининг қорни очкабди, шекилли! Бир тобоқ, паловга нон бостириб уккағарнинг улушини эглиб беринглар! Ай, Жўрақулнинг ули, кўп мудрамай, олишга яхши-лаб қараб ўтир! Бўлмаса полвон бўлолмайсан!

Бўри полвон бош бақовул билан кенгашиб, тобоқ қўйди. Давра ўртасига иккита матони бўлак-бўлак узатиб ташлади. Ҳар бировига алоҳида-алоҳида тарриф берди:

—Ҳалойик, эътиборингизни менга қаратинг! Ман, хўкиз тобоқ! Бунни ким кўтарса, унга бир хўкиз, бир жуфт... Раис бова, қалиш нечиламчи эди? Ҳа-е, хў-ўш, бир жуфт иккиламчи қалиш, бир тўн, ўн сўм пул қўйилди! Хўкиз бўлгандаям сўйса бир қишлоқни тўйдирадиган хўкиз! Манави гилам тобоқ! Бунга бир туркманча гилам, бир уйқудан уйғотадиган

соат, ўн сўм пул кўйилди! Шундай гиламки, уйини тўлдиради, чироқда ялт-юлт килади! "Сифат белгиси" олган, ҳа! Шундайми, раис бова? Баги! Кимнинг кўнгли қайси тобоқка чопса, келиб кўтара берсин! Армонда қолманг, тобоқларга кўйилган зотларни қайтараман...

Давра бирдан жонланди. Полвонлар шивирлашди. Ўзаро маслаҳатлашди.

Бир полвон даврага бошини камтарона этиб келиб, хўкиз тобоқни кўтарди.

Бўри полвон тобоқ кўтармиш полвонни барчага танитди:

– Кўрпизим, халойик, полвонларнинг юрагига қўлғула тушди! Хўкиз тобоқни шўрчилик Абрай полвон кўтарди!

Даврада гилам тобоқ қолди.

Бўри полвон хўжасоатлик полвонларга қаради.

Хўжасоатлик полвонлар бу қараш маъносини тушунди. Ғимирлаб қолди.

Шунда, Тиловберди полвон келиб, гилам тобоқни кўтарди.

– Кўрдингизми, халойик, – деди Бўри полвон, – гилам тобоқни Тиловберди полвон кўтарди! Қани, тобоқни кўтарган полвонларга талабгор бўлса, даврани бир айлансин, кўрайлик! – деди.

Абрай полвонга хўжасоатлик Жонибек полвон чиқди. Талабгор давра айланиб, ўзини кўрсатиб кетди.

Термизликлар бир зўр полвонларини асраб ўтириб эди, шунга Тиловбердига чиқарди.

Издан шўрчилик Шоди полвон даврага чиқди. Буям Тиловбердига талаб қилди.

Бўри полвон хайрон бўлди: бирданига иккита талабгор...

Худди шу ерда келишмовчилик юз берди.

Термизликлар:

– Тиловберди полвон билан бизнинг полвон олишди, у қурга биринчи бўлиб талаб қилиб чиқди! – деб туриб олди.

Шўрчиликлар:

– Йўк, бизнинг полвон олишди! – деди.

Масала ҳал бўла бермади.

Шунда, шўрчиликлар оқсоқоли ўрнидан турди, сўзни қалин-қалин қилиб айтди:

– Биродарлар, биз бош тобоқни қизғанаётганимиз йўк. Аввало, гапни эшитинг. Хўжасоатликлар ўтган ҳафта Шўрчидаги даврада бизнинг ирринимизни ерга теккизиб келди! Ўз уйимизда ирринимиз ерга теккани полвонларимизга қ-ў-п алам қилди! Шу боис, биз белгимизни беш жонидан бойлаб келдик!

Даврада ғовур-ғувур бўлди:

– Во уққағар шўрчиликлар-э, қок миядан олди-ку!

– Булар бўш келмайди!

XXIX

Шундай қилиб, Тиловберди полвон билан шўрчилик Шоди полвон олишадиган бўлди.

"Менга дарёнинг нарёғиям бир, берёғиям бир.

Барибир ўғлимдан зўри йўк, – деди ўзича Бўри полвон. – Лекин Шўрчида Абрай деган бундай қатта полвон йўк эди-ку? Бу қим бўлди экан? Ё, шўрчиликлар ағамларини олиш учун бошқа ёқдан полвон

ёллаб келдилармикин? Бундай воқеалар кўп бўлади...”

Бўри полвон шўрчиликлар тўпи рўпарасига ўтирди. Паст овозда сўради:

– Иним, бу, Абрай полвонларингни эшитмаган эканман, у кимлардан?

– Абрайми? Насим полвоннинг ули бўлади. Ўқинда армиядан келди.

Бўри полвон бирдан сергак тортди. Жавоб бермиш одамга тикилди-тикилди, охишта жойидан турди.

Ажабтовур хислар оғушида қолди. Хивич ушлаган бармоқлари қалтиради. Хивич сиқувиди қаҳр бўлди, нимадир қилишга чоғланиш бўлди. Титроқ чап кўли, лабларига ўтди.

Даврадан қандай чиқди, билмади. Амир полвон елкасига кўлини кўйди. Оғир энтиқди. Нимадир демоқчи бўлди. Деёлмади, томоғи қуриб қолди.

Амир полвон Бўри полвон ҳолини билди. Дарров кўлтиқлари остидан олди.

– Полвон бова, нима бўлди? Тиловберди, сув опке! – деди.

Бўри полвон совитган чой ичди. Энтиқди. Лабларини ялади. Жилмайди.

– Қаридик, укам, қаридик. Юрак ярамай қолпти! – деди. – Амир, сен берман ке.

Бўри полвон Амирни қоронғига эрташтириб кетди.

– Амир, менга қара, шу Абрай деганига бизнинг Тиловбердини чиқар, хўпми?

– Э, полвон бова, давра биллиб қолди-да?

– Йўқ, сен гапта кир.

– Кийин дейман-ов, шўрчиликлар кўнмас-о-в?

– Кўнади, уларга барибир...

Бўри полвон давра сиртида туриб қолди. Ўзини ўнглаб олди.

Тагин даврага кирди. Синик овозда жар солди;

– Халойик, эшитмадим деманглар! Хўкиз тобоқни кўтарган Абрай полвонга Тиловберди полвон чиқадиган бўпти! Тилам тобоқни эса Жонибек кўтардиган бўпти. А? Энди, уёғини билмадим, халойик! Ўзлари шундай фикрга келибди, бир билганлари бордир-да!

Дарҳақиқат, шўрчиликлар учун барибир бўлди. Боси, Тиловберди-да, Жонибек-да давра эгалари бўлди.

Даврага биринчи бўлиб Шоди полвон билан Жонибек полвон чиқди.

Жонибек полвон Шоди полвонни биринчи кўлдаёқ чап оёғига сиртидан илдириб кўтариб, тўнғаб урди.

Тилам Жонибек полвонда кетди.

XXX

– Қани, энди даврага хўкиз тобоқни кўтарган полвонлар чиксин!

Бўри полвон шундай дея, давра айланди. Кўз остидан Насим полвонга тикилди.

“Насим ошна, ўғлингга бир оғизгина чикма, у Бўри боқонгни ўғли экан, демадинг-а, – дея, ичичидан ўпкаланди. – Демайсан, деёлмайсан. Чўнки сен ўша Насимсан... Сендан бундай гап чикмайди. Мана хозир биласан, сенинг фарзандинг киму менинг фарзандим ким...”

Насим полвон тўғрисида оёк илди. Соқолини силади. Томоғини кирди.

“Мени бир умр маглуб этдим, қойил қилдим деб юриб эдингми? Ошна, адашасан”.

Бўри полвон Насим юзларида бирон-бир ўзгариш кўрмади. Бундан ҳаминкадар ғаш келди.

“Қўп қайкайма, сенинг бу ўтиришинг зўрма-зўракилик, илжайшинг чидаёлмаслик. Биладан, ич-ичингдан зил кетяпти. Ҳозир кўрасан, менинг ким эканимни. Олдингдан салом бериб ўтаман...”

XXXI

Бўри полвон хаёл билан андармон бўлиб қолди. Бундай қаради, даврада ҳалиям полвонлар бўлмади.

—Ай полвонлар, чиқинглар-да энди, давра махтал бўп қолди! — деди.

Насим полвон тарафдан Абрай, рўпарў тарафдан Тиловберди полвон даврага тушди.

Тиловберди полвон қўлини кўксига қўйди. Абрай полвонни олдинга таклиф этди.

—Кани, полвон, тортинг! — деди.

Абрай полвон Тиловберди полвонга йўл берди.

—Йў-э, йўл боши сиздан, полвон! — деди.

Тиловберди полвон олдинда юрди. Абрай кетидан эргашди.

Бўри полвон шуни, айнан шуни кутди. Юзларида табассум ўйнади. Олисроқда бўлса-да, Насим полвонга тағин қаради.

“Кўрдингми, Насим ошна? Ўғлинг менинг ўғлимдан олдинда юришга юраги дов бермади. Менинг ўғлим ҳаминша биринчи...”

Бўри полвон ўғиллари бир-бирига қислади. Айниқса, Абрай полвоннинг син-симбатига синчиклаб-синчиклаб тикилди.

“Момоқизнинг ўғли хушсуврат йилит бўпти. Аммо Момоқизга ўхшамайди. Отасига тортибди. Насимнинг ўзим ҳусндор эди-да. Фақат бурнининг пучқлиги Момоқизга келбат беради...”

Бўри полвон соқоли учини буклаб тишлади. Сезилар-сезилмас бош ирғади.

“Борди-ю, Момоқизга етганимда, шу Абрай полвон менинг ўғлим бўларди...”

Абрай полвонга суқим кирмасин дея, назарини қувди, ён-верига туфлади:

—Туф-туф-туф!..

XXXII

Полвонлар қўл бериб кўришди.

Тиловберди полвон желаклари ўнгирини кетига сурди. Енгларини хиёл тортди. Бармоқларини тили билан хўллади. Ўйнаб-ўйнаб, Абрай полвонга қараб бора берди.

Абрай полвон кўзлари қаршисида мардона ўйнаётган бармоқлар орасида ҳеч нимани кўролмади. Кўзлари пирпиради. Кейинига тисарилди.

Тиловберди полвон Абрай полвон кўзларига тикилди: Абрай полвон кўзлари ҳайқиди! Ана энди ҳаммага ўтса бўлади!

Тиловберди полвон ўнг қўли билан Абрайнинг ёқасидан ушлади. Ичидан чил берди. Шиддат билан кетига сурди.

Абрай полвон кетига селтанглаб-селтанглаб борди. Кимнингдир фонусига кокилиб кетди. Одамлар устига чалканча тушди.

Тиловберди полвон йикитдим дея, кўлларини кўтарди.

Насим полвон кабатигагилардан ташвишли овозда сўради:

— Нима бўлди-а, нима бўлди?

Насим полвоннинг овози жуда хаста бўлди, факат кўзи ожизларга хос овоз бўлди.

Хўжасоатликлар Тиловберди полвонни олқишлаб кичкирди:

— Ҳал-о-о-ол!

— Тиловберди полвоннинг хаки берилсин!

— Хайрият, одамлар устига тушди, агар шу зарб билан ерга тушганда ичаги ўзиларди!

Тиловберди полвон баковул кошига чўккалади.

Бўри полвон юзларида кувонч ифодаси кўринмади. Вағир-вуғур килаётган ҳамқишлокларига амирона кўл силтади.

— Халойик, жим! — деди. — Кўп жавраманг, жим бўлинг! Халойик, даврадаги Бўри полвон сўзим: Тиловберди полвон Абрай полвонни йикитолмади!

Қони тез хўжасоатликлар бидиллаб кетди:

— Э, кўйинг-э, полвон бова, чалкайрамон ташлади-ю!

— Бундан зиёд қандай йикитиб бўлади!

— Ё ерга киргизиб юборсинми!

— Халойик, сўзлаб бўлдингизми? — деди Бўри полвон. — Ай, Менгтўра халфа, гапни бўлмай ту-

ринг, барака топинг! Қайтариб айтаман. Тиловберди полвоннинг йикитгани бекор!

— Нимага бекор бўлар экан?

— Чунки у, одамлар устига йикитди! — деди Бўри полвон.

— Сизга барибир эмасми, каерга йикитгани!

— Йўқ! Полвон полвонни осмоннинг кўкига от-саям бекор! Полвонмисан — ернинг устига йикит! Қани, бошкатдан олишинглари!

— Тавба, тағин ота эмиш бу одам!

Тиловберди полвон отасига ўкрайди. Қобоғини уйди. Тағин давра айланди.

Бўри полвон билди, ўғли ундан норози бўлди.

“Ух, қанийди ўғли хозир йикитган бўлса! Ўғли бўни билмайди-да! Билмагани яхши...”

XXXIII

Бўри полвон ўғлига нимадир демоқчи бўлди...

Ҳа, айтгандай, Бўри полвоннинг кўпни кўрган кўзлари бир нимани сезиб қолди: Абрай полвон кўрагини бериб олишди.

Бўри полвон бундай вазиятларда ёқадан кўшкўллаб ушлайди. Тик турганча бирдан яғринга олади. Шунда, ғаними, албатта, юлдуз саянайди...

Абрай полвон ана шунга жуда ўнг келади! Ўғли шунни сездимикин? Айтсамикин? Айтган билан қийин-ов, Тиловбердининг ўнги яғрин эмас.

Бўри полвон ўғлига разм солди.

Ўғли қобок-тумшуги осилиб давра айланди. Абрай полвон оёқларини чўкка тоблади.

Бўри полвон ана шундан фойдаланди. Ўғлини имлади. Коронгига олиб борди. Ўғли елкасига кўлини кўйди.

Тиловберди отаси кўлини пастга тушириб ташлади. Юзини тескари ўтирди.

– Нимага иддао қиласан? – деди Бўри полвон. – Нима, ҳаромни ҳалол деб имонимдан терсайма! Сездингми, Абрай кўрақларини бериб олишпти! Ёқасидан жуфт қилиб ушлаб, тиккасига яғринга ол-чи. Матарам, ошиб кетса! Олаётганингда ё, отамнинг пири, де! Тайин айт, бор...

Бўри полвон ўғлининг елкасига қоқиб-қоқиб даврага юборди.

XXXIV

Тиловберди полвон тагин ўйнаб-ўйнаб ҳамлага ўтди.

Абрай полвон одамлар устига йиқилиб, юрагини олдириб кўйди.

Тиловберди полвон жон-жаҳди билан ҳамлага ўтиб эди, тагин кейинига тисарилди. Тиловберди полвон ёқасига кўл узатиб эди, биллагига уриб ташлади, ёқасидан ушлатмади.

Тагин одамлар устига келди. Шундай катта дара, торлик қилиб қолди!

Одамлар фонусларини кўтариб, ўринларидан туриб кетди.

– Ай-ай, ўртага бориб олишинглар, ўртага! – деди.

Полвонлар бир-бирини тинмай таъкиб этиб, ўртага қорди.

Абрай полвон Тиловберди полвон оёқларига ҳадиксираб-ҳадиксираб қаради.

Тиловберди полвон Абрай полвон кўзларига тик боқди. Пайт пойлади. Отасининг санъатини кўллаш йўлини ўйлади.

Ўйлади-ўйлади, юраги дов бермади.

Отаси ўнги яғрини бўлди, боласи ўнги уччоси бўлди.

Қийин, оталар санъатини ишлатиш қийин!

Бўри полвон зўр армон билан, зўр афсус-надомат билан бош чайқади.

Ай, йигитлик даври, йигитлик даври-я!...

Тиловберди полвон янада шиддат билан ҳамлага ўтди.

Оёқларини кериб ташлади. Қулочини кент ёйди.

– Ҳаҳ-ҳаҳ-ҳаҳ! – дея, айкириб-айкириб борди.

Абрай полвон кетига тисарила бошлади. Тисарилаётганда ўзини бирдан орқага ололмади. Хусусан, чап оёғи олдинда қолиб кета берди.

Тиловберди полвон ана шу вазиятни биллиб қолди. Аммо ўзини билмасликка олди. Абрай полвон кўзларига тик боқиб бора берди.

Шу ҳолат тагин такрорланди.

Ана шунда Тиловберди полвон эпчиллик билан Абрай полвон биллагидан ушлади. Чап оёғига оёғини илдириб, ўзига тортди. Кўлини ёнбошига босди.

Абрай полвон чап яғрини билан йиқилаётиб, кўлини тортди қолди.

Оқибат, оёғи кўтарилиб, кўкраклари билан тушди. Жойдан ирғиб туриб кетди.

ЖИМЖИТ БҮЛИБ КОЛМИШ ДАВРА БИР КАЛКИБ ТУШ-
ДИ.

Юзлаб юрактар бараварига:

-Y-y-yx! - деб юборди.

Бу - стадиондаги футбол ишқибозларининг тўп дарвоза ёнгинасидан ўтиб кетгандagi ухига ўхшадил!

—Уфф, бўлмади, бўлмади!

-Кулини ушлаб қолмади!
Шома...

—Шошэпті, шекилли!

- Ну, бармоклари яхши ушломангити!

—Үнда, ана, сүв билан хўлласин!

XXXV

Полвонлар бош баковул олдида оғизларини сув билан чайкади. Кўлларини сувлаб ҳўллади.

Полвонлар олиши бор-йўғи бир неча дақиқа давом этди. Шўгина вақтда ғарқ терга ботиб қолди.

Айниқса Тиловберди полвон юзларидан тер се-лоба бўлиб окди.

Тиловберди полвон эндиги олишда Абрай пол-вонни таниёлмади.

Абрай полвон ҳалигина чекинаётган Абрай пол-вонга ўхшамади! Дадил боқаётган кўзлари тўё кел, кела бер, олишни ана энди кўрасан, деяётгандай бўлди!

XXXVI

Тиловберди полвон ғолибона юришда давом этди.

Ўнг оёғини лапанглатиб-лапанглатиб олға ташлади. Баъзан, ҳаддан зиёд олға ташлаб юборди. Шунда, гавдаси орқада қолиб-қолиб кетди.

Абрай полвон сезди! Аммо Тиловберди оёғига атайин қарамади! Кўзларига тик бокиб, бора берди. Бор диққат-эътибори эса оёғида бўлди.

Бўлажак вазият тўлишиб келажак сайин кўзлари янада бесаранжом боқди, янада бежо боқди.

Хўжасоатлиқлар Тиловберди полвон бепарволи-ги оқибатида рўй бераётган нозик вазиятни кўриб турди. Аммо Тиловберди полвонни огоҳ қилишга журъат этолмади.

Эҳтимол, кўзлари тик боқаётган Абрай полвон бу вазиятни пайкамаётгандир? Борди-ю, овоз бер-сагар, Абрай полвон билиб қолмайдими?

Хўжасоатлиқлар ана шу ташвишда миқ этмай ўтирди.

Жумладан, Бўри полвон-да миқ этмади.

Шўрчиликлар-чи? Бу вазиятни шўрчиликлар-да пайкади. Аммо улар-да ташвишда қолди.

Айтиб қўйсаяр, Тиловберди полвон оёғини тортиб олмайдими? Қопконга илинаётган ўлжани хуркитиб юбормайдими?

Қалтис вазият бўлди!

Давра нафасини ютди.

Теварак сув сепгандай жимжит бўлди.

Факат Тиловберди полвон билан Абрай полвон нафаси эшитилди.

Полвонлар бир-бирини руҳан арбади!

XXXVII

Бўри полвон давра четида чордана қурди. Ўзи-ни, жаминики оламни унутди.

Фавкулудда сесканди. Ён-верига аланглади. Со-мон орасида қорайиб турган гилосдай тошни олди. Тоҳ ўнг, тоҳ чап кафтига олиб ўйнади. Мисоли олма ўйнади. Кейин, ўзидан холисга отиб юборди.

Кўйнидан, тасбеҳини олди. Доналаб-доналаб тисбех ағдарди.

Шик! Ичида калима қайтарди. Ўнг кафтини юзига тортиди. Боши чапта хийл қийшайди. Ўғлининг ла-панглатётган оёғидан кўз узмади.

“Ўғлим, оёғингни ол!”

Шик!

Бўри полвонни зўр ҳадик босди. Қадди тобора чўкиб борди.

Томоғини кирди. Овозини ёлғиз ўзи эшитди.

Оғзини анграйтганнамо очди.

“Ўғлим, сенга айтаман!”

Шик!

Йўқ, зафарли юришларга ўрганиб қолган отасининг ўғли оёғини олмади. Аксинча, хуруж қилиб бора берди!

Шик! “Ўғлим, оёғингни ол, ол!”

Шик!

Абрай полвон Тиловберди полвон кўзларидан кўз олмади. Кўз айирмади.

Тиловберди полвон оёғи ерга теккунича, зарб билан қокиб юборди.

– Хап-а-а-а! – дея айқирди.

Ҳайкирик ниҳоясига етмаёқ, Тиловберди полвон икки яғрини билан гупиллаб тушди!

XXXVIII

Отасининг ўғли дантал йиқилди!

Шундай зарб билан йиқилди, шундай зарб билан йиқилди! Зарбидан сапчиб туриб кетди!

Абрай полвон кўлларини осмонга чўзиб ирғишлади. Даврани айланиб чопди.

Шўрчиликлар ўрнидан туриб кетди. Бировлари телпагини осмонга отди. Бировлари кучоқлашиб кетди.

Абрай полвон баковул олдига чўккалади.

Баковул Абрай полвон елкасига тўн ёпди.

Ҳужизни тўйхонадан оласиз, – деди.

Абрай полвон тўнни баланд кўтарди. Даврани тўнни бир айланиб чопди.

XXXIX

Шик!

Бўри полвон кўлидаги тасбех ерга тушди.

Кўзлари юмилди, боши орқага хийл чалқайди.

Кейин, ўзини ўнглаб олди. Насим полвонга қаради. Мўлғайиб-мўлғайиб қаради.

Насим полвон илжайди, Насим полвон тантаналайди!

Бўри полвон бошини хам килди.

Ерда кулча бўлиб ётмиш тасбехини олди. Оҳиста кўчолди.

Даврадан энкайиб-энкайиб чиқиб кетди.

Давра сиртида кийинажак ўғли овозини эшитди.

Ўғли йиғлаб-йиғлаб айтди:

– Мен йикиттанда фирром деди, мана оқибати! Отамиз ниятига етди! Отамиз бор экан, бизга танимнинг кераги йўқ!...

Бўри полвон оёқ илди. Нимадир демоқчи бўлди. Аммо сўзлашга мадори етмади.

Оҳиста-оҳиста одимлади. Коронғиликка кириб кетди. Дуч келмиш фўзапов уюмига чиқди. Елкасидан нафас олди.

“Коронғи кандай яхши, одамлар кўрмайди...”

Чўнкайиб ўтирди. Кейин, ёнбошлади. Телпагини кетига сурди. Титраётган бармоқлари тасбех донларини суръат билан санади: шик, шик, шик...

Давра тарафдан овозлар келди:

– Даврага дуо берсам бўлар эди, полвон бова каёкка кетди-а?

– Чакиринглар, шу якинда бўлса, овоз беради!

– Бўри полвон-о-о-о!

– Уйига кетди, шекилли!

– Унда, раис бова, сиз дуо беринг!

– Йў-э, чоллар бор-ку. Кани, Мирза бова!

– Кани, илоҳи омин, юртимиз хамиша тинч, обод бўлсин, полвонларимизнинг белига қувват берсин, сочилган ризк-рўзимизни териб еб, янаги давраларгача ўйнаб-кулиб юрайлик, Олгоҳу акбар!

XI

Одамлар фонуслари пилигини кўтариб, уйлари-га йўл олди.

Ховлиларда итлар хурди.

Чироқлар уч марта ўчиб ёнди: чироқчи тўй хизматчиларини огоҳлантирди.

Хизматчилар чўғни тепкилаб ўчирди. Хизматчилар кетди.

Ой шом еди.

Бўри полвон кампири алағда бўлишини ўйлаб, ўрнидан кўзғолди. Тимирскиланиб, пастлади.

Чироқлар остида бир одам ҳамон ўтирди. Танимади. Кўзлари ёруғда камашди. Кафтини пешонасига соябон қилиб қаради.

Насим полвон қаппайган тулун устида чўнкайиб ўтирди. Ёлғиз ўзи ўтирди. Ҳамроҳлари даврада айирган молларини олиб келиш учун тўйхонага кетибди, шекилли.

Насим полвон юзларида ғолиблик кайфияти!

Насим полвон рўпарасида пайдо бўлмиш шарпани сезди. Кўлларини олға чўзди. Бармоқларини қимирлатди.

– Абрай, келдиларингми? – деди.

Бўри полвон Насим полвон бармоқларига тикилди-тикилди... Кўнгли юмшаб кетди. Рухиятида илиқлик, раҳмдиллик пайдо бўлди.

Насим полвонни бағрига босгиси келди. Соқол-ларига пешонасини суйкагиси келди.

Бир қадам босиб, оёк илди.

“Йўк-йўк! Асло-асло! – деди. – Мен Бўри полвон бўп тугилдим, дунёдан Бўри полвон бўп ўтаман!”

Бўри полвон йўлига бурилди. Нимкоронгликда оёк илди. Турди-турди, тағин қайтиб келди...

XI

“Айттандай, Насим ошна... Бизнинг Момокиз омонми? Тани жони соғми? Ўйнаб-кулиб юрибдими? Вақти хушми? Уям қаридими?”

Ошна, Момокиз-да қаридими? Уям қаридими? Момокиз-а?

Ошна, мен Момокиз қариганига ишонмайман. Хаёлимда Момокиз халиям ўша-ўша, Ҳолвачиннинг қирларида юргандай бўлади...

Насим ошна, мабодо сен Момокизнинг кўнглини оғритмадингми? Момокизни хўламадингми? Абрайдан бошқам фарзандларинг борми? Бўлса, нечов?

Мендан сўрасанг, ошна, Тиловбердиннинг онаси билан тотув яшапмиз. Қиздан қизим, ўғилдан ўғлим бор.

Яратганинг ўзига шукур!

Кизларимдан невараларим кўп. Кизларимнинг ота, деганини эшитиб бир суюнсам, невараларимнинг бобо, деганини эшитиб икки, суюнаман.

Ҳадемай Тилобердининг бошини-да иккита киламан.

Яратганга минг катта шукур, бировдан кам жойим йўқ!

Умрим халққа хизмат қилиб ўтди, ошна!

Йигирма йилдан ошди раис бўлдим, ошна, йигирма йилдан! Бир қолхозда шунча йил ўзлуқсиз раис бўлиш айтишга осон!

Ошна, давраларни қандай бошқарган бўлсам, қолхозни-да шундай бошқардим!

Катталар раислигимдан миннатдор бўлди. Йўлдош Охунбобоев шахсан ўзи келиб, елкамга қокди! Шахсан ўзи келиб, кўрагимга нишон тақди!

Шунда, айтайинми, Охунбобоев нима деди? Баракалла, полвон раис, баракалла, деди! Ҳа, қайта-қайта айтди!

Ошна, Охунбобоев ҳамма раиснинг-да елкасига қоқа бермаган! Охунбобоев ҳамма раисга-да баракалла, дея бермаган!

Ишонмасанг, ана, Қобил шўродан сўра!

Ўзим, йигитмисан-йигит эдим-да, ошна. Меннинг қимлигимни кўндузи-да билса бўларди, кечаси-да билса бўларди.

Бир йили Тошкентдан Тамарахоним келди. Қолхозимиз илғор эди-да. Ой битса-да, кун битса-да, бизнинг қолхозимизга битсин эди-да.

Қолоқ қолхозга Тамарахоним келармиди! Ҳовуз бўйида ўйин-кулги бўлди.

Созандалар чалди, хофизлар хониш қилди, раққосалар хиром этди.

Ой қайрағочлар орасидан мўралаб-мўралаб турди.

Тамарахоним давра охирида ўйнади. Тир-тир айланиб ўйнади!

Тамарахоним ўзи лапар айтиб, ўзи ўйнади!

Шунда, Қобил шўро ўзидан кетиб қолди: сержун кўрақларини очиб юборди. Жундор кўрақларига гурс-гурс мушглади.

—А-а-ай!..— дея қийқирди.

Белидан белбоғини олиб олдиға ёйди.

Самад ҳосилот бўлса, жўшгандан-жўшди. Қучоғини қатта-қатта очди. Қўлларини бўраб-бўраб... ўтирган жойида ўйнаб қўя берди!

—Ҳа, жо-о-он!— дея завқлана-завқлана қийқирди.

Ҳосилот-да олдиға белбоғини ёйди. Тамарахоним лапар айтиб ўйнай берди.

—Бўйингдан-е!..— дея лапар айтди.

Барчадан-да Бакир миробга хўп нашъа қилди. Мироб кетиға чалкайиб-чалкайиб қулди, кўрағига шатагилаб-шатагилаб қулди.

Тамарахоним:

—Бўйингдан-е, бўйингдан-е!..— дея нақарот қилди.

Шунда мироб:

—Бўйимдан-ай, ҳай, бўйимдан-ай!..— дея, ўтирган ерида лик-лик ўйнаб қўя берди!

Бакир мироб-да олдиға белбоғини ёйиб қўйди.

Катталар манмансиради!

Тамарахонимни ўз рўмоларига бир, ақалли бир... чўккалатгилари келди!

Тамарахоним бўлса, рўмолларга кие-да бок-мади!»

— Бўйингдан-е!... — дейишини кўймади.

Тамарахоним ўйнаб-ўйнаб, менинг пешонамга келди. Шундайгина пешонамда хиром этди!

Мен органиб-органиб, ерга қараб турдим.

Тагин, Тиловердининг онаси анғиб турган бўл-са-я, дея, ер остидан даврата сер солдим.

Йўқ, онаси юзига кўзим тушмади.

Шундай бўлса-да, Тиловердининг онасидан уятдир-е, дея, ерга қараб тура бердим.

Шунда давра:

— Белбоғни ёйинг, Бўри полвон, белбоғни ёйинг! — деб қолди.

Белимдан белбоғимни қандайин олдим, ерга қандайин ёйдим... ўзим-да билмадим!

Шунда... шунда, Тамарахоним белбоғимга чўк тушди!

Тамарахонимдан бойчечак иси келди!

Тамарахоним шундайгина пешонагинамда муком этди! Шундайгина белбоқжинам устигинаси-да муком этди!

Тамарахоним елкаларини ўйнатди, кўзларини қисди, қошларини учирди!

— Бўйингдан-е!... — дея авж қилди.

Бўлди кулги, бўлди кийкирик!

Насим ошна, Тамарахоним ҳаммага-да муком қила бермаган, ха! Лекин... Насим ошна, бир гап айтсам бировга айтмайсанми?

Ошна, Момокиз ҳамон кўз олдидан кетмайди... Одамда покдомон туйғулар кўп бўлади, сўнмас туйғулар кўп бўлади...

Бари-бари ўз йўлига бўлади!

Аммо биринчи... биринчи кўнги!...

Насим ошна, мен биринчи кўнгиладан ифат-лисини кўрмадим, биринчи кўнгиладан сўнмасини кўрмадим!

Ошиқ умрим мобайнида жуда кўп қизларни кўр-дим.

Тагин, гапимни ёмон тарафга бурма, сенда шун-дай феъл бор...

Мен қизларни кўчаларда, театрларда кўрдим, тўй-маъракаларда, киноларда кўрдим. Бари қизлар хушрўй-хушрўй...

Айниқса, ҳинд киноларидаги қизлар! Суз билан юттудай қизлар! Сулув-сулув қизлар!

Ҳинд қизларининг қошлари оралиғида хол, ёноқларида хол, ияқларида хол!

Ҳинд қизлари тўлғониб-тўлғониб, эшилиб-эши-либ ўйнади!

Мен ана шунда, ўзимизнинг ёшлигимизни ўйла-дим. Момокизни ўйладим...

Интиқ бўлдим, ҳинд киноларидан Момокизни изладим, Момокиз йўқ...

Ҳинд қизлари ҳар қанча эшилиб ўйнаса-да, тўлғониб ўйнаса-да, барибир... барибир, Момокизга келбат бермади. Ҳинд қизлари-да Момокиз бўлол-мади.

Насим ошна, ҳинд қизлари-да Момокизнинг ол-дидан ўта берсин!

Ошна, Тиловердининг онасига-да кўнглим ке-тиб уйландим. У... у, Момокиздан-да хушрўй...

Ошна, уям Момокизнинг олдидан ўта берсин! Насим ошна, мен Момокиздан улугини кўрма-дим!

Ҳар эр кўнглининг киз кўнглига айтажак гаплари бўлади. Кўнглида шу гапи бўлмаган йигит – йигит эмасдир! Шу гапни қайсидир йигитдан интизор бўлиб кутмаган киз-да – киз эмасдир!

Дунёга келдим, деб юрмасинлар!

Биров, бу гапни бир сўз билан айтади. Биров, кўп сўз билан айтади. Тагин биров, айтолмай қолади...

Насим ошна, мен ўз гапимни Момокизга айтолмай қолдим!

Аmmo ўз умримдан ўзим шукур қиламан, ошна.

Бўри полвон, сен йигит бўлиб эдинг, ана, биринчи кўнглинг бор, дейман.

Бўри полвон, сен ошиқ бўлиб эдинг, ана, биринчи кўнглинг бор, дейман.

Насим ошна, Момокиз ҳалиям кўнглимнинг туб-тубида яшайди. Уни биров-да билмайди. Ҳатто, Тилобердиннинг онаси-да билмайди...

Мен Момокизни уйқуларимда кўраман; у жилайиб-жилмайиб қараб туради...

Кўзларимни очаман: уй зимистон бўлади.

Теваратимни пайтаслайман: қабатимда Тилобердиннинг онаси ётган бўлади.

Ай, онаси, тур, Момокиз келди, дегим келади.

Ай, онаси, тур, мен Момокизни кўрдим, дегим келади.

Демайман, демайман!...

Саҳаргача Момокизни ўйлаб ётаман, тагин келар деган умидда кўзларимни юмиб қарайман. Йўқ, Момокиз энди келмайди...

Саҳармардондан тўриқни минаман. Ўзимизнинг қирларга йўл оламан!

Ҳайрондарадан от соламан!

Бизнинг ғаллазорлар йўқ. Эндиги Ҳайрондара бошдан-оёқ пахтазор...

Сув тараётган сувчилар, йўл бўлсин, дейди.

Мен, шундай, тўриқни совутиб юрибман, дейман.

Мен тўриқни эмас, ўзимни совутиб юрганганини сувчилар билмайди...

Ҳоввачига от кўйиб чиқаман!

Тевараққа аланглайман: ўша-ўша ўзимизнинг қирлар...

Укағар қирлар ҳамон юксак-юксак!

Товатошлар ёналарда йикилай-йикилай дея омонат туради. Тошлар қичрайиб қолгандай туюлади. Ё, отдалигим учун шундай туюладими, билмайман.

Чаналар йўқ, энди комбайнлар бор.

Тўрғайлар-да сийрақлаб қолибди. Унда-мунда бир чулдирайди, бўлди.

Жониворлар техникани хуш кўрмайди-да...

Ўша-ўша... факат, Момокиз йўқ!

Тўриқ ердаги хасларга узалади.

Мен жиговни кўйиб юбораман.

Тепатим оғирлик қилаётгандай бўлади. Оҳиста кетимга суриб қўяман.

Кўлим юзи билан пешонамни артаман. Пешонам хўл, тафтли...

Оғир хўрсинаман. Елкаларим бир хурпайиб тушади.

Камчили кўлимни чап сонимга қўяман.

Олис-олисларга қарайман...

Наҳорнинг мулойим шамоли соқолимни силайди!

Олислар кўзимни толдиради. Бошимни куйи эгаман. Эгар кошига термулиб қоламан.

Эгар қоши-да олислаб боради. Оппок туманда чайкалиб-чайкалиб боради. Бора-бора, кўринмай қолади. Туман сулоқ...

Ҳайрон бўламан. Бармоқларим билан пайпаслайман. Йўқ, эгар қоши жойида бўлади.

Қиприк қоқаман. Бор эс-хушим бир қалкиб тушади, кўнглим бир қалкиб тушади. Оғир-оғир тош турс-турс юмалайди.

Эгар қошини кўраман, кўлим юзидаги томчиларни кўраман...

Кўнглимдаги оғир тош ана шу томчилар билан оқиб тушади!

Ай, а-а-ай!...

Қамчили кўлим томчиларни артади. Аммо фойдасиз бўлади. Хиёл ўтмайди, томчилар бу кўлимга-да томади.

Томоғимга нимадир тикилади. Ютинайин дейман. Бўлмайди, бўлмайди...

Бўри полвондай одамда ютинишга дармон йўқ!

Ай, а-а-ай!...

Тўриқ ҳадик олади. Жимийиб-жимийиб, бўйини тажак-тажак қилади.

Мен тўриқ бўйинига суянаман. Бармоқларим билан ёлларини тарайман. Тўриқ бўйинини қучоқлайман. Ёлларига юзларимни суйкайман...

Ай, а-а-ай!...

Шунда... шунда, олис-олислардан рубобий кўшиқ келади, рубобий кўшиқ!

Мен сертак бўламан. Охиста-охиста қаддимни ростлайман.

Кўшиқ тобора яқин-яқин келади. Бора-бора, қирни кўшиқ олади.

Мен рубобий кўшиқ кўйнида қоламан! Кўнглим кўшиққа тўлади! Лиммо-лим!

Яйраб кетаман! Олисларга термуламан – қуламан, олисларга термуламан – тагин қуламан!...

Кўнглим томчилашини кўймайди, мен – қулишинини!

Ошна, мен ўзимзининг кўшиқни эшитаман, ўзимзининг!

Момокиз кўшиқ айтади, Момокиз!

Қизлар жўр бўлади!

Насим ошна, мен ана шундай Момокизни кўраман!

У ўроқ ўриб-ўриб... рўмолининг учи кўкрагига тушиб-тушиб... уни тагин елкасига ташлаб-ташлаб... менга қиё боқиб-боқиб... зулфларини тоблаб-тоблаб... ҳам иболи, ҳам гинали қулиб-қулиб... кўшиқ айтади!"

ХЛІІ

Бўри полвон кўнгли тўлиб-тўлиб келди.

Кўнгли тўридан нималардир ўқсиб-ўқсиб кела бери. Ўқсиқ зарбидан елкалари силкина бери.

Ёноқларидан маржон-маржон ёшлар оқди.

Охлар – юракдан, ёшлар – кўздан бўла бери...

"Насим ошна, менинг сендан ўзга-да ошналарим кўп. Бари тирикчилик юзасидан. Сядан утина, мендан бутгина кабилди.

Ошна, болалик ошнага... болалик ошнага келмайди!"

Ошна, тўйларимда, бетоб бўлиб қолганларимда сени кўп ёдладим. Айниқса бурноғи йили кўп кўмсадим. Бойси, ана кетдим, мана кетдим, бўлиб қолдим-да.

Барча-барча келди. Ғанимларим-да келди. Қўн-гил сўраб кетди.

Сен бўлсанг, келмадинг. Мабодо келсанг, ҳалак бўлардинг: барибир гап кўшмас эдим!

Насим ошна, кўзимга кўриниб, ярамни янгиладинг. Ана-тагин, ўғлимни-да йикитдинг.

Билиб кўй, ошна... изингдан сурганим-сурган! Каерда давра бўлса, изингдан қувиб бораман!

Тиловбердини ўғлинг билан уч сафаргача олиштираман. Борди-ю, уч мартасида-да ўғлинг ўқтам келса... унда, на илож, учдан кейин пуч...

Барибир кўймайман! Ана, невараларим бор! Насиб бўлса, неварамни неваранг билан олиштираман!

Ишончим қомилки, неварам бобосининг орини олади!

Сен кўрмайсан, ошна, ой ботиб, юлдузлар сўниб-сўниб бораётти.

Ўғлим ўқтамлигида юлдузлар ёнгани ёнган бўлди. Ўғлим мағлублигида сўнгани сўнган бўлди...

Ҳар банданинг кўкда ўз юлдузи бўлади, ошна. Шу юлдузининг ёнгани – шу банданинг ёнганидир. Шу юлдузининг сўнгани – шу банданинг сўнганидир. Йўқ, ошна, йўқ!

Юлдузим ҳали ёнади! Давраларим ҳали давом этади!

Невараларим давраларда:

– Ё, бобомнинг пири! – дея айқириб-айқириб олиша беради!

Юлдузим мангу ёнади!”

ХЛШ

Тўйхона эшиги тарафдан одам овози эшитилди. Кўй маъраши эшитилди.

Бўри полвон йўлгига бурилди.

“Хўш де, Насим ошна, хўш де. Худонинг паноҳига...”

ТОҒАЙ МУРОД

ЮЛДУЗЛАР МАНГУ ЁНАДИ

Мухаррир:..... А. Абдужалилов
Нашр учун масъул: А. Тилавов
Техник муҳаррир: Ю. Ўринов
Мусахҳиҳ: О. Данияров
Саҳифаловчи дизайнер: Н. Муҳамедова

Наш.лиц. № АІ 245, 02.10.2013.
Теришга 13.012.2017 йилда топширилди. Босишга
24.09.2018 йилда рухсат этилди. Бичими: 60x84 1/16.
Офсет босма. Таймс гарнитураси. Шартли б.т. 9.00
Нашр б.т. 8.37 Адади: 10 000 Буюртма №114.
Баҳоси шартнома асосида

«Sano-standard» наشريёти, 100190, Тошкент шаҳри,
Юнусобод-9, 13-54. E-mail: sano-standard@mail.ru
«Sano-standard» МЧЖ босмахонасида босилди.
Тошкент шаҳри, Широқ кўчаси, 100-уй.
Телефон: (371) 228-07-96, факс: (371) 228-07-95